

Indholdsfortegnelse

Redaktionellt	118
Lennart Ramberg: Meltzers estetiska konflikt och dess avspeglings- i kliniskt arbete – Del 1	120
Haim Wainberg: Regression in the group revisited	146
Agathe Helene Gundersen, Iselin Nese & Geir Høstmark Nielsen: Tidsavgrens- ningens innvirkning på bevisste og ubevisste prosesser i psykoterapi	165
Åse Høgsbro Lading: Kulturelle spejlinger af profeten Muhammed	177
Per-Einar Binder & Eystein Victor Våpenstad: Intervju med Nancy McWilliams . . .	192

***

Table of Contents

Editorial	118
Lennart Ramberg: Meltzer's aesthetic conflict and its ramifications within clinical work. Part 1	120
Haim Wainberg: Regression in the group revisited	146
Agathe Helene Gundersen, Iselin Nese & Geir Høstmark Nielsen: Setting a time-limit: Its influence on conscious and unconscious processes in psychotherapy	165
Åse Høgsbro Lading: Cultural Reflections of the Prophet Mohammed	177
Per-Einar Binder & Eystein Victor Våpenstad: Interview: Nancy McWilliams	192

I dette nummeret av Matrix presenterer vi første del av Lennart Rambergs artikkel om Melzers utvikling av begrepet om den estetiske konflikten og dets avspeilinger i klinisk arbeid. Han tar opp forskjellen et estetisk lytteperspektiv representerer i den psykoanalytiske prosessen sammenholdt med det tradisjonelle psykoanalytiske, der hovedfokus gjerne har vært på det narrative. Han viser hvordan "comprehension" har dominert klinisk psykoanalyse fremfor "apprehension" og demonstrerer sistnevnte ved kliniske vignetter fra egen praksis. Ramberg viser hvordan den estetiske konflikten gjerne kommer til sitt sterkeste uttrykk i terskelfasen mellom den schizoparanoide og den depressive posisjonen i den psykoanalytiske prosessen.

Vi bringer også, med takk for tillatelse fra utgiverne av tidsskriftet Group, en artikkel av Haim Wainberg om regresjon i grupper. Han peker på at regresjon generelt kan oppfattes langs to linjer, en utviklingsmessig, der en går tilbake til tidligere stadier i utvikling, og en der gjennombrudd av ubevisst materiale er dominerende. Forfatteren analyserer fire aspekter ved regresjon: Som primitive forsvarsmekanismer, primære objektreasjoner, arkaiske fantasier og regressiv atferd. Forfatteren viser at regresjon potensielt kan dukke opp i de fleste gruppeprosesser.

Agate Helene Gundersen, Iselin Nese og Geir Nielsen har skrevet om tidsavgrensing i psykoterapi som viktig endringsagent. De ser på hvordan tidsforestillinger er konstituert bevisst og ubevisst, og definert som kategorial vs. eksistensiell tid og lineær vs. retningsløs tid. De mener tidsavgrensing i terapi kan akselerere prosessen, men ser også at det kan medføre forstyrrelser som mer informasjonskontroll hos pasienten vedrørende egne følelser og opplevelse. Fruktbar anvendelse av tidsbegrensing henger ofte sammen med utforsking og tematisering av separasjon.

Åse Lading skriver i sin artikkel om karikaturstriden i Danmark. Hun bringer det som i pressen er blitt fremstilt som en kamp mellom ytringsfriheten på den ene siden, og forbudsønsker mot å krenke det mange opplever som hellig på

den andre, inn i et konstruktivt perspektiv. Det handler om identifisering og polarisering rundt tematikken god/ond i en verden med økende kompleksitet, løsere grenser og manglende tilhørighet og fastpunkt. Hun bringer inn Klein og Bion i sin oppbygging av artikkelen, samt nyere sosiologisk teori. Under det hele ligger altså dynamiske krefter og begge parter forsøker å bevege seg i spenningsfeltet kaos - kosmos.

I dette nummeret bringer vi det første intervjuet av en serie med sentrale psykoanalytikere fra den relasjonelle skole, som er gjort av Per Einar Binder og Eystein Våpenstad. De gav en innledning i forrige Matrix. Det er Nancy MacWilliams som er først ute. Hun har en imponerende mengde publikasjoner bak seg, og er en sentral tenker, kliniker og teoretiker i dagens behandlings og forståelsesdebatt.

Vi ønsker våre lesere en kunnskapsrik leseopplevelse.

Matrix er inne i en omleggingsfase og er siden 2006 fullt ut elektronisk tilrettelagt. All korrespondanse går nå via e-mail til hovedredaksjonen ved ansvarlig redaktør Svein Tjelta, svtjelta@online.no. Bøker til anmeldelse og henvendelser om dette kan fremdeles rettes til Søren Aagaard som velvillig bistår oss som bokredaktør. Han har ellers takket av fra redaksjonen og det samme har Steinar Lorenzen, begge etter meget lang og fortjenestefull innsats for Matrix. Vi skylder dem stor takk for dette.

Dette innebærer at vi vurderer interesserte kandidater til å fylle postene som henholdvis dansk og norsk redaktør. Interesserte kan henvende seg til redaksjonen.

Anne Lindhart

Svein Tjelta

Meltzers estetiska konflikt och dess avspeglingar i kliniskt arbete

Del 1

Skillnaden mellan en estetisk och narrativ inriktning av den psykoanalytiska kliniken samt en presentation av Meltzers estetiska konflikt

Matrix 2008; 2, 120-145

Lennart Ramberg

I artikeln diskuterar jag skillnaden mellan, och betydelsen av, att befinna sig i ett apprehensivt, estetiskt lyssnande jämfört med att enbart lyssna till ordflödet och uppbyggnaden av olika narrativ i den psykoanalytiska processen. Donald Meltzers begrepp den estetiska konflikten beskrivs. Oftast uppträder den som tydligast på tröskeln mellan den schizo-paranoida och den depressiva fasen i den psykoanalytiska processen. Några kliniska vinjetter ges för att illustrera synsättet och begreppet.

Inledning

Idenna artikel, som publiceras i två delar, varav denna är den första, har jag för avsikt att närmare beskriva och klargöra betydelsen av Donald Meltzers

Lennart Ramberg, utbildningsanalytiker i Svenska Psykoanalytiska Sällskapet, IPA, IFPS. Leg.läk. specialist inom barn och ungdomspsykiatri. Sandbacksgatan 1, SE-11621 Stockholm, Sverige.
Tel: 0046-8306877. Lennart.ramberg@telia.com. Hemsida: www.lennartramberg.se.

begrepp den *estetiska konflikten*¹. Det är ett begrepp som Donald Meltzer fört fram, därtill inspirerad av Wilfred Bion, Ella Freeman Sharpe (1937), filosofen Susanne Langer och andra. Det avser att beskriva den hänförelse, förundran men också bävan som Meltzer menar att det nyligen födda barnet upplever inför den tillräckligt goda modern och hennes gåtfulla inre. Denna passionerade upplevelse av modern ligger till grund för senare möten av likartade slag, om än kanske inte lika omvälvande.

Vidare söker jag visa att när analytikern/terapeuten införlivat detta begrepp i sin klinik leder det till att hans relaterande till patienten övervägande blir av icke diskursiv karaktär (Langer, 1942) och därmed alltmer antar formen av ett *estetiskt förhållningssätt*. Att på ett diskursivt plan söka förstå (eng. *comprehend*) vad patienten förmedlar är viktigt, men än viktigare för den analytiska processen är att analytikern kan vara relativt oreserverat öppen (eng. *apprehensive*) inför det som patienten förmedlar och vad som sker inom honom själv i ett företrädesvis icke diskursivt modus. Än hellre att han kan befinna sig i bionsk drömskhet (*reverie*) utan intention (*choiceless awareness*, Kelman ref. Krishnamurti, 1971).

Hur 'apprehension' med dess helhetsupplevelse kan ställas mot 'comprehension' och urskiljning beskrivs i en inledande vinjett.²

Jag beskriver också hur den kliniska teorin historiskt sett alltför mycket kom att domineras av *comprehension* vilket ledde till att analysen blev alltför narrativ (se t.ex. Fenichel, 1946, och senare Langs, t.ex. 1978). Utvecklingen från mitten av förra seklet har gått mot en mer öppen och intersubjektiv riktning av analysen. Det gäller även för den postkleinianska traditionen som med Bion – Meltzer öppnar upp mot ett generellt, som jag menar, *estetiskt förhållningssätt*.

Exempel på den estetiska konflikten visar sig under den s.k. tröskelfasen i analysen (Meltzer, 1967) då patienten börjar komma in i den depressiva posi-

---

1 På svenska har Björn Salomonson (2006) tidigare beskrivit den estetiska konflikten. Jag vill i detta sammanhang också nämna Jon Morgan Stokkelands (2003) artiklar *Drömmen som metaforens arnested* som företräder ett liknande synsätt som denna artikel och i mycket har inspirerats av samma skriftställare som jag. Jag läste dem nyligen och har därför inte refererat dem i texten. Jag rekommenderar dem eftersom de är skrivna på *ett sätt* som ligger närmare det icke diskursiva tankeflödet än denna artikel.

Då denna artikel skrevs (2007) hade jag heller inte läst Grotsteins (2007) bok *A Beam of Intense Darkness*, som har ett med denna artikel besläktat synsätt.

2 Jag har ej funnit adekvata uttryck på svenska, varför jag låter de engelska termerna kvarstå. Se f.ö. följande fotnoter.

tionen. Han upplever då kanske för första gången denna konflikt fullt ut. Jag ger ett exempel på en dröm som illustrerar detta.

I artikelns andra del beskriver jag närmare tröskelfasens karaktär och plats i den psykoanalytiska processen. Jag vidareutvecklar och komplicerar därvid det estetiska synsättet. Slutligen presenterar jag en längre *klinisk beskrivning* på hur övergången till den depressiva konflikten kan te sig i en analys. Jag koncentrerar mig därvid på hur patienten öppnar sig för en mer estetisk upplevelse av världen, dvs. hur patienten i tröskelfasen börjar gå ur sin narcissistiska position och öppnar sig mot världen genom att börja se dess skönhet i olika små detaljer: hon börjar få ett sant passionerat intresse, +K (Bion, 1962), för livet.

Bions och Meltzers uppfattning om den analytiska dialogens väsen har likheter med andra traditioners synsätt

Ett liknande synsätt företräds av systemteoretiskt orienterade analytiker såsom Harold Kelman (1971) och Andras Angyal (1965), samt finns övergripande filosofiskt beskrivet av Susanne Langer, Gregory Bateson (1979) och vidareutvecklat av Bradford Keeney (1983). Detsamma gäller senare decenniernas spädbarnsforskning (såsom Trevarthen, 1996, Tronick, 2007, Daniel Stern³, 1985, 1998, 2004).

Den relationella (Mitchell & Aron, 1999), sedermera intersubjektiva, psykoanalytiska traditionen (Ehrenberg, 1992, Stolorow & Atwood, 1992, Donnel B. Stern, 2003, Beebe & Lachmann, 2002, Knoblauch, 2000) har på många sätt en likartad förståelse av den psykoanalytiska processen. Den är emellertid uttalad skeptisk mot den äldre kleinianska traditionen. I Meltzers senare skriftställning (1984, 1988, 1992), som refereras till i denna artikel, intar den estetiska konflikten och därmed ett estetiskt förhållningssätt en huvudposition. Det synsättet som där framställs av honom finner jag väl förenligt med den intersubjektiva traditionen – och berikar denna – även om det kliniska arbetet kan skilja sig en del från denna tradition. Jag tänker mig att det sannolikt är avhängigt av att en analys med en frekvens av 3-4 gånger per vecka under flera år kliniskt ter sig annorlunda jämfört med en med en mindre tidskrävande sådan. Jag ser dem tentativt som olika begränsade paradigmer (Molander, 1983)

---

3 Ej att förväxla med Donnel B. Stern (2003) som också skriver i en intersubjektiv tradition.

Det beskrivna synsättet låter sig väl förenas, om än på en annan logisk nivå, med ett modernt neurovetenskapligt tänkande om hur psykoanalysen kan tänkas påverka hjärnan i dess funktion (Levin, 1991, Ramberg 1998a, Schore, 1994, 2003).

Ordet: Pekfingret som skiljer himlen från jorden

En patient i psykoterapiutbildning, som tidigare gått i en långvarig och, vad jag kan förstå, en för honom genomgripande psykoterapi, gick i analys hos mig. Han hade följande dröm om en av sina handledare:

"Jag drömmer att jag befinner mig på gården på ett dagis som ligger strax utanför det hus där jag gick i min psykoterapi. Kring gården löper ett rött staket, som utgör en gräns mot vattnet nedanför berget, som gården byggs på. Därifrån har jag en underbar utsikt över Riddarfjärden och Gamla Stan (i Stockholm). Himlen är klart blå och staketet vackert rött. På gården befinner sig flera i min utbildningsgrupp och andra jag känner. Så kommer handledaren, som i drömmen benämns Kernberg från Enköping (mindre stad som patienten undervisat i) in från vänster i synfältet och går mot höger samtidigt som han talar till dem. Han är mycket charmig och liksom förför alla med sitt tal. Samtidigt drar han, utan att de andra lägger märke till det, sitt finger längs staketets övre kant och åtskiljer på så sätt – i meningen för tydligt isär – himlen från staketet-jorden så att ett "tomt" mellanrum bildas dem emellan. Jag inser att han därmed inte bara förstör upplevelsen av det sköna panoramat, utan också själva *verkligheten*, men detta ser alltså inte de andra. Jag blir upprörd och vaknar då han är på väg att dra sitt finger rakt över, genom, en kraftig ek, som står där i verkligheten och utgör en del av staketet."

Handledaren är mycket respekterad och kan väl tala för sig. Patienten själv är rejält konkurrensinriktad. Han är dock kritisk till handledarens syn på psykodynamisk psykoterapi; en syn som på många sätt skiljer sig från hans tidigare psykoterapeuts.

Förutom kastrationstema, lojalitetskonflikt, en eventuell klyvning och annat, finns här en emotionell upplevelse av livet och den inre världen i dess estetiska dimension, inom vilken varje presentation är hel och därför odelbar. Denna upplever patienten att handledaren med sina ord skär itu.

Med Freuds (1915, sid. 190-195, speciellt illustrationen sid. 194) terminologi skulle man som en analogi kunna säga att i drömmen objektföreställningen – hela den sköna synen – länkas till ord-föreställningen genom att ett differentierande pekfinger åtskiljer himmel från jord. I den handlingen urskiljer handle-

daren med både pekfinger och ord de olika begreppen himmel och jord, analogt med Bibels ”I begynnelsen var Ordet”. Senare, vid hotet av en annalkande kastration, åtskiljs de helt från varandra. Objektföreställningen som utvecklats under apprehension står i början av drömmen i dialog med ordföreställningen, comprehension, men denna dialog upphör under kastrationshotet.

Finns här också hotet från mig, analytikern? Risken finns ju att jag med mina tolkningar allvarligt skall rubba den inre värld som han arbetat sig fram till tillsammans med sin förra terapeut.

Han har kanske inte tillräckligt bearbetat konflikterna i sin inre värld. Kanske är den sköna synen en idealisering av hans inre värld och av terapin, en syn som kanske understöts av terapeuten? Kanske, vilket är något annat, har han inte med hjälp av ord (comprehended⁴) tillräckligt bärkraftigt kunnat formulera livsberättelser (narratives) av sitt liv på ett sådant sätt att de i djupet har integrerats inom honom.

Han själv har kanske ännu inte kunnat individuera sig tillräckligt ur sin terapi för att tryggt kunna urskilja den som ett estetiskt objekt. Han kanske inte har skaffat sig en tillräckligt bra ”kostym”, psykisk hud, (Bick, 1968, Anzieu, 1987/2000) i form av ett tillräckligt väl fungerande symboliserande själv (Ramberg, 1992), för att kunna ta emot och integrera mina verbala tolkningar. Det leder i sin tur till att jag i hans ögon riskerar att allvarligt inkräkta på hans integritet, och därför kan destabilisera hans inre.

Han står inte ut med risken att mitt pekfinger, min förståelse och min kunskapstradition, skall börja diktera den verbala symboliseringen av hans inre värld.

Den emotionella erfarenheten uttryckt i form av icke-verbal, presentational, symbolism

Jag avser emellertid med denna illustration visa på ett annat fenomen:

Den estetiska upplevelsen och den emotionella erfarenheten har en viss egen-skap gemensam.

4 Comprehension (lexikon): fattningsförmåga, verklig förståelse, riktig uppfattning, läsförståelse. I detta sammanhang menar jag att mening innebär att söka omfatta det man meninggör.

De kan bara tas emot som upplevelser. Man kan enbart ta emot dem i ett tillstånd av apprehension⁵, d.v.s. då man intuitivt anar och upplever skeendet på ett icke-verbalt sätt.

Det är ett grundläggande och övergripande faktum att ta till sig, när jag i det följande tänker beskriva Meltzers begrepp den estetiska konflikten. Det är något helt annat än den process, när man i ord söker omfatta, comprehend, och uttrycka vad upplevelsen innehåller och vilken mening den kan ha för en.

Filosofen Susanne Langer som varit viktig både för Donald Meltzer, Meg Harris Williams och mitt eget sätt att förstå Mind⁶ och dess väsen, talar om framställande, presentational⁷, symbolik i motsats till diskursiv verbal symbolik: Ett konstverk talar till en, eller talar inte till en. Det är en kroppslig angelägenhet. Tänk t.ex. på hur andningen förändras och hur man kan få gåshud under upplevelsen av ett konstverk.

Man tar ställning för konstverket, eller förkastar det, som en helhet. Först efteråt, när man väl fått en upplevelse och man s.a.s. via sin direkta empati (Langer, 1967)/sin resonans (J. Sandler, 1992) tagit konstverket till sig, börjar man att arbeta med det. Eller snarare: arbetar det inom en. Man får behov att reagera, eller hellre, att förmedla sig om det. Och då kommer de diskursiva orden och man kan efter en tid i värsta fall förledas till att tro sig ha förstått (comprehended) konstverket, varvid det dör inom en. Vi kan påminna oss danserskan Isadora Duncans svar på frågan, vad hon ville uttrycka med sin dans: "Kunde jag det skulle jag inte ha utfört dansen" (ref. Bateson, 1967).

Detsamma gäller när vi i en interaktion med en annan viktig person får en emotionell erfarenhet. Vi tar in den andres emotioner via spelet av uttryck i hans ansikte (Ekman, 2003) och skimret i hans ögon. Därefter börjar vi i en 'apprehensive' sinnesstämning låta upplevelsen som helhet gripa oss och därmed matcha sitt innehåll med vårt eget inre (symboliserande) själv.

Gäller detta analytikerns möte med en patient, som, likt konstverket, söker förmedla sig till analytikern medelst en tillblandning av inkräktande identi-

---

5 Apprehension (lexikon): gripande, anhängande; fattningsförmåga; farhåga, fruktan, oro.

6 Meltzer (1984) refererar i boken Dream-Life till Langers bok (1942) *Philosophy in a new key*, Harris Williams' (2005) till den och Langers (1953) bok *Feeling and Form*, och jag (1992) till Langers (1967, -72, -82) essä *Mind: An Essay on Human Feeling* 1-3.

7 Langer (1967), vol. I, sid. 84: "Artistic import requires no interpretation. It requires a full and clear perception of the presented form. And the form sometimes needs to be construed before one can appreciate it."

fikation och β -element, och analytikern kan härbärgera (contain) patienten väl – dvs. kan omvandla materialet till α -element – kan han i tysthet – via (kommunikativ) projektiv identifikation – i sin tur förmedla en adekvat förståelse av innehållet till patienten. Det sker inte sällan genom att det inom analytikern spontant uppstår en verbal metafor eller bild föreställning – ett annat "konstverk". Om så sker menar jag att han förmedlat en "tyst tolkning". Om patienten, sig ovetandes, tar den till sig uppstår ofta i efterloppet nya konstruktiva skeenden hos patienten, som tycks avspegla en ny insikt (Ramberg, 1987, 1989).

Detta släktar till Freuds (1915, engelska sid. 194, svenska, sid. 176⁸) konstaterande att det omedvetna hos en person kan kringgå det medvetna hos en annan och direkt reagera på dennes omedvetna.

När analytikern tolkar på ett medvetet plan, har han övergått från icke diskursiv, och eventuellt för honom själv omedveten, kommunikation, till medvetet diskursivt tänkande (comprehensible) och tal.

Ett möte mellan två personer behöver emellertid varken i verkligheten eller i den virtuella verkligheten, drömmen, ge upphov till en emotionell erfarenhet och det kommer då ej att symboliseras. Mötet hanteras i stället operationellt eller på ett förinlärt sätt, med den följd att vi inte lär oss något nytt. Om det gäller en psykoanalytisk process fördjupas denna sannolikt inte.

Patienten i vinjetten var troligen inte öppen för 'comprehension' i handledningen, vilket en psykoterapeut måste vara. Sannolikt hade den emotionella erfarenheten som hade aktualiserats inom honom av handledarens försök till att få sin patient, den blivande psykoterapeuten, att comprehend, väckt ännu obearbetade konflikter till liv hos honom.

Drömmens funktion

Bion (1992, J.P. Sandler, 2005)⁹ och Langer (1967-1972) beskriver drömtänkandet som människans sätt att omvandla de skeenden hon är del av till en för henne användbar kunskap. Oftast lever vi och handlar utan att medvetet

8 Se besläktade exempel i Norman & Ylander (1999, Crafoord, sid. 19, Norman, 131)

9 Se gärna Bions utveckling via uppslagsordet dreamwork-alfa i Sandler, 2005. Observera att det mesta Bion säger om dreamwork kommer från Cogitations (1992), som han inte själv publicerade. Efter vad jag kan förstå har han fram t.o.m. Attention and Interpretation inte presenterat en sammanhängande teori om drömfunktionen och ställt den i förhållande till Freuds. Detta trots att i stort hela senare verk handlar just om drömtänkandets grundläggande betydelse för uppkomsten av psyket!

uppleva det (Stern, 2004). Om emellertid någon händelse väcker känslor inom oss blir vi medvetna och fokuserar oss på att lösa problemet. Det kan kräva att vi arbetar med det under dagen. Det sker med hjälp av (Bion, 1962; en stipulerad men okänd) α -funktion som omvandlar händelserna till α -element, vilka tillsammans möjliggör drömtänkande. Om inte det är tillfyllest för att begripliggöra och hantera problemet, omformar psyket detta till en serie drömsekvenser eller en drömbild med åtföljande känslor, som driver oss till ytterligare försök till bearbetning.

Först när vi med hjälp av vår symboliseringsförmåga kan införliva de för oss viktigaste meningarna drömmen givit upphov till kan vi släppa den. Den har fullgjort sin funktion att ge oss utvidgad kunskap om livet.

Drömmar kan också användas för att avlasta psyket från integrativt arbete. Freud (1900, 1915) menade ju att drömmen var ett sådant försök; att medelst regression återföra en ordföreställning till en visuell objektföreställning.

Jag tänker mig att båda funktionerna ständigt är verksamma under drömframställningen. Drömmar under analysen kan ha syftet att överantvarda svårsmält material till analytikern (β -element, β -screen). De är då ofta emotionellt flacka men kan vara nog så "påtvingande" i sitt försök till att få analytikern att via massiv (Bion 1959/1993), inkräktande (Meltzer, 1986, 1990) projektiv identifikation¹⁰ ta över dem (Joseph, 1989, Segal, 1986, 1991).

Att finna den Dolda Konflikten och göra den Rätta Interventionen

Freud var mycket intresserad av Sherlock Holmes och hans kluriga sätt att lösa mysterier. Själv var han i många avseenden lik denne detektiv de första 25 åren av psykoanalytiskt tänkande. Kunde man bara *lista ut hemligheten* – först

---

10 Klein (1946/1989) menar att excessiv klyvning (splitting) och projektiv identifikation ger upphov till en störd personlighet medan en normal projektiv identifikation kan ge upphov till en introjektiv identifikation och således är del i den normala utvecklingen. Bion (1959/1993 stycke 96) gör den skillnaden begreppsmässigt tydligare när han använder sig av normal resp. massiv projektiv identifikation. Meltzer (1986, sid. 65-69, 1992) gör åtskillnaden mellan normalt och patologiskt än klarare, när han talar om normal projektiv identifikation som kommunikativ; detta eftersom denna process utgör grund för ett normalt, utvecklande tänkande och därför tillåter hårbärgering på ett fruktbart sätt (container). Narcissistisk och därmed patologisk är däremot den inkräktande identifikationen, eftersom den inkräktar på objektet och därmed utgör ett primitivt försvar, ett claustrum, avstängd från en fruktbar hårbärgering. Hårbärgeraren (container) står således i motsättning till claustrum. Se vidare på svenska i Efterord (Ramberg, 1995).

i form av det ursprungliga traumat, och senare de latent drömtankarna som dolde sig bakom de manifesta drömmarna, och beskriva resp. tolka dessa för patienten – skulle hon tillfriskna. Melanie Klein (1928) går t.o.m. så långt att hon säger att aggressiviteten, dödsdriften, leder till att det lilla barnet söker kliva in i moderns kropp för att upptäcka/erövra den. På det sättet grundläggs kunskapsdriften.

På 80-talet kom Strachey (1934), i moderniserad tappning av Robert Langs (t.ex. 1978), att dominera det psykoanalytiska fältet för många: Kunde man väl förstå den adaptiva kontexten, och sätta denna i förhållande till patientens inre värld, då och bara då kunde man göra en *riktig mutativ tolkning*. Denna skulle i sin tur leda till en förändringsprocess inom patienten.

Alla dessa tankegångar bygger på föreställningen att patientens svårigheter har sin grund i en eller flera gåtor/konflikter, och att dessa går att lösa om man bara kan finna *det riktiga svaret*.

Frustrationsteorin leder i sin förlängning till en narrativ psykoanalys

Psykoanalysens huvudfåra utgår än idag huvudsakligen från en frustrationsteori med Freuds (1920) exempel som prototyp; det där barnbarnet drar i en trådrulle för att inom sig söka återskapa den frånvarande modern. Med de tidigare vedertagna fem, numera fyra sessionerna per vecka uppstår en rytm med närhet och korta separationer samt av och till längre uppehåll. Analytikern försöker genom tolkningar gradvis åstadkomma en desillusionering av patientens onipotenta försvar, samtidigt som han för patienten söker klargöra hans omedvetna driftsönsknings, så att de i framtiden skall kunna tillfredsställas på ett mer realistiskt sätt än tidigare.

Detta ledde till en klinisk teori, som huvudsakligen byggde på ett verbalt utbyte mellan patientens berättelse och analytikerns tolkningar... samt ofta stumma tystnader.

I närvaro av objektet: Hur modern förändras från subjektivt objekt till subjekt

Den engelska -50-70-tals-psykoanalysen representerad av verk skrivna av Winnicott och Bion närmar sig en kvalitativt annorlunda hållning. Den förre använder sig av begreppet holding samt rekommenderar försiktighet med att utdela tolkningar, och den senare inför begreppen reverie (översatt till drömsk-

het, men engelska termen bibehålls i denna artikel) och hårbärare/hårbärerad (container/contained).

Så t.ex. beskriver Winnicott (1958) i artikeln *Förmågan att vara ensam*, hur barnet lär sig att vara för sig själv, *tillsammans* med modern till skillnad från att vara ensam, lonely. Han visar vidare (1969) hur barnet – först då det lustfyllt inom sig kan förstöra den verkliga modern utanför sig – i den akten samtidigt mister föreställningen om sig själv såsom varande ett med en del av moderns förmodade egenskaper i form av ett *subjektivt objekt*¹¹. Först efter denna akt kan modern träda fram som ett fristående subjekt för barnet. Det lilla barnet förlorar i den processen (under symbiosen) i språngvisa steg och under svår konflikt sitt allvetande och sin omnipotens.

Jag vill påminna om att samma process vidtar återigen under närmandefasen – dvs. 18-24 månaders ålder. Barnet framstår då för första gången *medvetet inför sig självt* som ett skört och beroende subjekt. Under den här perioden tänker sig också många att vår karaktär och våra djupa konfliktsystem grundläggs¹².

Klein (1937) menade att barnet fr.o.m. 4-6 månaders ålder kunde uppnå den depressiva positionen och bli ett subjekt i meningen att det samtidigt kunde uppleva sitt hat och sin kärlek till modern som en hel person. Barnet får då ett behov att gottgöra den skada det upplever sig åsamka modern i sin fantasi. För Meltzer (1967) är det inte möjligt att gottgöra, vilket är en gammaltestamentlig föreställning. Han (1988) menar i stället, att barnet först nu har möjlighet att *medvetet* inför sig själv våga befinna sig i den *estetiska konflikt* som jag i fortsättningen kommer att beskriva.

Jag anser att när Meltzer, inspirerad därtill av Bion, myntar begreppet den estetiska konflikten, för in ett kvalitativt nytt *estetiskt synsätt* inom den kleinianska traditionen: en *postkleiniansk* teoretisk och klinisk tradition har uppstått.

---

11 Se hur han utvecklar aggressionsbegreppet i Ramberg (2006)

12 Winnicott tycks för mig huvudsakligen tala om den presymboliska perioden och Meltzer kan också tyckas fokusera på denna. Lägg dock märke till att vi inte utvecklas i faser utan snarare genomgår en ständig (epigenetisk) utveckling. Samma konfliktsystem återkommer således senare under utvecklingen, men då i en annan, och oftast mer sofistikerad skepnad. Det är emellertid en avsevärd skillnad att ha tillgång till symboliskt tänkande, men också riskfyllt, då först nu med symboliseringens hjälp ett skeende medvetet kan generaliseras. Mahler, Kernberg och Stern, när han beskriver de första konflikterna mellan det verbala och icke verbala själv, menar att under närmandefasen sker grundläggande, eller *väljer* barnet att symboliskt befästa tidigare procedurrellt anlagda, konfliktlösningar. Om det är svårt kan barnet välja att dissociera. Denna process fortgår in i perioden för oipalkonflikten.

Den psykoanalytiska processens olika faser enligt Meltzer.

Meltzer (1967, Etchegoyen, 1991) beskrev i början av sin skriftställning hur man kunde dela in den psykoanalytiska processen i olika faser:

1. Insamling av överföringen,
2. Uppsortering ur den geografiska förvirringen – upplösningen av de grövsta massiva (inkräktande) projektiva identifikationerna möjliggör differentieringen mellan själv och objekt samt yttre värld och inre;
3. Uppsortering ur zonala förvirringar – Samspelet mellan de erogena zonerna och deras fysiska funktioner (objekt) har i psyket transformerats till inre uppblandade och oklara delobjekt i den psykiska realiteten. De blir genom uppsorteringen bättre förankrade i den inre världen, förtydligas och urskiljer sig därmed från varandra. Som en följd finner de ett mer organiskt sätt att relatera till varandra, vilket i sin tur leder till en mer sammanhållen inre föreställningsvärld.
- 4a. På tröskeln till den depressiva positionen, eller tröskelfasen, som denna artikel fokuserar på, uppstår en inre kamp mellan att upprätthålla den omnipotenta kontrollen över den inre modern och att erkänna sitt beroende henne. I Meltzers (1988, 1992) senare arbeten beskrivs detta som den estetiska konflikten. Denna beskrivs närmare nedan.
- 4b. I den depressiva fasen (positionen) har patienten (enligt Meltzer, ej säkert Klein) gått ur sin narcissistiska position och har därmed slutligen klargjort, och inför sig själv erkänt, gränsen mellan själv och objekt. Han har då uppnått en sådan tillit till sina inre objekt och deras reparativa förmåga, att han i djupet vågar inse, och med lust bejaka, att sann tillfredsställelse endast uppkommer i relation till omgivningen.
5. Avslutningsfasen, "avvänjningen", "bröstets död", karaktäriseras av arbetet kring separationen, och innebär också erkännandet av vikten av analytikerens närvaro i stunden (under själva överföringssituationen) och uppskattningen av analysen som ett estetiskt objekt.

Denna utveckling av den psykoanalytiska processen utgår från Meltzers erfarenhet med barn, men också med vuxna. Min egen erfarenhet gäller enbart vuxna. Jag har då ofta sett att de sista faserna är beroende av, och ofta sammanvävda i, varandra: krisen vid tröskelfasen aktualiseras ofta först då ett avslutningsdatum för analysen bestämts.

Den estetiska konflikten

Meltzer (1988) visar att barnet redan i livmodern har en relation till modern via moderkakan. Och förhållandet dem emellan växlar mellan att vara harmoniskt relaterande och att störas av våldsamma och tvära kast.

Barnets liv utanför moderns kropp tydliggör det fysiska beroendet (Hofer, ref. Taylor, 1987) till modern som i sin tur leder till ett psykiskt beroende. För att kunna upprätthålla sin autonomi behöver barnet få möjlighet att härbärgera sina svårsmälta upplevelser som modern möjliggör genom sin förmåga till reverie, för att barnet sedan skall kunna återta dem i form av α -element (Bion). Födelsen är givetvis en stor förändring men likväl bara en, om än överväldigande, emotionell erfarenhet som barnet gör.

Modern och barnet är som outgrundligt skönast för varandra i början av barnets liv, menar Meltzer. Modern försvinner emellertid efter några veckor eller någon månad in i det som Meltzer kallar postpartum-depression och barnet självt överväldigas så småningom av den känslomässiga kraften hos den estetiska konflikten, och går in i den paradoxalt nog tryggare schizoparanoidea positionen¹³.

Vi har väl alla sett ett litet barn, kanske efter amning, under stillsam, klar uppmärksamhet ('alert inactivity' Brazelton, 1984) iaktta modern.

Den estetiska konflikten¹⁴ är ett uttryck för och resultat av den emotionella känslostorm, den passion, som uppstår inom barnet – och senare i derivaderad form hos oss vuxna – till följd av upplevelsen av moderns skönhet, hennes

---

13 Meltzers tankar har bekräftats av många spädbarnsforskare. Piontelli (1992), som har undersökt fosters liv i livmodern, Stern (1985), Tronick (1998), Trevarthen (1979) m.fl. som har studerat små barn bekräftar Meltzer när de visar på hur barnet från start relaterar intersubjektivt med modern som åtskilda individer.

Pine (1990) har beskrivit hur en symbios med modern närmast är oundviklig för barnet med den fördunkling av världen och dess gränser som därav följer. Den senare kan ses som ett resultat av att barnet överväldigas av skräck, längtan och lust och därmed förvirring och därmed går in i den paranoidea/schizoida positionen.

14 Den börjar när barnet får se modern och diar henne för första gången. Barnet upplever då det goda bröstet i form av fysisk tillfredsställelse inombords samtidigt som det ser mammas ögon/bröstvårter och bröst, det sköna, men börjar samtidigt uppleva konflikten med att ha en underkropp och egna drifter i form av anal aggressivitet och sexualitet, samtidigt som det snart måste erkänna att moderns sexualitet är riktad till fadern och barnet står utanför den relationen – Meltzers från antiken tagna begrepp the nuptial chamber. Den vuxne inser att barnet inom sig i sitt försök att kontrollera och erövra objektet upplever sig löpa risken att skada objektet.

förmåga att ge tillfredsställelse, samtidigt som det lilla barnet i nästa stund upplever glupande lust och en vilja att bemäktiga sig henne. Allt detta upplever barnet i sin kropp och genom sina sinnen. Flera månader senare vill det också veta vad som försiggår i hennes inre, vad hon känner och senare också tänker samt också kunna bestämma över hennes inre liv.

Moderns besjälade yttre och gåtfulla inre väcker *hänförelse*, glädje, men också *förundran* växlande med *fruktan och bävan* (Kierkegaard, 1843). Barnet känner också *misstänksamhet*, vilken i värsta fall kan övergå i avund.

Passion är ett specifikt och distinkt svar inom det lilla barnet inför det estetiska objektet i den meningen att de bionska (1962) vektorerna +L (Love), +H (Hate), +K (Knowledge) samverkar i den stunden¹⁵. Det är således ett *passionerat sökande efter kunskap – kännande-tänkande-i-ett – och därför skört*. Det kan enkelt splittras upp igen eller övergå i sina minusformer: trygghetssökande bekvämlighet, cynism, vulgaritet och perversion.

Meltzer söker illustrera den estetiska konflikten genom att citera poeten John Keats (1795-1821, 1952, ref Meltzer, 1988). Denne skriver att poesi och skönhet är intensiva upplevelser, men att döden är intensivare. Den är livets högsta belöning och dess beskärda del. "Beauty is truth, truth beauty". De är 'meant as one', at-one-ment¹⁶. Det är uttryck från gnostikerna (Barnstone & Meyer, 2003, Scholem, 1955) som bl.a. återkommer i Shakespeares¹⁷ sonetter,

15 Bion är den förste som utvecklar en affektteori i egentlig mening inom psykoanalysens huvudfåra (s.k. mainstream). Det är emellertid inte en affektteori i den mening som Tomkins (1962) eller Panksepp (1998) beskriver, eftersom Bion inte beskriver de olika emotionerna och andra motivkrafter på ett separat sätt. Han beskriver mer den sammanlagda riktningen och kvaliteten i den emotionella erfarenheten eller avsaknaden av en sådan.

16 Men väl också från gnostikerna, när de beskrev den subjektiva mystiska upplevelsen av att vara ett med det "gudomliga varat".

17 Romantikerna är påverkade av Shakespeare och Bion av båda. Det är därför av intresse att känna till att Hank Whittemore (2005), efter vad jag kan förstå, övertygande visar att Edward de Vere, den 17:e earlen av Oxford under pseudonymen Shakespeare skrev Shakespeares Sonetter. Enligt honom skrev Oxford dem i ett försök att hävda att hans och drottning Elisabeths "illegitima" son, earlen av Southampton, var rättmätig arvtagare till Englands krona efter drottningens fränfalle. Han skrev sonetterna i form av "kodat" språk där den skönskrivna poesin samtidigt stod för dolda viktiga påståenden. För att lyckas i detta dubbla uppsåt använde han sig av all sin bildning vilken även omfattade gnostikerna. Han beskriver sin arbetsmetod, sin 'invention', mitt i sonettsamlingen i sonetterna 76-77.

(Noten fortsätter näste side)

och som Bion (1965, 1970) nyttjar när han talar om att vara i O: the numinous realm of the unconscious; it can become but it cannot be known to one. Orden atonement och 'at one meant' kan höras lika och för ju tanken till att uttrycket 'att bli ett med varandra' utgör en försoning. Tänk t.ex. om Lucifer, som blev utsparkad av Gud, blev resp. ville bli återförd!

Meltzer skriver att den estetiska konflikten kanske bäst uttrycks i mötet med den gåtfulla, skrämmande och farliga vita kaskelot, som dyker upp ur havet i boken Moby Dick. Några i båtens besättning upplever bävan, medan båtens befälhavare Ahab till priset av sitt och andras liv absolut skall fånga in den (via inkräktande projektiv identifikation).

Lösningen på den estetiska konflikten, menar Meltzer (1988), finner man inte genom att söka lösa gåtan (om moderns inre värld), eller genom att ta reda på (föräldrarnas) hemligheter¹⁸ utan genom att bearbeta den inom sig själv¹⁹ med hjälp av sina egna inre objekt. De senare utvecklas just under själva konflikten och det påföljande drömarbetet, en process som tar år eller kanske bryts i förtid.

(Note 17 fortsat)

Southampton hade som sitt motto: All for One, One for All. Kronan var ämnad för honom, 'At-One-me(a)nt', och skulle samtidigt utgöra gottgörelse-försoning mellan drottningen och Oxford (Atonement i svensk övers. gottgörelse, försoning). De senares förening kan t.ex. utläsas av sonett 14: Truth and Beautys's Doom and Date. Oxfords motto var Nothing truer than truth. Och Elisabeth beskrivs som Venus: Love and Beauty. Uttrycket 'Beauty is truth, truth beauty' ses av Whittemore som en omskrivning för att förhoppningen om att Oxfords och Elisabeths son, earlen av Southampton, skulle ärva tronen genom att gifta sig med den dåvarande riksmarskalkens dotter; att den förhoppningen var föråldrad och därmed utdömd. Shakespeare/de Vere menade naturligtvis samtidigt att truth and beauty hörde samman.

När Gösta Friberg & Helena Brodin föreslog detta i sin bok Täcknamn Shakespeare (2006) beskrevs det som fabler på en del av dagspressens kultursidor. De förefaller dock få alltmör stöd för sin tes. Även Freud blev ju småningom övertygad om att det var de Vere, vilket han första gången antydde offentligt då han fick Goethe-priset (1930). Uttrycken 'at one ment' och 'truth and beauty' får på det sättet en ytterligare, och för Oxford och hans närmaste viktigare, betydelse än innebörden för senare tidars läsare. Vi associerar sonettornas innehåll till en gnostisk, och senare judisk och kristen mystik, föreställning om den individuella själens sammansmältning med Gud samt mänsklig förälskelse av hetero- eller homosexuell art och poetiska omskrivningar av att sanning, etik och skönhet är avhängiga varandra.

18 Ezra Pound skriver i boken ABC för läsare att man inte kan förstå, i meningen uppleva, en fisk simma genom att dissekera den.

19 Helst förstås under samtidig relation till föräldrarna och, senare under analysen, med analytikern.

Det lilla barnet kan för en kortare tid rymma, och i hänförelse eller smärta ge uttryck för den estetiska konflikten. Det sker på fenomenologisk medvetandnivå så fort de neuronala förutsättningarna för en sådan uppstått och någorlunda stabiliserats. Barnet kommer då att erfara olika och snabbt växlande känslor och kroppsupplevelser tillsammans med olika utifrån kommande intryck. Det är en process, som inte styrs av en medveten intentionalitet, men som bryts när det "blir för mycket". Jag tänker mig att det fenomenologiska och relativt kortvariga upplevelse-tids-fönster som då finns kan stå som prototyp för att befinna sig i apprehensiveness.

Än senare söker barnet uttrycka och omfatta upplevelsen i icke verbala former, såsom i bilder och kroppsuttryck, och än senare i verbal (comprehensive) form. Det sker då troligtvis inte enbart i form av allmänna symboler utan i form av olika *idiosynkratiska symbolbildningar*, som därmed knyter sig till våra inre objekt. Vi kan givetvis inte veta de senares exakta innehåll utan bara ta oss till dem som uttryckta i liv och senare i bild och tal.

En dröm under vilken den estetiska konflikten någorlunda kan hållbaras

Som illustration vill jag (Ramberg, 1992) presentera en dröm från en man i psykoanalys med en frekvens av tre sessioner per vecka. Han har nyligen börjat få kontakt med den estetiska dimensionen i den depressiva positionen, då han strax före ett juluppehåll, dvs. inför en längre separation, får följande dröm (session 262):

"Jag har fått ett arbete. Till min hjälp har jag fått en fin, sinnrik kamera, inte lik någon i verkligheten. Jag kan klara jobbet med de egenskaper jag har. Jag behöver inte vara konstnär eller så. Jag skall fotografera ett berg. Det är lite spetsigt på toppen. Det ligger på min vänstra sida. Till toppen går det flera telefontrådar. Jag skall göra en bild, så att både bergen och telefontrådarna finns med samtidigt. På en väg bredvid mig står en fyrhjulsdriven terrängbil. Det är en bra bil, kanske en Ford, och jag kan använda den till uppgiften.

När jag står där, kommer från vänster till höger i luften plötsligt ett dieselmotorljud. Det visar sig vara flygande späckhuggare, och de flyger från vänster till höger ned i en sjö. Det känns inte absurt utan mer ovanligt och viktigt. Det känns som när jag ser en sällsynt fågel....Om låtet tänker jag: "Aha, så låter den!". Jag tänker kring namnet späckhuggare, det är ju ett farligt namn, men dessa är ju inte onda. De bara är."

Denna dröm berättades med en speciell förundran av honom.

Jag själv blev överraskad av drömmen och fick samtidigt en känsla av nästan numinös karaktär när han berättade den. Jag vill minnas att vi båda begrundade drömmen i stort sätt tysta och att han kom med några kompletterande beskrivningar. Under timmarna som följde talade vi däremot mer om den.

De tankar och föreställningar som nu följer är emellertid inte hans, utan resultatet av mitt drömmande-fantiserade av hans dröm, hans kommentarer och stämningen under sessionerna kring den tiden. Min emotionella erfarenhet av hans dröm resulterar i mina bildföreställningar och tankar.

Det är således inte en tolkning av hans dröm i ortodox bemärkelse utan mitt reflekterande drömtänkande – eller vårt gemensamma känna-tänkande som jag formulerar utifrån mina egna referenser. Man kan säga att jag initialt svarade honom med en "tyst tolkning" (Ramberg, 1989). Först något senare talade vi om bröstet och att krypa på alla fyra.

Jag ser framför mig hur ett litet barn, som krypande på alla fyra (den fyrhjulsdrivna bilen) ser upp mot modern och delobjektet bröstet med bröstvårtan (berget med spetsig topp). Med sin inre blick (kameran) söker patienten inkorporera moderns inre värld med alla de tankar och relationer hon har (bröstet-med-telefonledningarna-som-leder till-bröstvårtan), och som han varken kan höra eller se och därför ej heller kontrollera. Han kan bara förundras. Han söker ta bilder för att kunna hålla analytikerns 'tänkande bröst' (Bion) inom sig under uppehållet. (Se nedan hur Meltzers (1967) kleinianska tolkning av bröstvårtan som en Faders-penis, som fördelar näringen, övergår till en bionsk (1962, 1992) tänkande moder med ögon som förmedlar att hon är i reverie – en skillnad från den "fysiko-psykiskt" närande kleinianska som ger eller inte ger näring (Meltzer 1988).

I drömmen förs det diande och krypande barnets universum samman, och därmed den procedurella (implicita) kunskap som ryms i dessa. De innefattar Sterns (1985) domäner för det begynnande, kärn- och det subjektiva självet. Dessa (epigenetiska) domäner av själv vidareutvecklas förhoppningsvis i analysen. Jag kan spekulera i att bilen och kameran till en del är beskrivningar på förmågor som han omnipotent tagit över (lånat av) från analytikern.

Dieselmotorljudet kan vara minnen av, uttryck för, musiken (prosodin) i mammans och analytikerns stämma i modersöverföringen. Jag kan också tänka mig ljudet när ett barn diar: Om man s.a.s. "tränger samman" tidsaxeln, men i övrigt inte förändrar något, tycker jag diandet faktiskt kan låta som ljudet från en trygg men något ojämn och ibland hackande tvåaktare. Eller kan det vara ljudet från föräldrarnas samlag eller deras samtal i sovrummet. Detta skenbart oestetiska ljud är en viktig del av drömmen, eftersom ljudet på en neuroveten-

skaplig nivå innebär att patientens högra hjärnhemisfär är aktiv, vilket i sin tur visar att en anknytning (Schore, 1994, 2003) sker till det limbiska systemet, samt på en psykologisk nivå visar att drömmen avspeglar en relation till det sanna själv (Winnicott, 1960).

Späckhuggarna kan illustrera risken av att inte bli härbärgerad: för ett litet barn kan det säkert upplevas som att bli sliten i stycken. Alternativt kan djurens uppträdande i drömmen vara ett uttryck för raseri – eller förtärande lust – och en vilja att bita stycken av bröstet.

Det kan också vara analytikern som med sina tolkningar hotar att slita sönder tillvaron ('going on being', Winnicott) för barnet. Späckhuggarna uttrycker analytikerens phalliska narcissism, när han tolkar, tänker kanske patienten först i drömmen. Analytikern å sin sida, tänker: "Kanske det!", men sannolikt är de huvudsakligen en projektion av patientens egen kränkta narcissism. En sådan förståelse skulle i så fall länka väl till fortsättningen av drömmen, i vilken han associerar till en sällsynt fågel (som han tidigare associerat analytikern med; och plockat fjädrarna av i tidigare drömmar). Därpå följer tanken: "Namnet späckhuggare är ett farligt namn" (le nom de père, Lacan). Patienten inser sedan att, "De är inte onda, de bara är".

I drömmen förvandlas den tolkande analytikern-fadern späckhuggaren från den attackerande till den inre fadern som *bara är*.

Späckhuggarna flyger från vänster till höger i hans synfält, vilket utifrån neurovetenskaplig (logisk) nivå innebär en rörelse från höger till vänster hemisfär. Det kan på psykologisk nivå innebära en rörelse från icke diskursiv till diskursiv symbolik (från objektföreställning till ordföreställning).

Vidare finns en rörelse från luft ned i vattnet – djurens riktiga element, även om de kan göra hopp i luften – samtidigt som fågeln, som har luften som sin naturliga domän, inträder i drömmen. Det förefaller som att en inre (geografisk, zonal) förvirring börjar klarna ut i patientens inre värld.

Jag tycker att drömmen visar patienten i sin upplevelse av den estetiska konflikten, när han är på väg att inom sig söka forma ett kombinerat (del-) objekt av ett fungerande Inre Föräldrapar – och en fungerande analys.

Drömmens numinösa karaktär som förmedlas till, och delas av, analytikern bekräftar den estetiska konflikten autenticitet (för mig).

Från ett kleinianskt till ett bionskt synsätt

Meltzer menar, påverkad av Bion, att när det lilla barnet inom sig tänker bröstet sammanför (kondenserar) det hennes ögon-under-reverie och bröstvårtor till ett. (Den tillräckligt väl fungerande) Moderns ögon-bröst är således det lilla barnets första estetiska objekt kring vilken den estetiska konflikten kommer att utkämpas. Den senare står som prototyp för de estetiska konflikter som vi kommer att möta senare under livet.

Meltzer (1967) var mycket påverkad av Klein när han skrev boken *Den psykoanalytiska processen*. I den beskriver han hur delobjektet bröstet för barnet uppfattas som att en del, den styva bröstvårtan, likt en faders erigerade penis, presiderar över utdelningen av delobjektet bröstets, mjölk. Barnet kan liksom glupskt ta, inkräktande erövra, bröstvårtan-penis från modern och barnet möter därefter bara ett bröst med ett tomt hål. Det första och grundläggande inre objektet har därmed skadats.

Påverkad av Bions modell ovan beskriver Meltzer (1988) samma process på ett annat sätt: barnet kanske erotiserar bröstvårtan, och förvandlar den så till faderns attraktiva penis inom sig. Det förlorar därmed kontakt med moderns reverie och hennes hårbärgerande alfafunktion. Det lilla barnet kan till följd därav inte smälta sina emotionella upplevelser med hjälp av modern. En konsekvens blir att barnet undviker att gå in i den estetiska konflikten. Om detta blir till en övergripande erfarenhet för barnet, förlorar det kontakten med sitt sanna själv och utvecklar i stället ett falskt själv (Deutsch's as-if personality, 1942, Winnicott, 1960, Rycroft, ablation of the parental image, 1965/1985, ref. Bergmann, 2004, Meltzer, 1966). Barnet kan då genom mekanismen inkräktande projektiv identifikation upprätthålla en inre, dold relation till henne genom att reellt eller mentalt använda sig av anal masturbation (Meltzer, 1966, 1992). Följden är i vilket fall att det blir hänvisat till att söka sig mot andra och adaptera sig efter dem, i stället för att med hjälp av modern kunna förankra och utveckla sig i sin egen värld. Barnet förlorar därmed kontakt med sitt sanna själv, sin personlighetskärna, och måste därför söka kontrollera modern och andra betydelsefulla personer än mer genom utstuderade interaktionsmetoder.

En organisk progression av estetiska objekt

Nästa estetiska objekt för barnet är Modern-i-sin-helhet, varefter följer föräldrarnas närhet till varandra: konkret, men samtidigt metaforiskt, uttryckt i form av deras Sexuella Förening (i metaforisk form: gnostiker has the Nuptial Chamber) och de samverkande föräldrarna i form av ett Kombinerat Objekt.

Jag tänker mig att Triaden mamma-pappa-barn och Familj-med-syskon (jämför Meltzer & Harris, 1976 i ed. Hahn, 1994) utgör andra levande enheter med sina speciella "inre liv", och är därför vidareutvecklingar av det estetiska objektet. Att utkristallisera sig ur dem, föreställer jag mig, är en mer symboliskt krävande uppgift, eftersom barnet självt är en del av Triaden, respektive Familjen.

Livet framöver bjuder på flera sinsemellan olika estetiska konflikter i förhållande till andra funktionella enheter, men alla har sitt organiska ursprung i den första. Den ursprungliga konflikten aktualiseras därför mer eller mindre medvetet varje gång en estetisk konflikt uppstår. När den aktuella konflikten någorlunda lösts, dvs. ambivalensen blivit så uthärdlig att den kan symboliseras, kan den – nu i form av ett inre objekt – organiskt länkas till andra mer grundläggande inre objekt. På det sättet kan man tänka sig att en *organisk* progression av inre objekt utvecklas (i ontogenetisk ordning) till en *symbolisk* spiral (Kelman) med utgångspunkt från symboliseringen av den ursprungliga konflikten.

Ett av målen i en analys är ju att hjälpa patienten att reparera sina inre objekt. Det sker först när man någorlunda har kunnat symbolisera den estetiska konflikt som objektet väckt och väcker i det inre.

Flera konflikter kan till följd av hjärnans biologiska omognad överhuvud inte symboliskt bearbetas förrän vid 4-5 års åldern (Levin, 1992, Ramberg, 1998a). Andra kan ha uppväckt sådan skräck att de omedelbart dissociats (PTSD som barn och vuxen) och åter andra hålls omedvetna p.g.a. kompromiss bildning. Alla kan anas bakom de sedvanliga intrapsykiska (Freud, 1900, Shevrin, 1996) och transpersonella försvarerna (Klein, 1946/1980, Bion, 1959/1967, Meltzer, 1986).

Viktigt är också den utveckling som sker under själva analysen och som leder till nya estetiska konflikter att symbolisera. Den leder i allmänhet till att den ursprungliga estetiska konflikten i förhållande till modern fördjupas, men det finns också en annan som gäller upplevelsen av det psykoanalytiska samarbetet som sådant, den psykoanalytiska dyaden som jag tänker mig som det "psykoanalytiska barnet".

Att förneka den estetiska konflikten

Meg Harris Williams (Meltzer & Harris Williams, 1988) beskriver i sin essä om Hamlet denne som en adolescent²⁰. När han studerade vid universitetet i Tyskland behövde han bara ikläda sig *rollen*, kostymen, av prins och tronföljare. Nu, hemkommen till slottet, skall han i verkligheten anta *funktionen*, och ställs då inför den estetiska konflikten. Han får ingen hjälp, ingen härbärgering, i denna konflikt av någon av sina närmaste och söker då istället *lösa gåtan* genom att attackera först Andens bror, en annan aspekt av fadern, och därefter modern. Han försöker därpå tränga in i föräldrarnas relation för att hålla den "idealistiskt ren" i stället för att uppleva konflikten och respektera deras Nuptial chamber. När han t.ex. möter modern och har dödat barnet inom henne, i form av mordet på den smyglyssnande Polonius, och söker läsa lusen av henne, kommer Anden och säger: "Sätt dig i din moders sköte och tala med henne i stället". D.v.s. relatera till den estetiska konflikten i stället för att erövra. Storheten i pjäsen är att ingen härbärgerar Hamlet, men i monologerna söker han få hjälp av publiken, och vi går hem och låter vår internaliserade moder och inre kombinerade objekt hjälpa oss att drömma fram en vuxen tronföljare.

Via moderns reverie och vår egen kreativa symbolisering lägger vi grunden till vårt eget spontana och genuina relaterande till omvärlden.

Om inte denna är tillräcklig så får vi lära oss leva genom att anpassa oss till yttervärlden. Då lär man sig leva genom att foga sig, och inte genom att upptäcka och fördjupa sina färdigheter, när de uppstår i relationen till andra, såsom under lek. En sådan adaptation till yttervärlden är nödvändig om man inte spontant kan finna sina vägar fram.

Mycket i vårt liv måste läras in på detta sätt. Man blir därvid decentrerad på ett sådant sätt att den Andre kommer att stå för Lagen²¹. Och den åtlyder man; oftast omedvetet, då man på det sättet slipper medvetandegöra konflikten med åtföljande psykiskt arbete. Dessutom slipper man känna sig kränkt.

Man härmar, imiterar, utan att ens 'känna-tänkande' kommer till användning. På detta sätt uppstår ett falskt själv med ytlighet, cynism och inre osäkerhet som följd. Meltzer (1966, 1992) har beskrivit detta i sin artikel om anal masturbation samt i boken *Claustrum*.

20 Om Shakespeare skulle vara ett tacknamn för earlen av Oxford, har hans liv flera likheter med handlingen i tragedin. Den pjäs vi känner till är sannolikt en bearbetning av en han skrivit tidigare, och är troligen gjord i 50 års åldern. Den är därför skriven utifrån ett mer mångfacetterat perspektiv och kan väl läsas på ovanstående sätt.

21 Och utgör således en aspekt av Lacans 'Faderns Lag'

Konflikten mellan den intima sfärens värden och omvärldens

De flesta av oss har fått våra "kostymer" att använda i förhållande till yttervärlden på ett sådant sätt att vi någorlunda väl kan särskilja, när vi befinner oss i en sådan, oftast intim, situation som är lämplig för estetisk konflikt, eller när vi skall skydda vårt inre och anpassa oss till en värld, vars värden bestäms utifrån andra kriterier än vad som främjar utvecklingen av genuinitet.

Det blir riskfyllt när "kostymen börjar kliva in i" vår psykiska kärna, vårt sanna själv. De samhälleliga reglerna och värdena börjar därvid forma det inre livet, i stället för att de får utvecklas ur den intima familjekretsens närhet och integritet. Så sker alltid till en viss del. Och det är på det sättet vår kultur, vår tidsanda, griper in i oss omedvetandes och formar oss och våra familjer.

Men det finns ytterligheter: Å ena sidan de kraschade psykiskt sjuka och cynikerna, som inte går in i en estetisk konflikt, utan i stället attackerar och derangerar det estetiska objektet. Å andra sidan de sensitiva konstnärer, som inte skiljer mellan sig och världen (om man så vill subjektiva objekt), varför de hela tiden ser – och måste se – Skönheten/det Sanna i världen hotas eller förstöras av de andra makthierarkiska värdena, och därför ofta lider och de har därför ofta svårigheter att inordna/anpassa sig i samhället.

Av ovanstående skäl är inte de allmänt förekommande (preformerade) symbolerna som redan används i samhället så intressanta i en analys, utan snarare de som patienten själv finner fram till, de idiosynkratiska. Sammanfattningsvis är det vår passionerade önskan att i framställande, presentational, form kunna innehålla de oftast motstridiga krafter och känslor som upplevelsen av Skönhet och Sanning ger upphov till. Först när vi kan det, kan vi tillgodogöra oss erfarenheten i form av ett bionskt α -element som i sin tur kan användas för symbolisering: i Bions (1962) terminologi +K (Knowledge) +L (Love) +H (Hate). Motsatsen är oviljan alternativt oförmågan att uppleva utan att allvarligt förvränga ens perception: -K-L-H.

Härmed avslutas den första delen av artikeln. I nästa del kommer jag närmare beskriva hur förmågan att tolerera den estetiska konflikten är avgörande för att kunna gå ur den schizo-paranoida positionen med dess i vid mening kontrollerat narcissistiska förhållningssätt. Patienten kan då gå in i den depressiva positionens olika konflikter, för att småningom, i stunder, våga ta risken att i analytikerns närvaro vara skyddslöst utlämnad och följaktligen i stunden vara oreserverat öppen inför sig själv och sin inre värld.

Vidare kommer jag att diskutera sann och falsk skönhet mot en klinisk klangbotten.

Slutligen ger jag en längre verbatim beskrivning av en analytisk process i ett avslutningsskede. Förhoppningsvis ger den en bild av patientens upplevelse av den estetiska konflikten i analysen, och ger exempel på ett stundtals fritt associerande. Samt vidare, hur patienten själv stundtals kan ta in och oförställt och utan egocentricitet kan relatera till omvärlden med ett estetiskt seende.

Litteratur

- Angyal, A. (1965) *Neurosis and Treatment*. New York. Wiley and sons.
- Anzieu, D. (1985/2000) *Hudjaget. Om hudens psykiska betydelse*. Stockholm: Natur & Kultur.
- (1985) *Le Moi-peau*. Paris. Dunod.
- Aulagnier, P. (1975) *La violence de l'interprétation: Du pictogramme à l'énoncé*. Paris. Presses Universitaires de France. Engelsk övers. (2001) *The Violence of Interpretation. From Pictogram to Statement*. East Sussex. Brunner-Routledge.
- Barnstone, W. & Meyer, M. (Ed. 2003) *The Gnostic Bible*. Boston. Shambhala.
- Bateson, G. (1967) *Style and Grace in Balinese Art*. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books.
- Bateson, G. (1979) *Mind and Nature. A necessary Unity*. London. Wildwood House.
- Beebe, B., Lachmann, F.M. (2002) *Infant Research and Adult Treatment. Co-constructing Interactions*. New Jersey. The Analytic Press.
- Bergmann, M.S. (2004) Charles Rycroft: A Study in Dissidence and a Psychoanalytic Cautionary Tale in (2004, ed. Bergmann, M.S.) *Understanding Dissidence & Controversy in the History of Psychoanalysis*. New York. Other Press.
- Bick, E. (1968) The experience of the skin in early object relations. *Int. J. Psycho-Anal.* 49, 484-486
- Bion W R (1962) *Learning from Experience*. London. Maresfield Reprints
- Bion, W. (1965) *Transformations*. London. Maresfield Reprints
- Bion, W. (1970/1984) *Attention & Interpretation*. London. Maresfield reprints
- Bion, W. (Ed. Bion, F., 1992) *Cogitations. New Extended Edition*. London. Karnac Books.
- Bion, W.R. (1993). Angrepp på sammanlänkning i *Vid närmare eftertanke. Psykoanalytiska studier*. Stockholm: Natur & Kultur. Spec. stycke 96, sid. 121-125 (1959) Attacks on linking i (1967) *Second Thoughts*. London. Maresfield Reprints. Spec. pp.102-106.
- Brazelton, T.B. (1984) *Neonatal Behavioral Assessment Scale*. London. Spastics International Medical Publications.
- Buber, M. (1962) *Jag och Du*. Stockholm. Bonniers. (1923/1978) *Ich und Du*. Heidelberg. Verlag Lambert Schneider.
- Crafoord, C. (1999) Fria associationer i motöverföringen i Norman, J. & Ylander, F. (1999) *Motöverföring. Om omedveten kommunikation*. Stockholm. *Natur och Kultur*. Sid. 19.

- Deutsch, H. (1942) Some Forms of Relational Disturbances and Their Relationship to Schizophrenia. (1965) *Neuroses and Character Types*. New York. International Universities Press.
- Ehrenberg, D. (1992) *The Intimate Edge. Extending the reach of psychoanalytic action*. New York. W.W. Norton & Company.
- Etchegoyen, R.H. (1991) *The Fundamentals of Psychoanalytic Technique*. London. Karnac Books.
- Fenichel, O. (1946) *The Psychoanalytic Theory of Neuroses*. London. Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Freeman Sharpe, E. (1937) *Dream Analysis*. London. Hogarth Press.
- Freud, S. (1996). Drömytning. S. *Skr. II*. Sthlm: Natur & Kultur. (1900) The Interpretation of Dreams. *S.E. 4 och 5*. London. Hogarth Press. 1981.
- Freud, S. (2003). (1915) Det Omedvetna. S. *Skr. IX*. Stockholm. Natur & Kultur. (1915) The Unconscious. *S.E. 14*. (1920) Bortom Lustprincipen. *S.E. 18*. London. Hogarth Press. 1981.
- Freud, S. (2006) Goethepriset. Tal I Goethehuset, Frankfurt am Main. S. *Skr. XI*. Stockholm. Natur & Kultur. (1930) Address delivered in the Goethe House at Frankfurt. *S.E. 21*. pp 208-212. London. Hogarth Press. 1981.
- Friberg, G. & Brodin, H. (2006) *Täcknamn Shakespeare*. Stockholm. Bonniers.
- Gazzaniga, M.S., Ivry, R.B., Mangun, G.R. (1998) *Cognitive Neuroscience. The biology of the mind*. New York. W.W. Norton & Company.
- Grotstein, J.S. A Beam of Intense Darkness. London. Karnac Books.
- Harris Williams, M. (2005) The Vale of Soulmaking. The Post-Kleinian Model of the Mind. London. Karnac Books.
- Joseph, B. (1989) *Psychic Equilibrium and Psychic Change*. London. Tavistock/Routledge.
- Keats, J. (1952 ed. Forman M.B.) *Letters*. London Oxford Univ. Press.
- Keeney, B.P. (1983) *Aesthetics of Change*. New York. The Guilford Press.
- Kelman, H. (1971) *Helping People*. New York: Science House.
- Kierkegaard, S. (1843/1995) *Fruktan och bävan. Dialektisk lyrik av Johannes de silentio*. Guldsmedshyttan. Nimrod.
- Klein, M. (1928) *Early stages of the Oedipus conflict*. (1981) *Love, guilt and reparation and other works*. London. Hogarth Press. pp 186-198.
- Klein, M. (1937) *Kärlek, skuld och gottgörelse* i (1989, red. Igra, L./Sjögren, L.) *Kärlek, skuld och gottgörelse*. Stockholm: Natur & Kultur. (1937) *Love, guilt and reparation* i (1981) *Love, guilt and reparation and other works*. London. Hogarth Press
- Klein, M. (1946) Anteckningar om några schizoida mekanismer. (1989, red. Igra, L./Sjögren, L.) *Kärlek, skuld och gottgörelse*. Stockholm: Natur & Kultur. (1946) Notes on Some Schizoid Mechanisms. (1980) *Envy and Gratitude and Other Works*. London. Hogarth Press.
- Knoblauch, S.H. (2000) *The Musical Edge of Therapeutic Dialogue*. Hillsdale, NJ. The Analytic Press.
- Langer, S. (1952). *Filosofi i Ny Tonart*. Uppsala: A och W & Gebers. Eng. (1942) *Philosophy in a New Key*. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press.
- Langer, S. (1953). *Feeling and Form: A Theory of Art*. N.Y. Charles Scribner's Sons.

- Langer, S. (1967,-72,-82). *Mind: an essay on human feeling*, vol 1,2,3. London: Johns Hopkins Press.
- Levin, F. M. (1991). *Mapping the Mind: The intersection psychoanalysis and neuroscience*. Hillsdale, New Jersey: The Analytic Press.
- Langs, R. (1978) *The Listening Process*. New York. Jason Aronson Inc.
- Matthis, I. (1991) Från arkaisk moders kropp till symbolisk ordning. *Psykisk Hälsa* 1991:1 samt i (1992) *Det omedvetnas arkeologi*. Stockholm. Natur och Kultur.
- Melville, H. (1851/2003) *Moby-Dick, Or, The Whale*. London. Penguin Classics.
- Meltzer, D. (1965/1996) Den anala masturbationens relation till projektiv identifikation. I (1996) *Den psykoanalytiska processen*. Sthlm: Natur & Kultur. (1965) The Relation of Anal Masturbation to Projective Identification. *Int. J. Pscho-Anal.* 47 (1966) and in (1992) *Clastrum*. London. Clunie Press.
- Meltzer, D. (1967/1995) *Den psykoanalytiska processen* (Officiellt utgången, men finns på bokhandeln Mareld, Stockholm. Tel 0046-8339987) *The Psycho-Analytical Process*. London. Clunie Press.
- Meltzer, D. (1984) *Dream-Life*. London: Clunie Press.
- Meltzer, D. (1986) *Studies in Extended Metapsychology*. London. Clunie Press. Pp. 65-69.
- Meltzer, D. (1992) *Clastrum*. London. Clunie Press.
- Meltzer, D. & Harris M. (1976) A psychoanalytic model of the child-in-the-family-in-the-community in (1994. Ed. Hahn, A.) *Sincerity and Other Works*. London. Karnac Books.
- Meltzer, D. & Harris-Williams, M. (1988) *The Apprehension of Beauty*. London. Clunie Press.
- Mitchell, S.A. & Aron, L. (Ed. 1999) *Relational Psychoanalysis. The Emergence of a Tradition*. New Jersey. The Analytic Press.
- Molander, B. (1983) *Vetenskapsfilosofi*. Göteborg. Thales.
- Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience. Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford Univ. Press.
- Norman, J. (1999) Det blåa havet och känslan av hopplöshet: om motöverföring som en källa till omedelbar erfarenhet i Norman, J. & Ylander, F. (1999) Motöverföring. Om omedveten kommunikation. Stockholm. *Natur och Kultur*. Sid. 131.
- Pine, F. (1990) *Drive, Ego, Object, & Self*. New York. Basic Books.
- Piontelli, A. (1992). *From Feetus to Child*. London: Tavistock Clinic/Routledge.
- Pound, E. (1959) *ABC för läsare*. Stockholm. Bo Cavefors bokförlag.
- Ramberg, L. (1987) Kroppens roll i personlighetsutvecklingen. i Wrangsjö, B.(red.). *Kropporienterad psykoterapi*. Sthlm: Natur & Kultur. (The role of the body in personality development in *Pesso Bulletin* 1/1994. Eelde. Netherlands. Can be ordered from the author) Ramberg, L. (1992). *Tänkbart – om individuation och tillhörighet*. Stockholm: Mareld.
- Ramberg, L. (1996). *Efterord* i Meltzer, D. (1996) *Den Psykoanalytiska Processen (The Psycho-Analytical Process)*. Stockholm. Natur och Kultur. (Officiellt utgången, men finns på bokhandeln Mareld, Stockholm. Tel 0046-8339987). *PostScript – a summary of D.Meltzer's writings*. (Can be ordered from www.lennartramberg.se.)
- Ramberg, L. (1998a). Minnesinlagring, symbolbildning och drömmar. *Insikten* 3/1998. Finns i fullständigare version på www.lennartramberg.se

- Ramberg, L. (2005) I dialog med Stern. *Psykisk Hälsa* 1/2005. (2006) In dialogue with Stern (bearbetad från ovan) i *International Forum of Psychoanalysis* vol.15 1/2006
- Rycroft, C. (1965/1973) On Ablation of the Parental Images, or The Illusion of Having Created Oneself. I (1985) *Psycho-Analysis and Beyond*. Chicago. Chicago University Press. Sid. 214-232.
- Salomonson, B. (2006) *The aesthetic dimension of the psychoanalytic process*. I *Scand. Psychoanal. Rev.* 29, 2-12
- Sandler, J. (1992) Reflections on developments in the theory of psychoanalytic technique. *Int. J. Psycho-Anal.* 73: 189 – 198.
- Sandler, P.C. (2005) *The Language of Bion*. London. Karnac Books.
- Scholem, G. (1967/1992) *Den judiska mystiken*. Stockholm/Stehag. Brutus Östlings bokförlag Symposion. (1955) *Major trends in Jewish mysticism*. London. Thames & Hudson.
- Schore, A. (1994). *Affect Regulation and the Origin of the Self*. New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Schore, A. (2003). *Affect Regulation and Affect Dysregulation*. Vol 1 resp. 2. New York. Norton.
- Segal, H. (1986) *The Work of Hanna Segal. delusion and artistic creativity & other psychoanalytic essays*. London. Free Association Books.
- Segal, H. (1991) *Dream, Phantasy and Art*. London. Routledge.
- Shakespeare, W. (1609/2007) *Shakespeares Sonetter*. Stockholm. Themis förlag. (1609/1977, ed. Booth). *Shakespeare's Sonnets*. New Jersey. Yale University Press
- Shevrin H. et al (1996) *Conscious and Unconscious Processes . – Psychodynamic, Cognitive and Neurophysiological Convergences*. New York. The Guilford Press.
- Stern D. (1985/1995) *Spädbarnets interpersonella värld*. Stockholm. Natur och Kultur. (1985) *The Interpersonal World of the Infant*. New York. Basic Books.
- Stern D. et al (1998) Non-Interpretive Mechanisms in Psychoanalytic Therapy: The 'Something More' than Interpretation i *Int. J. Psycho-Anal.* (1998) 79, 903-921.
- Stern D. (1985/1991) *Spädbarnets interpersonella värld*. Stockholm. Natur och Kultur. (1985) *The Interpersonal World of the Infant*. New York. Basic Books.
- Stern D. (2005) *Ögonblickets psykologi*. Stockholm. Natur och Kultur. (2004) *The Present Moment in Psychotherapy and Everyday Life*. New York. Norton.
- Stern, D. B. (2003) *Unformulated Experience. From Dissociation To Imagination In Psychoanalysis*. New Jersey. The Analytic Press.
- Stokkeland, J.M. (2003) Drömmen som metaforens arnested. Del 1 och 2. I *Matrix. Nordisk tidskrift för psykoterapi*. 1, 2/2003
- Stolorow, R.D. & Atwood, G.E. (1992) *Contexts of Being. The Intersubjective Foundations of Psychological Life*. New Jersey. The Analytic Press.
- Strachey, J. (1934/1969) The nature of the therapeutic action of psychoanalysis. *Int. J. Psycho-Anal.* 15, 127-159; 50, 275-292.
- Taylor, G. (1987). *Psychosomatic Medicine and Contemporary psychoanalysis*. Madison, Connecticut: Int. Univ. Press.
- Tomkins, S. S. (1962, 1963/1988). *Affect, Imagery, Consciousness*, Vol. I och II. N Y: Springer Publishing Company.
- Trevarthen, C. (1996) Lateral asymmetries in infancy: Implications for the development of the hemispheres. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 20, 571-586.

- Tronick, E.Z. (1998) Dyadically Expanded States of Consciousness and the Process of Therapeutic Change i *Infant Mental Health Journal, Special Issue: Interventions that Effect Change in Psychotherapy: A Model Based on Infant Research*, Vol. 19, No. 3, 1998. (2007) *The Neurobehavioral and Social- Emotional Development of Infants and Children*. New York. Norton & Company.
- Whittemore, H. (2005) *The Monument: Shake-Speare's Sonnets by Edward de Vere, 17th Earl of Oxford*.
- Winnicott D W. (1958) Förmågan att vara ensam och (1960) Förvrängningar av jaget i förhållande till det sanna och det falska självet i (1993, red. Jemstedt, A.) *Den skapande impulsen*. Natur och Kultur. (1958) The Capacity to be Alone and (1960) Ego distortions in terms of true and false self in (1982) *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*. London. Hogarth Press.
- Winnicott D W. (1969/1995) Användandet av ett objekt och relaterande genom identifikation i (1995) *Lek och verklighet*. Stockholm. Natur och Kultur. (1969) The use of an object and relating through identifications. I (1971) *Playing and reality*. London. Penguin Books.

Abstract:

Lennart Ramberg: Meltzer's aesthetic conflict and its ramifications within clinical work. Part 1

This article discusses the difference between dwelling within an apprehensive, aesthetic way of listening, as compared to mainly concentrating on the narrative content in the clinical work of psychoanalysis. Donald Meltzer's concept of the aesthetic conflict is presented. Most frequently, it makes its clearest appearance on the threshold between the schizo-paranoid and the depressive position in the psychoanalytic process. Some clinical vignettes are given to illustrate the concepts.

Keywords: Psychoanalysis, aesthetic, apprehension, Meltzer, Bion.

Regression in the group revisited¹

Matrix 2008; 2, 146-164

Haim Weinberg

This paper discusses regression in group therapy, and large and virtual groups, compared to regression in individual therapy. In general regression can be defined along two frameworks, either a developmental one - returning to an earlier stage of development, or as an emergence of unconscious material. The author analyzes four dimensions of regression: Primitive defense mechanisms, primary object relations, archaic fantasies and regressive behavior. All of them exist in the large group too. Not all of these dimensions occur simultaneously or at the same depth level within the group, which explains some of the differences between regression in individual and group therapy.

Introduction

In mid-twentieth century discussions, several authors (see for example Durkin and Glatzer, 1973; Scheidlinger, 1968; Wolf and Schwartz, 1962) questioned the possibility of regression in psychotherapy groups, or at least wondered whether it can be as deep as the regression in individual therapy. Eventually regression in group became an accepted concept (Rutan & Stone, 1993, p. 24). This paper presents a new way of looking at regression in groups (psychotherapeutic, large, and virtual) by distinguishing several dimensions of regression. The depth of regression in the group differs along these dimensions. Perhaps

---

1 This manuscript was previously published in *GROUP*, 2006. 30(1), pp. 1-17. A shorter version of this manuscript has been submitted as part of the requirements for completing the Group Analysis Diploma.

Haim Weinberg, PhD, CGP. Tel Aviv University, Israel. The Wright Institute, California, USA.
e-mail: haimw@group-psychotherapy.com

this complexity fuelled the original controversy. In addition, this paper analyses large group regression, concluding that the same dimensions can be witnessed there too.

Review of literature

- Definitions and classification:

In their famous book, 'The Language of Psychoanalysis', Laplanche and Pontali (1974) write: "Regression means a return from a point already reached to an early one" (p. 386). They add that *topographically* regression occurs along psychological systems through which excitation normally runs in a set direction. *Temporal* regression denotes a reversion to past phases of development. *Formal* regression means the transition to modes that are in a lower level. The Merriam-Webster Dictionary (1995) defines regression as "a trend or shift toward a lower or less perfect state". The Oxford English Dictionary (Edmund and Simpson, 1989) defines it as a "return to a subject, or place, or into a former state". English and English Dictionary of Psychoanalytic Terms (1958) defines regression as "a return to earlier and less mature behavior". It is clear from these definitions that regression involves returning to an earlier or less mature state.

- The value of regression for psychotherapy:

Regression can be seen as a defense mechanism against anxiety, as Anna Freud described in *The Ego and the Mechanisms of Defense* (1936). Perceived this way, regression is an alarming sign in psychotherapy, and can be interpreted as the last defense against breakdown or psychotic withdrawal. There are even views (Kauff, 1997) that question the necessity of regression for an analytic session (either dyadic or group) to work, and warn against its hazards.² However, therapy cannot progress without some regression. Without it, unconscious material cannot break through rational censorship, fantasies will be condemned and transference will be criticized as inappropriate. Only in regressing to less mature and irrational forms of feelings, fantasies, behavior, attitude, and relationship with the therapist, the patient can become aware of very early deprivations, needs and flaws, and have the opportunity of repairing these faulty patterns regularly hidden in everyday life (Sweden, 1995). Even critics of regression in

---

2 There are also some normal expressions of regression, such as in sleeping, recreation, or even in orgasmic discharge (Meerlo, 1962). These expressions involve conscious voluntary lessening of control and are not discussed in this paper.

treatment (Kauff, 1997) agree about its effectiveness as a vehicle for accessing affect. On the other hand, regression alone is not enough to create therapeutic change, and is justifiably not included in the therapeutic factors of the group (e.g. Yalom, 1995). Only when an observing ego is involved (either during the regressive event or at least afterwards) in this process, can it become fruitful and therapeutic. Only when reality testing is rehabilitated, can the patient examine the regressive incident with an “objective lens” and learn something significant.

- The Developmental View of Regression:

A most common view of regression is along a developmental framework. Volkan writes (2002): “In general terms, regression in an individual involves a return to some of the psychological expectations, wishes, fears, and associated mental defense mechanisms from an earlier stage of human development” (p. 456). Many models describe the group as advancing along developmental stages (see for example Bennis & Shepard, 1956, MacKenzie & Livesley, 1983, Tuckman, 1965). If we consider regression as withdrawal to an earlier stage we can conclude that just as an individual in a group regresses by portraying behaviors from an earlier stage of development, the whole group can regress to an earlier group stage. For example the group can become dependent upon the leader after showing signs of differentiation before. This developmental framework is useful for group leaders by serving as a map and a compass showing them the direction of progress and helping them to identify any regressive deviation from the expected path. As happens to many models, it might also become a pillory that does not allow any unexpected creative behavior in the group to be interpreted in other ways but regression.

- The Topographical View of Regression:

Other views of regression deal more with the shift from conscious to unconscious processes or from secondary to primary processes. In his classic paper, Scheidlinger (1968) mentions four views of regression in individual psychoanalysis: Topographical regression - shifting mental functioning from the Conscious to Unconscious System. Drive regression - reversion to partial drive characteristics of earlier developmental stages. Ego regression - emergence of infantile modes of functioning. Phylogenetic regression - reactivating of archaic collective unconscious memories. Turning to groups, he disqualifies the possibility of a group-as-a-whole regression. However, Scheidlinger differentiates between two process dimensions on the individual level, operating simultane-

ously in groups: The contemporaneous-dynamic level pertains to conscious needs, group-roles and ego-adaptive patterns. The genetic-regressive level refers to unconscious motivations, defensive patterns and conflicts.

- Regression and group phases:

Bion (1959) joins conceptualizing regression as a transition between different levels of consciousness. He does not conceive of the group as advancing along a sequential progression, but rather as twisting between different phases. These phases are not to be mixed up with stages as they come and go without an expected order and are even exhibited concurrently. He described the group as functioning on two parallel levels: The work group level and the basic assumptions group level. On the basic assumption level, unconscious anxieties prevail and shared unconscious fantasies evolve. He describes three modes of basic assumptions, two of which are especially regressive in nature. These are the 'dependent basic assumption group' and the 'fight-flight basic assumption group'. Scheidlinger (1968) connects the group regression (while himself disqualifying it as a group-as-a whole phenomenon) mostly to the dependency phase of group formation and mentions Bion's (1959) dependency basic assumption as reactivating regressive levels deeper than in individual analysis. Kernberg (2003) calls these group phases, respectively, as 'narcissistic regression' and 'paranoid regression'. Idealization, projected omnipotence, and dependency characterize the narcissistic regression, while splitting, projective identification and aggression dominate the paranoid regression. In this framework, regression can happen anywhere along the life of the group, and is not bound to individual or group stages. What is lost in seeing regression as a withdrawal to an unconscious level is a clarification of the depth level of regression, as it is not related to earlier stages of development.

- Individual vs. group regression:

Horowitz (1994) posed the same question that this paper explores about the difference between individual and group regression, but only regarding transference regression. His abstract opens with the following sentence: 'An ongoing controversy in the field of group psychotherapy is whether transference regression is greater in groups than in individual treatment' (p. 271). He argues that group therapists are split into two camps: On one-hand writers believe that the multiple transferences in the group are diluted by the realistic demands, but other writers contend that groups are capable of intensifying the transference. The answer to the question whether groups enhance or inhibit regression in

members is “both”. The main factor contributing to transference dilution is the presence of increased reality inputs in groups compared to individual therapy. These inputs include a greater exposure to the real personality of the therapist, peer pressures and the modulating effect of multiple viewpoints, the use of the group as a transitional object, etc. Factors promoting transference intensification are the contagion effect and the inherent frustration of sharing time and attention with the others.

Among the many differences between individual and group therapy, one factor that impacts regression is the strong reality testing enforced on the members by the observations and feedback of the others. This factor ensures that when individual regression in the group does occur, it may be reversed before it deepens. Another factor that might contribute to the different regressive patterns between individual and group therapy is the differential levels of intimacy which are typically experienced as more intense in individual therapy. Yalom (1995, p. 400) mentions that borderline patients cannot tolerate the intimacy of the one-to-one treatment which can result in a malignant regression. On the other hand, the loss of the individual transferential tie to the therapist and the fragmenting impact of multi-transferential experiences in group, may result in other difficulties which require careful consideration in deciding on group treatment for regressive pre-oedipal patients.

Dimensions of Regression

In order to explore regression we need to define it and understand its various facets and expressions. The definition of regression along a developmental axis is more useful for comparing individual and group regressions. Understanding regression as a “returning to earlier stages” means that there should be clear manifestations of preoedipal states. Laplanche and Pontali (1974) write that regression is generally conceived of as a reversion to earlier forms in the development of thought, of object relationships or of the structure of behavior. Expanding their frame of reference we can think about regression as having to do with the following aspects: 1. *Primitive defense mechanisms*. 2. *Early object relations*. 3. *Infantile behavioral patterns and responses* especially infantile dependency. 4. *Childish fantasies and conflicts*. Not all these aspects occur simultaneously, nor are they identifiable without the application of specific and differently nuanced models. Perhaps one of the common features of all these interpretations is that overall we expect regression to contribute to impaired reality testing.

Rutan and Stone (1993) wrote that, “regression can take place in libidinal, object relations or cognitive lines of development” (p. 23) but did not connect these different manifestations of regression to different dimensions of development or to understanding the difference between regression in individual and group therapy. Berman and Weinberg (1998) suggested that groups advance along several axes (dimensions). They identified the following axes of group development: internalization and containment, symbolization, self and self-other development, differentiation and individuation. I would like to suggest the same principle regarding group regression: groups (and group participants) regress along several possible axes (dimensions). But in contrast to group progress where these axes develop contemporaneously and are equally important in the advanced stage, regression occurs differently along the dimensions. When the group advances, the axes work correspondingly and reinforce each other. When the group (or the individual in the group) regresses, it can withdraw along some of the dimensions but not along the others. Moreover, regression in individual therapy is not along the same dimensions that we identify in groups, because the dyadic nature of individual therapy is not similar to the group member’s connection with the group-as-a-whole. This is probably the reason why the phenomenon of group regression does not always show the same features as appear in individual therapy.

Let us describe each of the regression dimensions in more detail, picturing them by a clinical vignette. All the examples are taken from small therapy groups led (or co-led) by the author in different settings. The identities of group members are disguised. A warning comment is needed here: Delineating different aspects of regression in groups implies that they are differential. Actually these dimensions are not mutually exclusive of one another but phenomenologically they overlap, and careful examination of any particular incident in a group shows evidence of all four. Delineating the four components of regression has heuristic value. It provides us with a taxonomy that can be used to further clinical investigation.

1. The Defense Mechanisms Component:

One aspect of regression often mentioned by writers is that it includes the use of primitive defense mechanisms. These prior psychic mechanisms are introjection and projection, but also include a massive use of splitting and projective identification. Another mechanism used in regression is idealization, which has

a component of an immature perception of the world and the other. Berman and Weinberg (1998) identified the self - self-object axis as one of the axes of progress in the advanced group, where the groups' need for an idealized parental imago decreases as the group matures. Moving in the reverse direction, the group and its members sometimes have this need to give them the feeling of safety and idealize the group therapist as an all-good object.

These defense mechanisms are activated not only because members have entered a regressed state but also in order to cope with the more primitive anxieties and wishes evoked by the regressive state.

In a therapy group, a woman started criticizing a male participant for things he had said in the group. The more she talked the more angry she became, as if stoking her fire. She started shouting and accused the man of things he had never said and that were obviously not related to him. It seemed like an uncontrollable psychotic outburst. The group became anxious and paralyzed. Finally the group therapist asked her, "Who do you see behind this man"? She became quiet and started sobbing.

Although this example looks like a horizontal transference phenomenon, it involves a strong emotional component and a personal conviction that could be attained only in a very regressed phase based on a primitive mechanism. This is an example of a massive use of projection in a regressive individual in a group situation. The woman projected her hatred towards her father on the male participant, and the more her anger increased, the more she became blind to the real person in front of her. The regression was enhanced by the unstructured situation, and as long as no one dared to set up containing boundaries, her regression deepened, until finally the therapist's intervention brought some sense of reality to the room.

Reality distortions due to the use of primitive defense mechanisms can become powerful in groups no less than in individual therapy. The intense feelings involved in groups make it harder to work through these distortions, but the existence of other group members and their feedback help to encourage the development of an observing ego that becomes aware of the distortions. That is why in group therapy these distortions, projections and the use of primitive defenses of the individual may resolve more quickly than in individual therapy. An exception to this helpful factor is when the whole group regresses as can be seen in the following example:

For a long time the group related differently to its two leaders. The male therapist was treated as un-empathic, not caring, and detached, and his interventions were less considered and less responded to. The female therapist was perceived as warm and her interventions were considered as right on target. Eventually the group decided that the male leader was less experienced while the female leader was more senior. In reality the situation was the opposite. These perceptions of the therapists were so strong and persistent that the senior male therapist started doubting his style of leadership in the group.

In this example the whole group regresses using primitive defense mechanisms of split, idealization and devaluation. It also involves projective-identification because it seems that the group succeeded implanting inferiority feelings and doubts with his competency in the male therapist.

Another advantage of the group setting is that the containment of the other group members and attachment to them may help participants to remain involved in the process long enough to obtain resolution where they might prematurely terminate individual treatment.

2. Early Object Relations Component

The early object relations aspect of regression resembles the developmental axis of differentiation and individuation mentioned in Berman and Weinberg's (1998) paper. Early object representations consist of either part or merged objects. In the process of individual or group therapy, patients relate to the therapist, to group members or to the group-as-a-whole the same way they related to objects they encountered in their early development. Relating to the therapist as the good breast or connecting the group with the safe womb is quite common. It is also not unusual to find merging fantasies of patients in therapy albeit it seems that merging in individual therapy is deeper than in groups.

Let us compare two examples of merging from group therapy and individual sessions:

A group member was very late for the group meeting. Entering the room he said nothing. The group was in the middle of a hot discussion and continued the issue discussed for a while without relating to the latecomer. Suddenly he burst with anger and blamed the group for not caring at all about the fact that his car had broken down and he had to wait for an hour before being towed to a mechanic.

He complained harshly that they did not really pay attention to his suffering. Another group member asked him how on earth could they know what happened to him and that it seemed as if he expected them to guess about the toil and trouble he had gone through to reach the group meeting.

In this example the patient assumed that the group was part of himself, as if they were inside his mind and knew what he thought and felt. He related to the group as a good-enough-mother who is supposed to sense her child's needs and distress and to fit herself to his emotional situation.

Let us compare this vignette to an example from an individual session:

The therapist noticed that the patient failed to pay for the last eight sessions without any explanation. He questioned the patient, who was surprised by the inquiry, for the meaning of this behavior. The patient explained that he was in financial difficulties and assumed that he can postpone his payments to the time he will terminate therapy. He planned to return the money then bit by bit. He was sure that the therapist approved of this plan even though he shared with the therapist nothing about these ideas. He was really surprised to hear that he should have discussed his plan with the therapist.

This is an example of early object relations (and merging fantasies, as we will see later) too. The patient was sure that the therapist knows about his thoughts and approved of his plan. Both examples relate to seeing the other as part of oneself, but the vignette from the individual session sounds more regressed because the patient developed a whole plan without discussing it with the therapist and ignored the fact that the monetary issue is the therapist's business too. In both cases we are talking about patients with a high-level ego organization and well-functioning in reality. They did not seem to have a borderline personality disorder and usually did not show regression in every day life situations. The need for attention of the group member in the first example, and the vulnerability generated by the individual patient's financial difficulties as also expressed in the therapeutic situation made them regress to early object relations.

Sometimes the pattern of early object relations with the group or the therapist is unnoticeable. Other times it seems almost as if the patient is trying to suck at its mother's breast. Consider the following vignette from group therapy:

A young woman behaved quite passively in the group. She was usually quiet, never uttering a word, withdrawing shyly. The group therapist tried to involve her in the conversation inquiring her which help does she need in order to talk. She asked the therapist and group members to approach her frequently, encourage her to speak up, and pay attention to her even when she seems uninvolved. "You mean, you want us to treat you like a baby?" one of the other participants required. "Why not?" she answered, "I do feel sometimes that I wish I could be a baby again and let my mother take care of me".

3. The Behavioral Regression Component

Regressive behavior and infantile patterns are perhaps the most impressive manifestations of regression. When an adult behaves in an immature and inappropriate way it evokes strong reactions in the observers. Because people tend to inhibit socially unaccepted patterns of behavior in public, fearing the "public eye" and its reprimand, we would expect regressive behaviors to be less prominent in the group than in the individual setting where the therapist is perceived as accepting and empathic. In contrast to these expectations we find out that therapeutic and analytic groups become an extensive space for regressive behavior. This phenomenon points out the intensive pull of regressive forces in the group, overcoming social sanctions and individual inhibitions. Regressive manifestations cover a wide range of behaviors, from silent withdrawal to temper tantrums.

A woman in a group developed a repetitive pattern of drawing the attention of the group towards her. She started with covering her face with her long hair, as if hiding behind a curtain. When no one paid attention to this behavior, she slowly slid down along her chair until she almost sat on the floor. When this behavior did not help to draw attention either, she left the room angrily, hoping that someone will run after her, asking her to return. The group got used to her behavior and let her deal with her frustration alone. When she returned to the room and the therapist asked her if she wanted to say something instead of behaving it, she burst out with anger saying that no one in the group really cared and threatening to kill herself.

This woman acted like a child trying to draw the attention of his parents without saying anything. Just as the child does not have the skills to express her needs verbally, this woman had no other way to express her needs and

Regression in the group revisited

frustration but to act them out with her behavior. Attention seeking can be a powerful facilitator of regression.

Because groups can be regarded as representing the social world and participants are seen as exhibiting their regular behavior in it, generally we can see in a group a variety of infantile behaviors that we do not usually see in individual therapy. Group members interact with one another and members respond differently towards different members in the group. The richness of behavioral expressions in groups is greater than in the individual setting, including the expression of regressive behaviors.

4. Childish Fantasies and Conflicts Component

Consider the following example:

For a few weeks, a group veteran behaved in a strange way. He became provocative towards other group members, making them angry and hostile towards him. He started missing group sessions without leaving a note and coming late to meetings he did attend. In most of the meetings he imitated the role of the therapist, interpreting the behavior of others, and stopped bringing his own issues. He also had the need to clarify that he did not really care about the members and their feedback. Prior to that period he was well integrated in the group discussions and people liked him. Now they turned against him. The group therapist invited him several times to speak up about what is happening, but in vain. Then the member announced that he is going to terminate the group. When the therapist inquired about the reason, this man accused the therapist angrily, saying that for weeks he is trying to make the group therapist love him, but no matter what he does, it seems that the therapist does not care. After this outburst he repeatedly insisted that the therapist answered his simple direct question: "Do you love me?"

Although this example shows behavioral regression too, there is also an element of infantile fantasy in this vignette. This patient's primary goal when he joined the group was to change his isolated social position and improve his interactions with friends. Instead, it looked as if he replaced this goal with the fantasy of getting an overt expression of love from the group leader, and was ready to sacrifice his original goal for that.

Merging fantasies are often activated in group regression. The merging fantasies are often discussed in terms of the "mother-group" (Foguel, 1994; Kibel, 1991;

Scheidlinger, 1974). The group entity becomes the symbolic representation of a nurturing mother for the group members and is perceived as either a “good” feeding and nourishing breast, or a “bad” abandoning and persecutory one. This extends to attributing an even earlier fantasy, the experience of being in a group evokes unconscious memory traces of having been in and of the womb (Elliot, 1994). All of these fantasies are seen to evoke the early conflict of separation-individuation, fears of engulfment, and a counter-behavior trying to pull out of this symbiosis. The fantasies can be directed towards the parental figure, looking for a special attitude and love from group therapist. In other ways, the surrounding presence of the group and group members are understood to evoke fantasies and memories of the enveloping environmental mother (Winnicott, 1989) and the wishes and fears related to that oneness. Other fantasies and conflicts might revolve around primitive aggression, especially in the service of developing one’s independent self and agency separate from the group.

Regression in the Large Group

The large group arouses a powerful pull of regression, threatening individual identity (Turquet, 1975) and inviting crude aggression between its members and sometimes towards the leaders. The pressure for narcissistic and pre-oedipal regression in the large group is emphasized by Anzieu, (1984) who stresses the denial of differences between the sexes, thus contributing to the illusion that the large group is homogeneous. Kernberg (1989) focuses on the tendency of the large group to promote conformity and form the illusion that the group is uniform. In a later paper Kernberg (2003) argues that the dimensions of narcissistic and paranoid regression emerge as major dimensions around which regressive social pathology crystallizes. The regressive group processes may activate primitive aggression in the large group and under the influence of acute socially traumatic circumstances or crises violent acts may emerge.

Triest (2003) claims that regression in the large group is two-fold. We can witness a “vertical - topographic” regression, caused by a breach of structural boundaries and expressed by a flooding of the “conscious” by the unconscious. We can experience a “horizontal regression” as well on the separation-individuation axis, which “melts down” the boundaries between self-representations and object-representations, leading to the loss of individuality in the large group. The dimensions of regression identified earlier in the current paper

fit well with this dichotomy because early object relations and fantasies are included in the horizontal regression, while regressive behavior and archaic defense mechanisms are caused by flooding of the conscious and belong to the vertical - topographic regression. Triest's model actually combines the two definitions of regression mentioned in the introduction, and proposes that both inhabit the large group.

Regression in the large group and the threat for identity it creates leaves two possible strategies for the participant. One is regression to a narcissistic state of "Me-ness" (Lawrence, Bain, and Gould, 1996) while the other is the opposite "One-ness", involving fusion with the whole group as a defense against abandonment and loneliness (Turquet, 1975). Hopper (1997) combines those fourth and fifth basic assumptions into one oscillating bi-polar behavior, and proposes that large groups, especially traumatized social systems shift between two polarities: One-ness or massification, and Me-ness or aggregation. It is interesting to note that all these authors describe regression in the large group more in behavioral terms, although the childish fantasies are evident beyond "One-ness" or "Me-ness".

Here is a vignette showing a large group defense against regression while revealing its deep existence at the same time. It is taken from a three day conference in Israel about "transference and countertransference in groups" in which there were two large group sessions every day:

The first session of the large group begins with an uncontrollable attack of laughing and ridiculing. Members make belittling comments towards the leaders which later change into mutual scorning. When the leaders interpret the manic, indirect aggressive atmosphere as a defense against regression anxiety the group denies any aggression. Then, at one point a subgroup of women starts singing, "Who is going to love me, who is going to hug me?"

We can see this subgroup of women as fusing into "one-ness" with their singing, hoping to find refuge from the aggression that prevails in the group. The contents of their song reveals their regressive fantasies and yearning for some warmth.

The power of regression in large groups can be demonstrated in a new type of group, which we are now beginning to experience and appreciate - virtual

groups that appear on the Internet. In a previous paper, (2001) I saw virtual groups in cyberspace as large groups with the illusion of being small groups. This allows members in these groups and the virtual group as a whole to regress as well. On this theme Holland (1996) identified three signs of regression on the Internet: aggression or “flaming” - where anger and rage appear at the slightest provocation, sexual harassment or “flirting” - when crude invitations are made for sexual contact; and altruism – where extraordinary generosity is shown. It is not surprising that in the absence of visual cues and with heightened ambiguity, members of cyberspace groups regress and resort to a previously known attitude. Holland traces these regressions to unconscious fantasies people have about the computer itself - regarding power, sex, narcissistic gratification and mirroring, oral engulfment, and parental love. At the heart of this Internet regression is the individual’s tendency to confuse the person and the machine. In cyberspace the user sees the computer as human and dehumanizes other people. It seems that regressive fantasies and early object relations govern the scene on the Internet regression.

We can conclude that the four dimensions of regression are activated in the large group too, and sometimes quite massively. Primitive defense mechanisms, such as splitting, idealization, projection and projective identification, are very strong. The regressive use of primitive defenses can be shown by the tendency to use massive projections in the large group. For example, the super-ego function can be projected on the whole group, sometimes in an effort to avoid violence and protect the identity of the ego through ideology. Early object relations and archaic fantasies can be extrapolated from the strong identification of social large groups’ members with their organization or nation to the extent of surrendering their own identity. In addition, the large group evokes a strong need for mirroring. The member feels lost in the crowd and looks for a reassuring reflection in the others’ eyes. But the large group is a “faceless mother” (Turquet, 1975), and its members suffer from a lack of mirroring. The lack of a communicational mirror in the large group (Weinberg and Toder, 2004) may cause a regressive-malignant non-verbal mirroring based on automatic identifications and affect contagion. Finally, regressive behaviors, from intimidated silence to aggressive outbursts, are quite common in a large group as well. Overall it seems that large group dynamics are more in favor of group-level regression (represented by Bion, 1959), than of individual level regression (represented by Scheidlinger, 1968), probably because a mass of individuals is perceived as a non-individualized crowd.

Discussion

Following Horowitz (1994), the answer to the question whether groups enhance or inhibit regression in members is “both”. The nature of the group as an arena where several people compete to fulfill their needs, is sure to frustrate regressive fantasies very quickly, while in an individual setting these fantasies may be prolonged and sustained for quite a long period. That is why we usually refer patients with more ego strength and more ability to sustain frustration and delay need gratification to group therapy. The nature of the dyadic bond and the passive stance of the analyst encourage fantasies of regressive type and archaic object relation formation more than the intense, sometimes hectic interaction in the group.

Clarifying the dimensions of regression helps us conclude which regressive components tend to show up more easily in the group. We might conclude that early object relations and regressive fantasies and conflicts go deeper in individual therapy, and that infantile regressed behavior is expressed more in groups. In addition it seems that the intensity of primitive defense mechanisms and their massive use is more prominent in groups. We can adopt Triest's (2003) conceptualization about large group regression for all groups and say that horizontal regression is deeper in groups compared to individual therapy, while vertical-topographic regression is deeper in individual setting. The distinction into several regression dimensions and the various depths they reach in individual and group therapy goes hand in hand with Horowitz's (1994) conclusion that both transference dilution and transference intensification exist in a group setting. More than that, they explain which dimensions intensify the regression and which dilute it.

One of the questions that might be asked about the difference between regression in group and individual therapy is whether it is just an artifact. Perhaps in both group and individual settings the inner regression is the same, but in groups there are more social sanctions against showing it overtly. Such an interpretation could also explain the seeming difference between individual and group regression. The fact that we witness infantile behaviors in groups despite social censorship excludes this possibility. If group members acted only according to social desirability they would avoid showing any regressive behaviors. A related question is whether we can count the behavioral regression as an aspect that stands alone or just as an overt expression of the other dimensions. We can say that the infantile conflicts, fantasies and archaic object relations portray

themselves through behavior, so that behavior should not have a distinguished status. My intention was to describe a behavior that comes instead of words, or when verbal communication is absent. This is pre-verbal behavior which justifies its differentiated status. Fantasies and manifestations of primary object relations can be expressed through words and not just behaviors. Laplanche and Pontali (1974) too include behavior as one of the forms of regression in addition to thought and object-relations.

We cannot talk about regression nowadays without exploring this concept from the relational theoretical approach. This means that we should add the contribution of the therapist to the phenomenon of regression. *The depth of regression the patient can go through depends on the depth of regression the therapist can tolerate.* Talking about the patient's regression without considering the therapist's ability to contain it is treating therapy as acting in a void. From this perspective it can be said that it is more difficult for the group therapist to contain the many regressions activated in a group than in individual setting. The group therapist feels less control on the therapeutic situation and might be less tolerant to regressive signs that are too deep. Thus, the level of regression in the group can be less deep than in individual therapy because the group therapist is not able to contain it all.

The inevitable question following this paper is what are its implications for clinical work. Should we encourage regression in the group and, if the answer is yes, which of its delineated component? First, delineating dimensions of regression has its merit even if only for providing clinicians with taxonomy that can be used for further clinical investigation. Second, as mentioned in the review of literature, therapy cannot progress without some regression, but regression alone is not enough for the progression of therapy unless an observing ego is involved. What follows is that the therapist should encourage the development of this observing ego. The advantage of the group is that other group members apart from the protagonist can serve as observing egos. This means that one of the group therapist's tasks is to encourage group participants to become observing egos for the regressed member and enhance the ability of group members to distance themselves from the regressive situation after being pulled into it. Knowing that horizontal regression is deeper in groups recommends greater effort for the group therapist to facilitate this position for the members when primitive defense mechanisms or regressive behaviors are involved.

Describing regression as activated along several dimensions has its merits in understanding the conditions for regression in the group too. Usually the looser the structure of the meetings the more regressed its members become. Such is

the fate of Tavistock-style workshops (the Leicester conference group relations tradition in the UK and A.K. Rice in the States). It is as if with a permissive leader who encourages lack of a clear structure, role definition and task of the group, inner structures start to collapse and participants withdraw into infantilism. In the absence of cues and heightened ambiguity, people resort to what is familiar. But on the other hand an autocratic leader with a directive style of leadership can also lead to infantilised behaviors of group members. Probably these two extreme styles of group leadership evoke two different dimensions of regression.

In a group, in addition to the possibility of individual regression, members develop shared psychological defenses to cope with the group-as-a-whole regression. Group-level regression is represented by Bion (1959), Ganzarain (1989), Kernberg (2003), and Hopper (1997), while individual-level regression is represented by Scheidlinger (1968), Rutan & Stone (1993), and Slavson (1964). Horowitz (1994) pointed out that group-centered therapists tend to emphasize an intensification of transference regression in groups, while individually focused group therapists emphasize transference dilution in groups. We might say that the level of group regression is deeper than individual member's regression in a group, probably due to reality inputs given by non-regressed members. The question of individual member's regression versus the whole group regression in group therapy awaits further exploration. Do these phenomena appear together? Is it possible that the group-as-a-whole regresses without the regression of all its participants? What would this imply about our model of individual/group relations? Although sounding like a paradox, the above discussion points out to the possibility that when the individual in the group regresses "alone", it is a different regression than the one attained when the whole group regresses.

References

- Anzieu, D. (1984). *The Group and the Unconscious*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bennis, W.G., & Shepard, H.A. (1956). A theory of group development. *Human Relations*, 9, 415-438.
- Berman, A., and Weinberg, H. (1998). The advanced stage therapy group. *International Journal of Group Psychotherapy* 48(4), 499-518.
- Bion, W.R. (1959) *Experiences in groups and other papers*. New York: Basic Books
- Durkin, H.E., and Glatzer, H.T. (1973). Transference neurosis in group psychotherapy: The concept and reality. In L.R. Wolberg & E.K. Schwartz (eds.), *Group therapy 1973: An overview*. New York: International book Corporation.

- Edmund, W.S., and Simpson J.A. (Eds.) (1989). *Oxford English dictionary*. Oxford University Press
- Elliot, B. (1994). The womb and gender identity. In D. Brown, & L. Zinkin (eds.), *The Psyche and the social world*, (pp. 118-128). London: Routledge.
- English, H.B., and English, A.C. (1958). *A comprehensive dictionary of psychological and psychoanalytical terms*. New York: Longmans, Green & Co.
- Foguel, B.S. (1994). The group experienced as mother: Early psychic structures in analytic groups. *Group Analysis*, 27, 265-285.
- Freud, A. (1936). The ego and the mechanisms of defense. In *The writings of Anna Freud*, vol. 2, pp. 3-176. New York: International Universities Press.
- Ganzarain R.C. (1989). *Object relations group psychotherapy*. Madison, CT: International Universities Press.
- Holland, N. (1996). The Internet regression. [Online]. In J. Suler (Ed.), *Psychology of cyberspace*. Available: <http://www.rider.edu/~suler/psycyber/holland.html>. [Retrieved 1 May, 2003].
- Hopper, E. (1997). Traumatic experience in the unconscious life of groups: A fourth basic assumption, *Group Analysis*, 30, 439-470.
- Horowitz, L. (1994). Depth of transference in groups. *International Journal of Group Psychotherapy* 44(3), 271-290.
- Kauff, P.F. (1997). Transference and regression in and beyond analytic group psychotherapy: Revisiting some timeless thoughts. *International Journal of Group Psychotherapy* 47(2), 201-210.
- Kernberg, O.F. (2003). Socially sanctioned violence: The large group as society. In S. Schneider & H. Weinberg (eds.), *The large group revisited: The herd, primal horde, crowds and masses* (pp. 123-147). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Kernberg, O.F. (1989). The Temptations of Conventionality. *International Review of Psycho-Analysis*, 16, 191-205.
- Kibel, H.D. (1991). The therapeutic use of splitting: The role of the mother-group in therapeutic differentiation and practicing. In S. Tuttmann (ed.), *Psychoanalytic group theory and therapy* (pp. 113-132). New York: International Universities Press.
- Laplanche, J. and Pontalis, J.B. (1974). *The language of Psychoanalysis*. Norton & Company.
- Lawrence, W.G., Bain, A. and Gould, L. (1996). The fifth basic assumption. *Free Associations* 6(37), 28-55.
- MacKenzie, K.R., & Livesley, W.J. (1983). A developmental model for brief group therapy. In R.R. Dies, & K.R. MacKenzie (Eds.), *Advances in group psychotherapy: Integrating research and practice* (pp. 101-116). New York: International University Press.
- Meerloo, J.A.M. (1962). The dual meaning of human regression. *Psychoanalysis and Psychoanalytic Review*, 49, 77-86.
- Merriam-Webster Dictionary (1995). Springfield, MA: Merriam-Webster Inc. Retrieved 2004, June 12 from <http://www.m-w.com>.
- Rutan, S.J., and Stone, W.N. (1993). *Psychodynamic group psychotherapy* (2nd ed.) New York: Guilford Press.

- Scheidlinger, S. (1968). The Concept of regression in group psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy* 18, 3-20.
- Scheidlinger, S. (1974). On the concept of the "mother-group". *International Journal of Group Psychotherapy* 24, 417-428.
- Slavson, S.R. (1964). *A textbook in group psychotherapy*. New York: international; Universities Press.
- Swedden, R.C.V. (1995). *Regression to dependence*. New Jersey: Jason Aronson.
- Triest, J. (2003). The large group and the organization. In S. Schneider & H. Weinberg (eds.), *The large group revisited: The herd, primal horde, crowds and masses* (pp. 157-168). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Tuckman, B.W. (1965). Developmental sequence in small groups. *Psychological Bulletin*, 63, 384-399.
- Turquet, P. (1975). Threats to identity in the large group. In L. Kreeger (ed.), *The Large Group: Dynamics and therapy*. London: Karnac (pp.87-158).
- Volkan, V. (2002) September 11 and societal regression. *Group Analysis*, 35(4), 456-483.
- Weinberg, H. (2001). Group process and group phenomena on the Internet', *International Journal of Group Psychotherapy*, 51(3), 361-378.
- Weinberg, H., and Toder, M. (2004). The hall of mirrors in small, large, and virtual groups. *Group Analysis* 37(4).
- Winnicott, D.W. (1989) *Psycho-analytic Explorations*. Edited by Clare Winnicott, Ray Shepherd, & Madeleine Davis. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Wolf, A., and Schwartz, E.K. (1962). *Psychoanalysis in groups*. New York: Grune & Stratton.
- Yalom, I.D. (1995). *The theory and practice of group psychotherapy (4th ed.)*. New York: Basic Books.
- Group Therapy, shared defenses, group as a whole, regression tolerance

Tidsavgrensningens innvirkning på bevisste og ubevisste prosesser i psykoterapi

Matrix 2008; 2, 165-176

Agathe Helene Gundersen

Iselin Nese

Geir Høstmark Nielsen

Artikkelen omhandler tidsavgrensning i dynamisk psykoterapi som provokatør for endring. Forholdet mellom bevisst og ubevisst tidsopplevelse blir beskrevet gjennom begrepspar som kategorial vs eksistensiell tid (Mann) og lineær vs retningsløs tid (Molnos). Det blir hevdet at grunnlaget for individets tidsopplevelse blir utviklet i og gjennom samhandling med barnets primære omsorgsgiver og at tidsopplevelse derfor også vil ha konsekvenser for individets senere mellompersonlige forhold. Tidsavgrensning i psykoterapi kan bidra til å akselerere terapiprosessen, men den kan også føre til at pasienten velger å holde tilbake informasjon om egne følelser og opplevelser. Derved kan utviklingen i behandlingen stagnere. Fruktbar anvendelse av tidsbegrensning i dynamisk psykoterapi forutsetter, som en hovedregel, at pasientens opplevelse av separasjon og avslutning blir tematisert og utforsket.

Agathe Helene Gundersen, Arbeidssted: Jessheim DPS, Psykoseteam

Adresse: Akershus Universitetssykehus HF, Jessheim DPS, 1478 Lørenskog, Norge.

E-mail: agathe.helene.gundersen@ahus.no)

Iselin Nese, BUP Fjell, Helse Bergen

Geir Høstmark Nielsen, Avdeling for klinisk psykologi, Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen, Norge

Innledning

I en presset poliklinisk hverdag kan behandlingen som tilbys mange pasienter best benevnes som "korttidsterapi" eller "tidsavgrenset terapi". En typisk psykodynamisk informert korttidsterapi inneholder 10-25 sesjoner (Messer, 2001). Anbefalt øvre grense varierer mellom ulike korttidsmodeller. Modellene varierer også i forhold til spørsmålet om avslutningstidspunktet bør være avtalt allerede ved behandlingens begynnelse. I Manns (1973) 12-sesjoners *Time-Limited Psychotherapy* (TLP) forstås tidsrammen som absolutt, og tidsavgrensningen blir betraktet som den grunnleggende provokatøren for endring. At en eksplisitt avtalt tidsramme er av betydning for behandlingsforløpet, blir fremhevet også av Safran og Muran (2000). De begrunner dette med at selve avslutningen, med de særlige utfordringene den representerer, gir pasienten en enestående mulighet til å bearbeide tap og å mestre konfliktfylte separasjons- og individueringstema. I Safran og Murans egen modell, *Brief Relational Therapy* (BRT), gis imidlertid ingen anbefalinger om et standardisert timetall. Det samme gjelder Strupp og Binders (1984) *Time-Limited Dynamic Psychotherapy* (TLDP), men betydningen av avtalt tidsavgrensning i det enkelte terapiforløp blir likevel poengtert. Weiss og Sampsons (1986) modell, utviklet på grunnlag av deres *Control Mastery Theory* (CMT), sier relativt lite om tidsavgrensning. Et underliggende premiss er dog at behandlingen skal avsluttes når pasientens såkalte patogene antakelser er blitt avkreftet, og Weiss (1993) konkluderer med at pasienten ubevisst tilpasser sine planer og mål for behandlingen til et begrenset tidsformat.

Som en forstår av gjennomgangen ovenfor, er tidsavgrenset psykoterapi et relativt begrep. Ledende aktører innenfor feltet synes derimot samstemte i at pasientens erkjennelse av at terapien har en slutt fortoner seg annerledes på bevisst enn på ubevisst nivå. Videre tenker en seg at vekselvirkningen mellom de to bevissthetsnivåene intensiverer og fremskynder sentrale terapeutiske prosesser (Bauer & Kobos, 1995; Malan, 1976). Messer (2001) sammenfatter det slik: "In all psychodynamic approaches to brief treatment, the time limit is believed to accelerate the process of psychotherapy by increasing the urgency, immediacy, and emotional presence of the patient, as well as focus and activity of the therapist, (s. 12)."

Felles for korttidsmodellene som ligger til grunn for denne artikkelen er at de tilstreber endring i form av mer adaptive forestillinger (bevisste og ubevisste) om selv og andre, høynet selvaktelse, bedre kontakt med eget følelsesliv og mer fleksible mellompersonlige handlingsmønstre. Men på hvilke måter påvirker selve tidsavgrensningen slike endringsprosesser? Med utgangspunkt i

psykodynamisk teori vil vi i det følgende se nærmere på hvordan tidsrammen bevisst og ubevisst fargesetter relasjonen mellom pasient og terapeut. Vi vil først se på hvordan opplevelse av tid utvikles, og deretter, hvordan en eksplisitt, forhåndsavtalt tidsavgrensning kan fremme, men også hemme, terapiprosessen.

Utvikling av tidsopplevelse

For å forstå hvordan tidsopplevelse påvirker den terapeutiske relasjonen og de terapeutiske delprosessene, kan det være nyttig å se nærmere på hvordan mennesker utvikler sin opplevelse av tid. Molnos (1995) hevder at ventetiden før spedbarnet får sine behov tilfredsstilt av mor, altså opplevelsen av midlertidig behovsdeprivasjon, har en dyptgripende innvirkning på barnets emosjonelle utvikling og på dets fornemmelse av tid. Hvordan faktisk tid blir persipert og håndtert hos den voksne, er dermed ladet med barndommens erfaringer og fantasier knyttet til ivaretagelse og omsorg. Slike, oftest ubevisste, forventninger om hvilke gjensvar egne behov vil fremkalle hos andre, kan være med på å forklare hvorfor det er så vanskelig for enkelte pasienter å forholde seg til tidsavgrensning i terapi. Avslutninger, av enkelttimer så vel som av hele behandlingsforløp, kan bli tolket som uttrykk for terapeutens kulde og likegyldighet, fordi de symboliserer mors manglende gjensvar på det sultne barnets gråt. At én pasient opplever avslutningen av timen som en avvisning, mens en annen føler seg trygg og ivaretatt innenfor rammene av en enkelt sesjon, illustrerer mangfoldet av relasjonell mening som tilnærmet like intervensjoner og rammer har for ulike pasienter. Ut fra dette kan det argumenteres for at terapeuten aktivt bør utforske pasientens opplevelse av tid, slik at de to sammen kan gi mening til pasientens følelser omkring avslutning og til den uunngåelige og ofte smertefulle separasjonsdynamikken som blir aktivert i akkurat denne behandlingsfasen.

Et vesentlig poeng er at den bevisste opplevelsen av tid kan ha en annen mening enn den ubevisste. Forskjellen blir illustrert gjennom Manns (1973) skille mellom kategorial og eksistensiell tid. Kategorial tid er observert tid, målt og uttrykt ved hjelp av ur og kalender. Denne opplevelsen av tid som begrenset preger den voksnes virkelighet og realitetstesting. I kontrast har eksistensiell tid en ubegrenset kvalitet og kjennetegnes av tidsopplevelsen i nuet. Setet for den tidløse opplevelsen er i det ubevisste, og slik er den typisk for barnets forestilling om tiden som noe uendelig. Ut fra dette springer fantasier om at alle ens ønsker, lengsler og begjær en gang – i tidens fylde, kunne vi gjerne si – vil bli innfridd. Mann hevder videre at de ulike modi for tidsopplevelse møtes når

den voksne regrederer i behandlingen, og at det er vekselvirkningen mellom de to opplevelseshold som bestemmer pasientens ubevisste forventninger til terapien og terapeuten.

I arbeid etter Manns (1973) TLP-modell blir pasientens opplevelse av tid, som et eksistensielt tema, fokusert og aktivt utforsket. Derigjennom åpnes et vindu mot tidsopplevelsens iboende ubevisste mening og bakenforliggende psykodynamikk. Men hvorfor akkurat 12 behandlingstimer? Mann hevder at klinisk erfaring tilsier at dette er et minimum for at pasientens sentrale dynamikk skal synliggjøres og at tilhørende konfliktmateriale skal kunne utfolde seg, slik at det kan gjøres til gjenstand for utforsking, bearbeidelse og, i siste instans, oppløsning. Rent praktisk blir tidsrammens betydning markert ved at terapeuten henter frem kalenderen og setter en eksakt avslutningsdato. I de fleste tilfeller fremkommer datoen ved at de 12 tilmålte behandlingssesjonene blir fordelt over et tidsrom på ca tre måneder (dvs. én time per uke).

Slik Mann ser det, består livet av gjentakende separasjons- og individueringskriser, og han hevder at kalenderen er den ultimate materialisering av separasjonsangst. Kalenderen fungerer som et stimulus som forsterker ubevisst forsvar, og gir næring til fantasier med utspring i tidens meningsinnhold hos den enkelte pasient. For å oppnå et godt behandlingsresultat i en tidsavgrenset terapi blir det avgjørende å mestre separasjonsangst, fordi pasienten derigjennom får en modell for mestring av også annen nevrotisk angst (Mann, 1973). Vi ser altså at bevisst så vel som ubevisst opplevelse av tid legger føringer på hvordan relasjonen blir opplevd, og på hvilke terapeutiske prosesser som utfolder seg.

Ettersom alle problemer og ubehag som opptrer innenfor rammen av kategorial tid er uløselig forbundet med det tidløse ubevisste, vil enhver tidsavgrenset terapi bringe nytt liv også til vedvarende spenningsforhold mellom eksistensiell tidløshet, udødelighet og onnipotente barndomsfantasier, på den ene side, og kategorialt avgrenset tid, realitet og død på den andre (Mann, 1973). Ut fra et slikt perspektiv må vi forvente at en tidsavgrenset terapi underveis kan vekke kraftige affektive reaksjoner i pasienten.

Eksempel¹

En kvinne i slutten av 40-årene hadde søkt tidsbegrenset (25 timer) dynamisk psykoterapi på grunn av periodisk depresjon, panikkliknende angstanfall og en generell opplevelse av å komme til kort. Sistnevnte knyttet hun til at hun helt fra ungdomsårene av hadde hatt et sterkt ønske om å skape seg en yrkeskarriere som designer, og hun hadde utdannet seg med dette for øyet. Ekteskap, flere barnefødsler, skilsmisse og krevende eneomsorg for barna hadde imidlertid forhindret henne i "å komme ordentlig i gang", som hun uttrykte det. Selv om barna etter hvert var blitt voksne og hun nå i større grad kunne ta hensyn til egne ønsker og behov, opplevde hun at tiden på mange måter hadde løpt fra henne og at hun var blitt for gammel til å "realisere" seg i den grad hun ønsket.

Innledningsvis syntes pasienten å profittere godt på behandlingen. En tilfredsstillende arbeidsallianse ble etablert forholdsvis raskt, og allerede etter 10-12 behandlingstimer rapporterte hun en markant symptomnedgang. Hun tilkjennega også et mer nyansert bilde av hva hun faktisk hadde oppnådd yrkesmessig, og hun var i ferd med å utvikle en mer forsonende holdning til seg selv. Hennes yrkesmessige ambisjoner syntes å ha fått ny næring, selv om de var blitt en god del nedjustert sammenlignet med ungdomsdrømmen. Forholdet til terapeuten var åpenhertig og tillitsfullt, og pasienten responderte positivt på både støttende og fortolkende intervensjoner.

Terapeuten ble derfor overrasket da pasienten i den 19. timen åpnet med å fortelle at hun ikke lenger hadde noen tro på at terapien ville hjelpe henne videre. På terapeutens spørsmål om hun kunne tenke seg å si noe mer utdypende om dette, slo pasienten over i et voldsomt raseri og ropte at han hele tiden hadde holdt henne for narr og fått henne til å tro på det umulige. Deretter sank hun sammen i gråt, og ble sterkt selvbebreidende.

Et stykke lenger ut i timen kommenterte pasienten sitt følelsesutbrudd og sa at det nok handlet om skuffelse forbundet med erkjennelsen av at behandlingen nærmet seg slutten, noe terapeuten i en bisetning hadde kommentert i den forutgående timen. Pasienten fryktet at den gode utviklingen hun var inne i skulle stoppe opp. Hun fortalte også at hun to netter tidligere hadde våknet opp midt i en nokså forvirrende drøm, der hun befant seg på hastig vandring i et ukjent, ulendt og goldt landskap, uten å vite hvor hun skulle. Med ett dukket

---

1 Kasusvignetten som følger er omskrevet og anonymisert etter anerkjente kriterier for gjengivelse av klinisk materiale.

det i drømmen opp en annen vandrer ved pasientens side, en eventyrlignende utgammel kvinne med et trollkjerringaktig utseende. Denne kvinnen beveget seg mye langsommere enn pasienten og spurte hvorfor hun hadde slikt et hastverk – ”dagen er jo knapt i ferd med å gry”. Her sluttet drømmen brått, idet pasienten våknet med kraftig hjertebank og i en tilstand av forvirring.

Kommentar: Kasusvignetten illustrerer noe av spenningsforholdet mellom den bevisste erkjennelsen av terapien som innrammet i den kategoriale, avgrensede tid og det ubevisstes karakteristiske tidløshet, slik den blant annet kan komme til uttrykk i drømmelivet. Terapeutens bemerkning om at behandlingen nærmet seg slutten synes å ha aktivert pasientens underliggende separasjonsangst. Den realitetsbaserte påminnelsen om tiden som tilmålt og i ferd med å renne ut, står i motsetning til pasientens ubevisste forestillinger om det tidløse mulighetsrommet. I drømmen møtes de to forestillingene, og spenningsfeltet mellom dem blir symbolisert gjennom den utgamle, trollkjerringaktige kvinnen som undrer seg over pasientens hastverk og påpeker at dagen jo knapt nok er ved sin begynnelse.

Frykt for lineær tid forlenger terapiprosessen

Vi vil også argumentere for at aspekter av både pasientens og terapeutens tidsopplevelse påvirker terapiens faktiske varighet. Til forskjell fra en typisk korttidsterapi har for eksempel en klassisk psykoanalyse en relativt åpen slutt. Å være involvert i en terapi med udefinert tidshorisont, kan bli opplevd som en mulighet til å frigjøre seg fra de begrensninger som klokke og kalendere legger på terapirelasjonen og den terapeutiske prosessen. I en planlagt kortvarig behandling, må vi derimot være forberedt på at det for både pasient og terapeut kan være mer problematisk å forholde seg realistisk til en relativt stramtidsbegrensning.

For å forstå pasientens og terapeutens motstand mot å avslutte behandlingen, kan det være nyttig å trekke inn Molnos' (1995) distinksjon mellom henholdsvis lineær tid og retningsløs tid. Distinksjonen er på mange måter analog til Manns deling i kategorial og eksistensiell tid, men Molnos' begreper gir tydeligere paralleller til forskjellen i tidsopplevelse i en rendyrket psykoanalyse versus en psykodynamisk informert korttidsbehandling. Lineær tid innebærer en bevisst opplevelse av begynnelse og slutt. Retningsløs tid er derimot sirkulær, og preger tidsopplevelsen i det ubevisste. I en klassisk analyse blir det foretatt langvarige reiser inn i pasientens ubevisste, og tiden har en uendelig og forførende kvalitet. Lineær tid eksisterer i slike tilfeller kun som et ytre rammeverk

for å regulere terapisesjonene, og bidrar til å skape en trygg psykologisk base hvor tidløsheten kan få fritt spillerom. I kontrast til langtidsterapier, kjennetegnes tidsavgrensede terapier ved at tidens gang er påtrengende allerede fra begynnelsen av, slik at lineær tid står kontinuerlig i fokus. Vår frykt for lineær tid, med alle dens uomgjengelige atskillelser og tap og – i siste instans – frykten for egen død, forsterker behovet for å flykte inn i tidløsheten. Dette er bakgrunnen for Molnos' hypotese om at tid i seg selv er en forlengende faktor i tradisjonell psykoterapi, og forklaringen på hvorfor langtidsterapi av mange, så vel pasienter som terapeuter, blir foretrukket fremfor korttidsbehandling.

Molnos' hypotese gir en teoretisk rasjonale for Foshas (2004) påstand om at det er i menneskets natur å få hvert øyeblikk til å telle når vi blir konfrontert med endelighet. Hun hevder videre at det relative fraværet av en uttalt tidsavgrensning i enkelte langtidsterapier gjør at behandlingen fortsetter som om tid ikke eksisterer, i motsetning til i korttidsterapier hvor tidsbevissthet mer eller mindre tvinger seg frem. I tråd med dette, hevder Murdin (2000), er det mindre sjanse for regresjon i en korttidsterapi enn i en langtidsterapi. Å hele tiden vite at terapien er kortvarig, krever en moden og "voksen" forståelse av tid, fremfor barnets umodne følelse av tidløshet. Malan (1976) hevder fra sin side at den mest betydningsfulle forlengende faktoren i psykoanalyse er terapeutens passivitet. Av dette følger enigheten blant toneangivende psykodynamisk orienterte terapeuter og teoretikere innenfor korttidsfeltet om at terapeutens passivitet må erstattes av ulike former for aktivitet, for eksempel eksplisitt fokusavgrensning, tidlige tolkninger, oppmuntring og aktiv bekreftelse og støtte (Messer & Warren, 1995).

Tidsavgrensning som pådriver for endring

Ved å vise til utviklingen av tidsopplevelse fra barndom til voksenalder, har vi argumentert for at erkjennelsen av behandlingens endelighet kan være med på å fasilitere og fremskynde terapeutiske prosesser. Men hvordan skjer dette? I Manns (1973) TLP er det dynamikken mellom kategorial og eksistensiell tid som akselererer prosessen. I TLP er ikke bruk av tidsbegrensning i seg selv å anse som en teknikk, men Strupp og Binder (1984) fremhever at tidsopplevelse vanskelig kan unngå å komme i fokus når behandlingens omfang og varighet er stramt tilmålt. Selv om tidsavgrensningen i liten grad blir tematisert underveis i behandlingsforløpet, hevder de, vil bevissthet om endepunktet forsterke pasientens, så vel som terapeutens, oppmerksomhet på terapioppgavene.

Fra Weiss og Sampsons (1986) CMT kan vi utlede at å avgrense terapien i tid vil påvirke omfanget av pasientens ubevisste plan for å få sine patogene antakelser avkreftet. Pasienten tester ut sine patogene antakelser i den terapeutiske relasjonen. Dersom terapeuten responderer plankompatibelt, dvs. agerer i henhold til pasientens ubevisste plan, vil pasienten bli bedre. Hvis ikke, vil pasienten forbli uforandret eller dårligere i løpet av behandlingen (Curtis & Silberschatz, 1986; Curtis, Silberschatz, Sampson & Weiss, 1994). Fordi pasienten er så sterkt motivert for endring, vil han eller hun gjøre sitt ytterste, og ubevisst "veilede" terapeuten i å "bestå" testene, slik at pasienten derigjennom skal kunne overkomme sine problemer innen behandlingen avsluttes. Dette innebærer at pasientens planer blir realisert på grunn av, men også på tross av, terapiens strenge tidsrammer (Curtis & Silberschatz, 1986; Bugas & Silberschatz, 2000). I en planlagt korttidsbehandling vil pasienten ha en følelse av hva som er mulig å oppnå. Derfor kan han eller hun, bevisst eller ubevisst, gjerne ha en rekke ulike mål, men bare fokusere på ett eller to av dem, i visshet om at tilgjengelig tid kun muliggjør en begrenset måloppnåelse (Curtis & Silberschatz, 1986).

Kan tidsavgrensning hemme terapiprosessen?

Messer (2001) hevder at tidsavgrensningen alltid akselererer sentrale prosesser i korttidsterapi. Men kan hende er dette en påstand som må nyanseres. Både på bakgrunn av egen erfaring og i lys av relevant litteratur ser det ut til at vissheten om begrenset tid også kan føre til at terapiprosessen stagnerer.

I fremstillingen av sin BRT-modell understreker Safran og Muran (2000) hvordan en stram tidsavgrensning i terapi reflekterer skjørheten i alle menneskelige relasjoner. Vi vet aldri når en som står oss nær vil forsvinne ut av livet vårt, på grunn av omstendigheter utenfor vår kontroll. Derfor kan en pasient, i det han eller hun innser at behandlingen nærmer seg slutten, kjenne på frykt for å bli forlatt. Pasienten ønsker å beskytte seg mot dette. I påvente av terapeutens antasiperte avvisning blir pasienten defensiv, og verken våger eller er villig til å dele av sine tanker og følelser. Dermed kan det være vanskelig for han eller henne å dra full nytte av den resterende tiden i behandling. Safran og Muran hevder at nøkkelen til å gjenopprette et slikt brudd i den terapeutiske alliansen er åpent og direkte å utforske pasientens frykt for å bli forlatt. Fordi siste time faktisk innebærer at terapeuten i en forstand "forlater" pasienten, må utforskningen innholde tilstrekkelig validering av smertefulle og triste følelser knyttet

til avslutningen. For egen del vil vi betone at å møte pasientens følelser og frykt på denne måten, kan hjelpe vedkommende til fortsatt å investere i samarbeidet med terapeuten på tross av at relasjonens "ytre" eksistens innen kort tid vil være uomgjengelig slutt. Men gjennom internaliseringsprosesser vil terapeuten, den terapeutiske relasjonen og behandlingsdialogen kunne "leve videre" på et indre plan – og slik bidra til fortsatte helings- og utviklingsprosesser også etter avsluttet behandling (Wallis & Poulton, 2001).

Safran og Muran (2000) advarer videre terapeuten mot å gjemme seg bak teoretiske begrunnelser og rettferdiggjørelser av behandlingens tidsramme. Dette innebærer kritikk av modeller som Manns TLP, hvor avgrensningen til 12 sesjoner i seg selv blir tillagt en helt avgjørende betydning for behandlingsutfallet, og der det under normale omstendigheter aldri er noe alternativ å fortsette terapien utover time 12. Fra sitt ståsted beskriver Mann og Goldman (1982) enkelte terapeuters overvillighet til å utvide den opprinnelig avtalte tidsrammen som at terapeuten "klenger seg til pasienten". Dette, hevder de, kan være et uttrykk for sadisme i skinn av å tjene pasientens behov: "Prolonging the treatment reinforces the old hostile-dependent attachment and humiliates the adult in the patient, (s. 16)."

I følge Safran og Muran (2000) må terapeuten gjennom hele behandlingsforløpet tilstrebe å møte pasienten på en autentisk måte frem til og med siste time, for å utforske og finne frem til hvilket meningsinnhold avslutningen har for hver enkelt pasient. Der dette skjer, blir tidsavgrensningen en katalysator for endring, fremfor en barriere i behandlingsarbeidet.

Ubevisste håp påvirker forventninger til behandling

Vi har sett at pasientens ubevisste tidsopplevelse påvirker og stimulerer forventninger om å bli hjulpet og ivaretatt av terapeuten, og at ulike pasienter har minst like varierende ubevisste som bevisste mål for behandlingen. Safran og Muran (2000) betegner ubevisste håp som urealistiske. En forestående avslutning kan innebære at pasienten kjenner frustrasjon, skuffelse og sinne over at behandlingen ikke har utrettet hva forhåpningene og forventningene skulle tilsi. På et rasjonelt nivå kan pasienten begrense sine håp og forventninger om hva som er mulig å oppnå i løpet av for eksempel 20 timer. Men på et ubevisst plan dominerer likevel fantasier om at terapien skal føre til mer dyptgripende og omfattende forandringer i et konfliktfylt og vanskelig liv. Ifølge Safran og Muran bidrar derfor enhver påminnelse om at tiden er tilmålt til å intensivere skuffelsen over både terapien og terapeuten.

For Weiss og Sampson (1986) er ubevisste håp derimot forenlige med realistiske forventninger. Det er nærliggende å tenke at når Weiss og Sampson forstår pasientens skuffelse så markant annerledes enn Safran og Muran, har det sammenheng med deres forankring i en mer humanistisk metapsykologi. I stedet for å attribuere pasientens skuffelse over behandlingsutfallet til ubevisste og urealistiske fantasier, kan den – i Weiss og Sampsons planformuleringsspråk – forklares som testing eller som et uttrykk for at terapeuten har intervenert på "antiplan"-vis, dvs. at han eller hun ikke har maktet å imøtekomme pasientens ubevisste håp om å få sine patogene antakelser avkreftet.

Konkluderende bemerkninger

Vi har sett at innenfor psykodynamisk informerte korttidsmodeller blir behandlingens tilmålte tid forstått som en provokatør for endring. Der pasientens bevisste erkjennelse er preget av tidsavgrensningen, er den ubevisste opplevelsen kjennetegnet av en følelse av tidløshet. Dette medfører at den bevisste opplevelsen av tid har en annen valør enn den ubevisste. Tidsopplevelsen blir i utgangspunktet utviklet i og gjennom samhandling med barnets primære omsorgsgiver. Kvaliteter ved tidlig samspill kan således påvirke hvordan tidsavgrensninger i terapi blir opplevd, det være seg som en avvisning eller som tillitserklæring. Ikke sjelden vil både pasientens og terapeutens holdning til å avgrense terapien og behandlingsmålene være farget av ambivalens og konflikt, noe som i seg selv kan være en behandlingsforlengende faktor.

Men gjennom sin provokatoriske funksjon kan tidsavgrensningen også bidra til å akselerere terapiprosessen, fordi den intensiverer og fokuserer det terapeutiske arbeidet. Høy grad av bevisst og ubevisst motivasjon for endring kan derfor føre til at terapimål blir innfridd like mye på tross av som på grunn av den begrensede tidsrammen. Samtidig, fordi både pasientens og terapeutens tidsopplevelse legger bevisste og ubevisste føringer på hva som er mulig å oppnå innenfor korttidsformatet, må vi ta høyde for at vissheten om en snarlig avslutning kan medvirke til at pasienten holder tilbake informasjon om egne følelser og opplevelser, noe som kan føre til at terapiprosessen stagnerer. For å motvirke dette blir det i psykodynamisk informert korttidsterapi et vesentlig moment å åpent utforske hvordan pasienten opplever avslutninger, og derigjennom bidra til å skape den tillit som er nødvendig for at pasienten skal våge å investere følelsesmessig i den terapeutiske relasjonen, selv om denne uomgjengelig vil ta slutt.

Referanser

- Bauer, G., & Kobos, J. (1995). *Brief therapy: Short-term psychodynamic intervention*. Northvale, NJ: Jason Aronsen Inc.
- Bugas, J., & Silberschatz, G. (2000). How patients coach their therapists in psychotherapy. *Psychotherapy*, 37, 64-70.
- Curtis, J. T., & Silberschatz, G. (1986). Clinical implications of research on brief dynamic psychotherapy I. Formulating the patient's problems and goals. *Psychoanalytic Psychology*, 3, 13-25.
- Curtis, J. T., Silberschatz, G., Sampson, H., & Weiss, J. (1994). The plan formulation method. *Psychotherapy Research*, 4, 197-207.
- Fosha, D. (2004). Brief integration therapy comes of age: A commentary. *Journal of Psychotherapy Integration*, 14, 66-92.
- Levenson, H. (1995). *Time-limited dynamic psychotherapy: A guide to clinical practice*. New York: Basic Books.
- Levenson, H. (2003). Time-limited dynamic psychotherapy: An integrationist perspective. *Journal of Psychotherapy Integration*, 13, 300-333.
- Malan, D. H. (1976). *The frontier of brief psychotherapy: An example of the convergence of research and clinical practice*. New York: Plenum Medical Book Co.
- Mann, J. (1973). *Time-limited psychotherapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mann, J., & Goldman, R. (1982). *A casebook in time-limited psychotherapy*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Messer, S. B. (2001). What makes brief psychodynamic therapy time efficient. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 8(1), 5-22.
- Messer, S. B. & Warren, C. S. ((1995). *Models of brief psychodynamic therapy. A comparative approach*. New York: Guilford.
- Molnos, A. (1995/2004). *A question of time: Essentials of brief dynamic psychotherapy*. London: Karnac Books.
- Murdin, L. (2000). *How much is enough? Endings in psychotherapy and counselling*. London: Routledge.
- Safran, J. D., & Muran, C. J. (2000). *Negotiating the therapeutic alliance: A relational treatment guide*. New York: The Guilford Press.
- Strupp, H. H., & Binder, J. L. (1984). *Psychotherapy in a new key: A guide to time limited dynamic psychotherapy*. New York: Basic Books, Inc.
- Wallis, K. C. & Poulton, J. L. (2001). *Internalization*. Buckingham: Open University Press.
- Weiss, J., Sampson, H., and the Mount Zion Psychotherapy Research Group (1986). *The Psychoanalytic process: Theory, clinical observations, and empirical research*. New York: Guilford Press.
- Weiss, J. (1993). *How psychotherapy works: Process and technique*. New York: Guilford Press.

Abstract

Agathe Helene Gundersen, Iselin Nese & Geir Høstmark Nielsen: Setting a time-limit: Its influence on conscious and unconscious processes in psychotherapy

This article examines different aspects of how setting a time-limit in psychodynamic psychotherapy may provoke change. The dynamics between a conscious and unconscious experience of time are accounted for by the conceptions of categorical versus existential time (Mann), and linear versus circular time (Molnos). It is claimed that the individual's experience of time develops contextually through interaction with the child's primary caregivers, and thus will make an impact on the individual's subsequent interpersonal relationships. Setting a time-limit in psychotherapy can contribute to the acceleration of the therapy process. At the same time it may make the patient retain valuable information about his or her own feelings and experiences, and thereby make treatment stagnate. As a rule, prolific use of setting a time-limit in dynamic psychotherapy requires that the patient's experience of separation and termination is addressed and explored.

Key-words: dynamic psychotherapy, separation time-limits, experience of time, termination of therapy

Kulturelle spejlinger af profeten Muhammed

Matrix 2008; 2, 177-191

Åse Høgsbro Lading

Artiklen omhandler den krise, der fulgte i kølvandet på den danske avis Jyllandspostens offentliggørelse af 12 bestilte karikaturtegninger af profeten Muhammed (2006 og 2008). Hensigten er at vise, hvordan sagen har forbindelse til både lokale og globale udviklinger, der skaber en udbredt følelse af identitetstab. Videre skal artiklen demonstrere, at psykodynamiske teoridannelser – og i særlig grad dem, der beskæftiger sig med grupper – er relevante for forståelsen af, hvad identitetstab har af socialpsykologiske implikationer. Artiklen fremhæver, at der i disse år foregår på en gang en dekonstruktion og rekonstruktion af nationale og kulturelle selv billeder. Muhammedtegningerne er et eksempel på, hvordan to sider i en konflikt udvikler gensidige billeder af hinanden, der etableres i et fastlåst projektivt system, som placerer parterne i forenklede roller og positioner uden mulighed for bearbejdning. Dette er baggrunden for folkenes acting out i verbal og kropslig vold efter tegningernes offentliggørelse.

Sidste halvdel af artiklen beskæftiger sig mere specifikt med, hvordan der i Danmark kan iagttages bestræbelser på at inddrage historiske højdepunkter som led i opbygningen af en dansk identitet, og hvor der som led i det samme også foretages en slags fader- (og moder-) mord på 68-generationen som repræsentant for politisk korrekthed.

Analysen munder ud i en påpejning af det dilemma, som vi konfronteres med i et multikulturelt samfund, hvor vi på den ene side ikke bør krænke medborgernes følelser, men på den anden heller ikke hemmeligholde grimme sider af flerkulturel sameksistens. Dette dilemma ses der ingen endelig løsning på.

Åse Høgsbro Lading. Cand.mag., ph.d. Adjunkt på inst. for psykologi og uddannelsesforskning, Roskilde Universitet. alading@ruc.dk

Artiklen tager udgangspunkt i, at Jyllandsposten sidst i september 2005 offentliggjorde 12 tegninger af profeten Muhammed. De var udformet på opfordring af avisens kultureldirektør Flemming Rose og præsenterede hver især en karikatur af det største ikon i den islamiske verden. Hensigten var ifølge Rose at gå imod de tendenser til selvensur i forhold til, hvad man kan sige og mene om islam, hvilket han mente bredte sig blandt danskere. Rose opsummerede sin anke således: "kunstnere, forfattere, tegnere, oversættere og teaterfolk går [...] i en stor bue uden om vor tids vigtigste kulturmøde, det mellem islam og det sekulære, vestlige samfund med rod i kristendommen" (Rose, cit. af Ellegaard, 2008). Konkret ville avisen afprøve, hvad der skete, hvis avisen overtrådte et religiøst forbud mod at afbillede profeten. Formålet med at diskutere denne sag – der blev til en krise – er at fremdrage psykologiske aspekter, der kan bidrage til forståelsen af, hvorfor den udløste stærkt følelsesladede reaktioner. Dermed udelader jeg sociale og politiske analyser, der også ville være relevante i en flerspektret diskussion af krisens baggrund og forløb.

Sagen ville have været utænkelig for 30 år siden. I begyndelsen af 1980'erne opstod der en debat om Jens Jørgen Thorsens påståede blasfemiske fremstilling af Jesus, og deri deltog især danske kristne, der følte sig stødt på deres tros vegne. Af hensyn til deres følelser blev maleriet beordret overmalet af myndighederne. I modsætning til de relativt beherskede reaktioner på Thorsens Jesus-figur, resulterede Muhammed-tegningerne i et kæmpemæssigt røre både her og i udlandet, men tegningerne blev ikke af den grund forment fra offentlighedens søgelys. Tværtimod blev de lagt frem på nettet igen og igen og desuden optrykt i medierne både her og i udlandet.

At en dansk avis kunne finde på at interessere sig for at offentliggøre tegninger af profeten Muhammed var endnu et signal om, at Danmark i disse år er ved at udvikle sig til et multikulturelt samfund. Også her bringes personer med forskellige religiøse og kulturelle opfattelser tættere sammen, men uden at de af den grund nødvendigvis kommer til at kende hinanden nærmere. Der udspilles kulturkampe og kulturmøder i de grænseløse elektroniske medier, og der foregår et mere selektivt samvær mellem forskellige grupper på skoler, i butikker, taxaer o.l., men kun i begrænset omfang mødes man som venner. Blandt såkaldt etniske danskere synes der at være en udbredt fornemmelse af at være truet af *det fremmede* både i form af hidtil ukendte kulturelle normer samt de konkrete problemer, der følger med at skulle omstille sig fra et kulturelt relativt homogent samfund til en multikulturel sameksistens. På deres side oplever muslimer både at blive fastholdt i deres fremmedhed – også selv om de har levet her i flere generationer – og påtvunget danske normer og traditioner.

Tilstedeværelsen af flere befolkningsgrupper med forskelligt kulturelt og religiøst tilhørsforhold ændrer den enkelte gruppes syn på sig selv. Identitet bliver et centralt tema. For hvem er *vi* og hvem er *de*, når mennesker blandes nationalt og globalt i flerkulturelle og flerreligiøse samfund? I den forbindelse optræder de religioner, som forskellige befolkninger traditionelt har bekendt sig til, som væsentlige markører af forskelle. Til disse forskelle knyttes også forestillinger om andre skillelinjer. Bl.a. glider kristenhed for danskere umærkeligt over i også at betegne demokrati, og islam sidestilles med tyranni og undertrykkelse. Derfor er det heller ikke tilfældigt, at Jyllandsposten valgte at skabe ravage ved at tage udgangspunkt i et religiøst spørgsmål, som har berøringspunkter med nationale og internationale politiske konflikter.

Den holdningsmæssige forvirring, der fulgte i kølvandet på tegningernes offentliggørelse, viste dog, at det kom bag på alle inklusiv regeringen og Jyllandspostens redaktion, at karikaturerne skabte så megen furore her og der, og at det endog gik så vidt, at sagen førte til voldelige demonstrationer og dødsfald. Omkring en måned efter at tegningerne var blevet trykt i Jyllandsposten, henvendte ambassadører fra 11 muslimske lande sig til statsminister Anders Fogh Rasmussen for at få et møde med ham om det, de opfattede som Jyllandspostens smædekampagne mod deres religion. Dette afviste Fogh i ytringsfrihedens navn. I den efterfølgende tid eskalerede konflikten. I januar 2006 afkrævede forskellige instanser i den arabisksprogede verden Jyllandsposten en undskyldning. Kravet blev støttet af Arla Foods, Dansk industri og Grundfos, som forsøgte at få den danske regering til at protestere mod tegningerne. Ingen af delene skete. I den muslimske verden blev ambassader afbrændt, ambassadører blev kaldt hjem, danske varer blev boykottet, og demonstrationer mod Danmark blev afholdt overalt, hvor der fandtes tilhængere af islam. Det danske flag blev trampet på og afbrændt, og hadske slagord blev rettet mod Danmark som nation. Disse uroligheder kostede sammenlagt mere end 150 døds ofre og forfølgelsen af liberale kunstnere og journalister blev voldsomt optrappet i muslimske lande. Herhjemme gik bølgerne også højt. Det bemærkelsesværdige var, at man ikke på forhånd ud fra politisk tilhørsforhold kunne gætte, hvad den enkelte mente om tegningerne. En del solidariserede sig med Jyllandspostens erklærede mål og fastholdt, at princippet om ytringsfrihed måtte gå forud for hensynet til de reaktioner, som forskellige ytringer kunne fremkalde hos tilhængere af islam. Andre mente, at ytringsfrihed altid må administreres under ansvar, dvs. således at krænkelser af bestemte befolkningsgrupper så vidt muligt blev undgået.

Efterhånden aftog protesterne. Debatten omkring ytringsfrihed bliver så godt som indstillet, og danske varer kom igen på hylderne i Mellemøsten, men det

danske flag havde fået nogle flænger. Både danske privatpersoner, journalister og embedsmænd gav udtryk for, at de ikke som tidligere rejste rundt i verden med en følelse af at være repræsentanter for en særlig grad af humanisme og tolerance. At være dansk var ikke længere en identitet, der i sig selv åbnede døre overalt i verden, og nogle følte sig endog tvunget til at dække over deres tilhørsforhold til Danmark. Forestillingen i den danske offentlighed var imidlertid, at konflikten, der var direkte forbundet med 'de der tegninger', var noget verden havde lagt bag sig. Det holdt imidlertid ikke stik. I februar 2008 blev to mænd anholdt i Danmark, anklaget for at planlægge et mord på tegneren Kurt Vestergaard, der havde produceret den tegning, der af muslimer blev vurderet som den mest krænkende. Jyllandsposten offentliggjorde derefter tegningerne på ny, angiveligt i solidaritet med den truede tegner. Situationen var nu en helt anden, end da karikaturerne første gang blev trykt. Alle involverede vidste og forventede, at der ville komme voldsomme reaktioner, og det kom der. I muslimske lande etableredes der en folkelig protest, som landenes regeringer i mange tilfælde ikke kunne styre. Det mest interessante i denne artikels sammenhæng er dog, at andre – deriblandt den hollandske politiker Geert Wilder – har gjort Vestergaards tegning til ikon i kampen mod den indskrænkning af ytringsfriheden, som tilhængere af islam angiveligt har forårsaget i den vestlige verden. Således konsolideres Jyllandspostens provokation. Den er et led i en bevægelse, hvis samlingspunkt er opfattelsen af, at forsøg på at undgå krænkelse af religiøse følelser blandt muslimske befolkningsgrupper vil føre til et demokratifjendsk, åndeligt tyranni. Andre former for selvrens i medioffentligheden har imidlertid så godt som ingen opmærksomhed fået i de diskussioner, der har efterfulgt Wilders inddragelse af den famøse tegning i sit eget felttog. Det bemærkelsesværdige er, at Vestergaard selv tager afstand fra den måde, han bliver brugt på. Hans tegning er kommet til at leve et selvstændigt liv i de elektroniske medier, som han ikke kan kontrollere.

Der er mange ubesvarede spørgsmål i dette forløb. Et af dem er, hvorfor det blev så magtpåliggende for kulturelredaktør Flemming Rose at afprøve grænser for ytringsfriheden i Danmark, og hvorfor han specielt interesserede sig for Shariaforbud i den forbindelse og desuden nægtede at lytte til de advarsler, som en anden journalist på avisen – islameksperten Orla Borg – gav ham. Et andet spørgsmål er, hvilke motiver der kan tænkes at ligge bag *gentagelsen* af trykningen af karikaturerne? Det hævdes, at offentliggørelsen af dem i anden omgang var motiveret af en moralsk støtte til tegnerne, men dette giver ringe mening i den konkrete kontekst, hvor genoptrykningen tværtimod bragte tegnerens liv yderligere i fare.

Men både spørgsmål og svar bliver først rigtig interessante, hvis Rose kan opfattes som en person, der udtrykker noget, som handler om mere end blot hans og redaktionens ønsker om på en gang at markere en særlig profil og at øge avisens oplagstal. De heftige diskussioner, som sagen har affødt også blandt såkaldt etniske danskere, tyder på, at den faktisk optager kredse langt ud over Jyllandspostens redaktion. I den forstand bliver Rose talerør for væsentlige tanke- og følelsesmæssige bevægelser i det danske folkedyb, og dermed må yderligere spørgsmål stilles – hvad handler de tanker og følelser om? Og hvordan kan de forstås?

Identitet

Sociologen Manuel Castells har beskrevet *identitet* som et kollektivt tema i det moderne globale univers. Han ser den udbredte optagethed af at afgrænse sig som folk og nation som en følge af, at den globale og nationale udvikling fremstår som i bund og grund uoverskuelig og uden begribeligt indhold. Det gør det vanskeligt at finde en position, hvorfra den enkelte kan orientere sig mod et bestemt tilhørsforhold:

I en sådan verden af ukontrolleret, forvirrende forandring, tenderer folk mod at omgruppere sig omkring primære identiteter: religion, etnicitet, territorium, nation. Religiøs fundamentalisme, kristen, islamisk, jødisk, hinduistisk, og selv buddhistisk (hvilket synes at være en modsigelse i sig selv), er sandsynligvis den mest formidable kraft i personlig sikkerhed og kollektiv mobilisering i disse vanskelige år [...] Folk organiserer i stigende grad deres mening ikke i forhold til hvad de gør, men på basis af hvad de er, eller tror de er. (Castells, 2000)

Ja, hvad tror folk, de er? I Danmark tror (en stor del) af befolkningen, at det at have levet på dansk jord i generationer, også gør dem ens – også selv om de faktisk opfører sig forskelligt og gør mange forskellige ting i hverdagen. Tidligere talte man om afstanden mellem klasser og forskellige sociale lag, men i dag ses forskellene overvejende som etnisk og religiøst begrundede.

De 'primære identiteter', som Castells henviser til, er de sociale fortolknings-arenaer, der binder en kultur sammen og etablerer en bro over lokale forskelle. Dermed skabes et 'vi' i jeget. Underlaget for følelsen af et 'vi' er forestillinger og ritualer, der afgrænser det fremmede fra det velkendte, hvilket giver struktur og mening i oplevelsen af omverdenen. 'Vi'et optræder som en indre fornemmelse af at have et fællesskab med både kendte og ukendte andre, og dette udgør en

vigtig del af svaret på spørgsmålene 'hvem er jeg – hvor hører jeg til?' I forhold til dette *vi*, optræder de inkluderede personer momentvist eller i længere perioder som en *masse* i Freuds forstand (1921). Kollektivt placerer de forestillingen om fælles værdier i deres idealjeg, og gennem det fælles ideal identificerer de sig med hinanden. I forbindelse med Muhammed-tegningerne bliver ytringsfrihed på den ene side og krav om respekt for religiøse love på den anden til ideelle identitetsmarkører. Disse er for begge parter led i en identificering af, hvem der er det krænkede offer, og hvem der er den krænkende angriber. For mange muslimer er karikaturerne en krænkelse, mens for mange danskere er det ikke at måtte ytre sig frit om bl.a. profeten Muhammed ligeledes en krænkelse.

Castells kæder identitetstemaet sammen med den historiske modernitet, der er præget af opløsning af indre og ydre grænser. Han henviser ikke eksplicit til psykologiske forsvarsmekanismer, men det er det, han taler om. Han fremhæver, at den ukontrollable forandring imødegås med bestræbelser på en kollektiv mobilisering med henblik på at skabe "personlig sikkerhed". Psykodynamikere ville tale om angst og om *splitting* som forsvar mod en kollektiv oplevelse af disintegration, udløst af de accelererede samfundsmæssige forandringer. På det niveau drejer sagen om tegningerne sig mere om psykologi end politik og etik.

Carlo Strenger (2004) hævder modsat Castells, at institutioner som familie og religion ikke længere har stor betydning som identitetsskabende faktorer. I stedet ser han det symmetriske tilhørsforhold til venskabsgrupper som det primære sted for identifikationsprocesser. Imidlertid er gruppens kulturelle normer kun svagt udviklede, siger han, og derfor fungerer den som ufuldstændig ramme for identitetsdannelse. Dette giver sig efter hans opfattelse udtryk i patologiske symptomer, der bygger på en manglende evne til at orientere sig i den moderne verden. Reaktionen på Muhammed-tegningerne tyder imidlertid på, at Castells er nået et spadestik dybere end Strenger i sin analyse af bevægelser i den moderne verden. Det er religionen og nationen som den udvidede familie, der i stigende grad etableres som selvhelende identifikationspunkter.

De gode og de onde i den globale verden

Jyllandsposten har med afbildningen af Muhammed bragt spørgsmålet om identitet op til overfladen og givet det et navn. Konflikten blev koblet til et større tema om den legitime fortolkning af den globale orden, der fulgte efter d. 11. september 2001, hvor verden i en vestlig optik blev delt i to: den muslimske og den kristne. Set derfra blev alle andre religioner marginalt placerede. George

Bush betegnede skillelinjen som *Ondskabens akse*. Forskellen blev fra vestlig side således begrundet i moralske kategorier, dvs. i hvem der tilhører de gode, og hvem de onde. Osama Bin Laden opfattede verden på et tilsvarende grundlag, idet han så den som delt mellem de troende og de vantrø. 11. september understøttede således antagelserne om *the clash of civilizations*, som Samuel P. Huntington i 1990'erne argumenterede for ville være det dynamiske grundlag for den fremtidige udvikling i relationerne mellem verdens befolkninger.

Det besværlige ved forestillingen om, at akse deler verden i to, er imidlertid, at denne skillelinje ikke overholdes i realiteten. Det onde befinder sig ikke kun på den anden side af akse, men er også lige iblandt os – og omvendt. Onde og gode kræfter kan derfor sjældent klart skelnes fra hinanden, og således bliver den globale tilværelse i endnu flere henseender ukontrollabel og truende. Muhammed-tegningerne fungerede i forhold til denne uklarhed som fremkaldervæske for danskerne. Med tv-billederne af rasende befolkningsmasser, der antænder ild og tramper rundt på det danske flag, fik man i Danmark optrukket linjen mellem på den ene side ondskab og vanvid, og på den anden godhed og sund fornuft: "De må da være syge i hovedet" udtaler en vred dansker om de oprørte masser til Politiken i maj 2005.

Forestillinger om sygdom og ondskab skaber i fantasien stærke billeder, og disse blev til konkret virkelighed i reaktionerne på karikaturerne. Set fra en dansk udsigtsposition levede *de* i høj grad op til indre skræmmebilleder af de fremmede gennem tv-reportagernes udstilling af *deres* ukontrollerede raseri. På trods af at velintegrerede danske muslimer søgte at gyde olie på vandene ved at agere som bindeled mellem de to kulturer, blev truslen således endnu tættere forbundet med *deres* ansigter og kroppe, der – i modsætning til andre besværlige personer i dagens Danmark – blot på udseendet kan skelnes fra gennemsnitsdanskere. *Vores* vrede fik et endnu tydeligere mål.

Ytringsfrihed er således kun et delaspekt af en langt mere sammensat problematik, der har dybe rødder. Den berører usikkerheden omkring, hvor den enkelte hører til og behovet for at få dette stadfæstet. Muhammedkrisen repræsenterer et mikrokosmos af globale modsætninger og får dermed tilført yderligere lag af følelsesmæssige betydninger. I Danmark søgte man imidlertid i den offentlige debat at afspalte den følelsesmæssige intensitet fra den sproglige retorik, og dermed fik sagen også en aura af rationalitet, der ikke er dækkende for dens sociale og psykologiske kompleksitet. Det var overvejende en endimensionel logik, der blev udkommunikeret: I Danmark hersker der ytringsfrihed, og den må ikke gradbøjes. Fra den vinkel er afvigelser fra ytringsfrihedens princip at sammenligne med underkastelse under Shari'atlovgivningen, og det ville være

et brud på de demokratiske rettigheder, som er grundlaget for vores identitet som danskere. Man kommer derigennem tæt på at hylde et princip som rent og skært princip, dvs. uden at historiske og sociale aspekter af relationerne mellem gammel- og nydanskere medtænkes. Den uindskrænkede ytringsfrihed forsvares med en rigiditet, som vi i Danmark ellers forbinder med fundamentalistiske fortolkninger af islam, og således kommer irrationaliteten til syne midt i den rationelle argumentation. Blandt muslimer er det mest tungtvejende argument mod karikaturerne, at avisen har overtrådt et uomgængeligt religiøst forbud, men reelt er det kun sunnimuslimer, der har stadfæstet et billedforbud. Begge parter demonstrerer dermed, at sagen drejer sig om mere, end den umiddelbart ser ud til.

Fastlåste positioner, gentagelsestvang og manglende læring af erfaringer

Den irrationelle danske insisteren på ikke under nogen omstændigheder at ville tage religiøse hensyn modsvares af et lige så irrationelt raseri blandt nogle muslimer over at se Muhammed afbilledet i en dansk avis. Denne irrationalitet på begge sider bringer Bion (1967) i erindring. Han beskriver, hvorledes to parter, der er dårlige til at tackle udvikling og forandring, kan være tilbøjelige til at identificere sig med hinandens angst, og på ubevidst niveau blive enige om, at de ikke har behov for udvikling. Som sådan kan de fortsætte som før. De skaber en fælles forsvarsmekanisme, hvor de i første omgang slipper af med deres angst, i og med gensidige projektive identifikationer bliver etableret. På længere sigt har de dog låst sig fast i et paranoidt-skizoidt projektivt system, hvor de fastholder hinanden i forenklede roller og positioner uden mulighed for bearbejdning af deres angst for udviklingens eller forandringernes konsekvenser (Visholm 2004). Beskrivelsen griber fat i en vigtig side af forholdet mellem de kæmpende parter. Der synes i den øjeblikkelige situation at være en uudtalt enighed om ikke offentligt at ændre synet på hinanden og den konflikt, der er opstået. Flemming Rose siger således, at han og den øvrige redaktion ikke fortryder noget, og at de ville gøre det samme igen. Muslimer fastholder på deres side også, at de har ret til at reagere så voldsomt på det, de opfatter som onde gerninger fra danskernes side (Lasse Ellegaard, 2008). Når reaktionerne på offentliggørelse af tegningerne i anden omgang alligevel ikke var så heftige som i den første, synes det primært at hænge sammen med, at tegningerne har mistet nyhedens interesse.

Da tegningerne blev genoptrykt, gentog man tvangsmæssigt den fastlåste positionering af hinanden som krænkere af den andens ret. Freud (1920/1976) beskriver tvangen til gentagelse af en smertefuld eller pinagtig oplevelse, således at individet gang på gang bringer sig i samme situation. For udenforstående kan det synes helt meningsløst, men Freud tolkede det som et ønske om tilbagevenden til en oprindelig tilstand, hvilket lå i forlængelse af de antagelser om dødsdriften, som han formulerede omkring 1920. Senere har bl.a. Lazar og Erlich (1996) tolket gentagelsestvangen som en mere dynamisk fremadrettet bevægelse, idet de ser den som en ubevidst bestræbelse på at bringe sig i en situation, hvor den angst kan bearbejdes, som er forbundet med de smertefulde oplevelser. Bion (1962, 1967) er inde på samme tankegang, idet han ser gentagelsen i lyset af sin teori om alpha- og betaelementer, en teori jeg i det følgende inddrager for at kaste yderligere lys over gentagelserne af konflikten mellem det, der er formuleret som den danske position over for den muslimske.

Betaelementer er præverbale sansninger og desorganiserede emotionelt ladede splinter, der kommer til syne i *acting out* og psykoser. Som sådan er de ufordøjede elementer, der ikke er symboliserede i form af metaforer, drømme, ideer og sprog. De er tanker, siger Bion, der ikke kan tænkes, og derfor overvælder de personen med hvad han kalder 'nameless dread', der ledsager oplevelsen af et *fravær af kunnen* (Bion, 1962:83-84). Angsten kan imødegås på tre måder. For det første kan den ved hjælp af alphafunktionen transformeres til *tanker* ("thoughts"), der i forbindelse med "an apparatus for thinking" modificerer angsten og frustrationen. Det gør følelserne af frustration mere udholdelige, idet der skabes et grundlag for *refleksioner* og dermed mulighed for at lære af erfaringen. Hvis angsten derimod ikke kan udholdes og integreres, skabes der et pres på den enkelte og gruppen, der mødes med forsøg på at undvige og slippe af med frustrationen via massive projektive identifikationer. Dette skaber *splitting* mellem gode og onde kræfter, således at den iboende ambivalens bliver polariseret i to modsatte værdimæssige poler, og evnen til at tænke i sammenhænge og se komplekse forbindelser hæmmes. Den tredje mulighed ligger imellem de to første: afmagten benægtes og transformeres til en følelse af almagt (omnipotens). Også her hæmmes evnen til tankevirksomhed, idet den almægtige følelse skaber en illusion om, at det ikke er nødvendigt at undersøge, om ens opfattelse af omverdenen kan stå for mere nuancerede refleksioner over sagens sammenhænge. En konstruktiv og vedvarende ændring af individets eller gruppens funktionsmåder kommer ifølge Bion først, når projektioner tages tilbage, og når de sammensatte følelser kan udtrykkes (Bion, 1967). Dette sker

ikke kun som følge af den interne udvikling blandt gruppens medlemmer, men – hvilket Bion ikke markerer – også og i højere grad på baggrund af en samfundsmæssig og kulturel kontekst, hvor der findes en udbredt accept af og incitamenter til at erkende komplekse følelser i menneskelige relationer.

Bions teori om alpha- og betafunktioner er blevet taget op af Hanna Biran (1997) i en analyse af et eksempel på vold i den israelsk-palæstinensiske konflikt, som netop kendetegnes ved en manglende samfundsmæssig accept af den historiske kompleksitet i parternes indbyrdes relationer. Hun beskriver den ikke-sublimerede sociale vold som betaelementer. Dermed er de udtryk for en manglende evne til at lære af erfaringen, og således må de gentages igen og igen. Hun understreger, at i en kontekst som den mellemøstlige, hvor mennesker i særlig grad er truet af indre og ydre kaos, opstår der en særlig voldsom modstand mod at søge at håndtere konflikterne gennem dialog og debat (alpha-funktioner). Splittelsen mellem de ubevidste og de erkendte lag i den samfundsmæssig orden øges, og således stiger risikoen for samfundsmedlemmernes *acting out* i voldelige handlinger.

Selv om konflikten mellem danskere og herboende og udenlandske muslimer og konflikten mellem israelere og palæstinensere bestemt ikke er identiske, så kan der alligevel drages paralleller mellem den Bion-inspirerede analyse af vold i Israel og så en analyse af Muhammed-krisen. Der eksisterer i begge tilfælde en generel utilbøjelighed til at transformere oplevelsen af hinandens positioner til sprog, der kan indgå i en nuanceret kommunikation om sagens perspektiver. Dette er signal om, at projektioner ikke trækkes tilbage, således at der kunne gives plads til læring. Gentagelser af de samme provokationer, og i nogle sammenhænge også gentagelser af voldelige episoder, bliver resultatet.

Det krakelerede nationale jeg-ideal

I den sidste del af artiklen vender jeg tilbage til den indledende diskussion af identitetsspørgsmålet for yderligere at belyse, hvad der på den side, der betegnes som den danske, kan ligge af modstand imod, at projektioner overført på *de andre* bliver trukket tilbage. Jeg hæfter mig især ved, at angrebene på muslimske befolkningsgrupper i disse år sker på måder – og her taler jeg ikke kun om karikaturerne – der for nogle år siden var uhørte i Danmark. Danskere har i mange år dyrket billedet af sig selv som et særligt etisk folkefærd. I denne forestilling indgår fortællinger fra 2. verdenskrig om vores heltmodige indsats i forbindelse med jødernes flugt til Sverige, om hvordan Danmark i rigere mål end andre lande yder hjælp til den 3. verden og i det hele taget forholder sig mere

ansvarligt i internationale spørgsmål. Internt har velfærdsstaten fået status som en ideel social konstruktion, og danskernes humanisme blev for ikke ret længe siden bekræftet af en relativt liberal politik over for indvandrere. Kulturelt har Danmark i den skandinaviske familie indtaget rollen som de charmerende og vilde søskende, der skejede ud i ungdomsoprøret og som har fortsat denne tradition med accepten af bl.a. Fristaden Christania. Denne selvopfattelse er ikke længere dækkende. I kølvandet på *murens fald* åbnes der i stigende grad for udtalelser i offentligheden, der tidligere ikke ville have været accepteret. Der stilles spørgsmålstegn ved en lang række af de forhold, som er blevet fremhævet som karakteristiske for det danske frisind og høje etiske stade. På indvandrerområdet har Dansk Folkeparti markeret sig med en klart profileret modstand mod især muslimske immigranter, og andre partier har mere eller mindre tøvende fuldt trop. Der kan næppe herske tvivl om, at denne modstand er en afspejling af holdninger i en betragtelig del af den danske befolkning. Det er således ikke blot tankegange, der eksisterer på Jyllandspostens redaktion. Tværtimod kan man forstå avisens initiativ som en måde, hvorpå den imødekommer udbredte forestillinger i landet.

Jo tættere den enkeltes jegideal kommer på idealbilledet af den danske nation, jo større narcissistisk bekræftelse får den individuelle borger. Og omvendt, jo længere væk nationen bevæger sig fra idealet, jo større er den narcissistiske krænkelse af det individuelle selvværd. Dette synspunkt er en præcis parallel til Freuds antagelse (1914) om, at en nations eller kulturs store kunstneriske, videnskabelige og andre bedrifter giver den enkelte indbygger narcissistisk bekræftelse, fordi individerne bygger deres selvopfattelse på disse bedrifter som om, de var deres egne. Tegn på at en nations idealiserede billede af sig selv ikke holder i realiteten, skaber således en vis fortrydelse og mathed, der rammer identitetsfølelsen. I Danmark er danskeren i dag ikke længere den, den enkelte troede, hun eller han var. Forestillinger om at tilhøre den perfekte nation må opgives, og dermed også forestillinger om egen perfektion. Dette er en narcissistisk krænkelse, og derfra er vejen til et ønske om hævn ikke lang. Samtidig må det ikke dreje sig om en hævn, der fremstår som primitiv og uetisk, fordi dette ville yderligere tilsmudse det i forvejen plettede selvbillede. Muhammed-tegningerne ser jeg som en kompromisdannelse mellem de to ønsker: det ene om hævn, det andet om at fastholde rester af et positivt nationalt selvbillede som grundlag for en national identitet, et dansk 'vi'. Gennem de karikerede tegninger opleves hævnens sødme i forhold til de fremmede, hvis tilstedeværelse har udstillet problematiske sider af danskernes forhold til andre. Samtidig udføres hævnen i en etisk forsvarlig sags tjeneste: i kampen for ytringsfrihed.

Fader- (og moder-) mordet.

Med afviklingen af et bestemt nationalt selvbillede følger bestræbelser på at etablere nye billeder af det særligt danske. Vamik Volkan (1998) har beskrevet, hvordan nationer i krise vender sig mod historien for at genskabe en fælles identitet. I Danmark ser vi eksempler derpå i offentliggørelse af danske kultur- og demokratikanoner samt en test for ansøgere om dansk indfødsret, der bl.a. handler om kernebegivenheder i den danske historie. Et kulturelt forestillingsbillede erstattes dog ikke uden videre, men opbygges i kampen mod det gamle. I medierne foregår der i øjeblikket et heftigt opgør med 68-generationen, som gennem deres insisteren på, hvad der i dag i vide kredse opfattes som *politisk korrekthed* har skabt en nation, der set ud fra en bestemt synsvinkel har været styret af hykleriske forestillinger. 68-generationens forskrifter om frihed og tolerance betragtes således af bl.a. historikeren Bent Jensen som et skalkeskjul for indoktrinering og selvgodhed. Der sættes yderligere en forbindelse mellem generationens politiske korrekthed og forestillinger om, at landet problemløst kunne åbne sine arme for alle, der ønskede at tage ophold i Danmark. I det lys skal offentliggørelsen af Muhammed-karikaturene også forstås som motiveret af et ønske om afsløring af hykleriet i den danske befolkning. Via de voldsomme reaktioner fra muslimsk side skal det blive det tydeligt for enhver, at kulturmøder ikke blot sker i overensstemmelse med drømmen om religionernes og racernes forening, som opstod langt tilbage i *the summer of love* i Woodstock. Bag den idealistiske drøm åbenbarer der sig en til tider grum og antagonistisk hverdag.

Både 68-generationens samtidige og yngre generationer deltager i opgøret med den politiske korrekthed, som tillægges dem, der var unge og stormende i 1960'erne og 1970'erne. Oprøret skal ses i forlængelse af den kulturelle dynamik, som Freud (1912-13) har beskrevet. Faderen skal myrdes for, at de unge (samt de omvendte og tidligere ildesete) kan tage over og sætte sig i hans sted. I disse år udføres der i overensstemmelse dermed mord på den autoritative instans, som i nyere tid med størst kraft har indskrevet sig i det kollektive overjeg. Det kulturelle mord på forældrene i form af 68-generationen skaber en udbredt følelse af at blive fritaget for den skyld for verdens ulykkelige tilstand, som bl.a. den yngre generation oplever at være blevet påført. Dermed ophæves i det mindste for en tid den tidligere skyldfølelse, og dette frigør energi. Byrden løftes fra skuldrene, gangen bliver lettere, og flere og flere af de tidligere så forbudte følelser kan udtrykkes. Imidlertid implicerer mordet ifølge Freud også på ny en skyld, som byder den yngre generation at sone deres brøde ved at indoptage faderens lov som deres egen ledetråd. Dette gør de imidlertid ikke

kompromisløst. Lillian Munk Rösing (2006) fremhæver i en analyse Freuds begreb om *det obscøne overjeg*. Det obscøne overjeg repræsenterer et oprør mod overjegets tvingende bud, og således genfremsætter hun den tankegang, at der med et forbud følger et ønske om at overtræde det. Perspektivet er således, at en lovtekst altid vil have en obscøn undertekst. Set fra den vinkel er offentliggørelsen af karikaturerne et blandt mange fader- og moderopgør, der imidlertid får særlige og uanede konsekvenser, fordi vi endnu ikke har vænnet os til, at vi lever i en medieby, global landsby.

Og så til sidst...

Et af argumenterne for den totale ytringsfrihed er, at hemmeligholdte tanker og følelser kan skabe grobund for vrangforestillinger, der forstærkes ved at forblive i det skjulte. Som sådan er dette argument i smuk overensstemmelse med grundtanken i psykoanalysen, hvor perspektivet er, at i frigørelsens tjeneste skal undertrykte fantasier formuleres og gøres til genstand for tolkning og realitetstestning. Ytringsfriheden kan siges på nationalt plan at muliggøre en proces, som jeg i det foregående har beskrevet som transformation af betaelementer til alfaelementer. Indestængte følelser kommer frem i lyset, og dermed bliver de potentielt tilgængelige for tænkning. Det kan måske derfor undre, at jeg i denne artikel har taget udgangspunkt i en mistænkeliggørelse af de erklærede motiver bag offentliggørelsen af Muhammed-tegningerne. Som det burde fremgå af ovenstående, foreligger der imidlertid især tre forhold, der gør det vanskeligt for mig entydigt at tage de påståede hensigter bag offentliggørelsen for gode varer. For det første er der i forbindelse med offentlige udsagn af krænkende karakter – modsat i det terapeutiske rum – ingen kontrolmuligheder. Udsagnene kan blive udsat for forskydninger og forvrængninger, idet de tages ud af konteksten, forkortes og vendes om til uigenkendelighed. Således kan den proces, der potentielt er frigørende, vende sig til at blive til sin modsætning. For det andet er tegningerne opstået som en ide, der blev realiseret i en sammenhæng, hvor der er bestemte økonomiske interesser på spil. For det tredje – og det er de temaer, der har fået størst opmærksomhed i denne artikel – kan offentliggørelsen ikke ses uafhængigt af den mere generelle identitetskrise, som vi som nation og i vores kulturelle tilhørsforhold befinder os i. Jeg har argumenteret for, at netop på dette niveau findes der rige muligheder for at benytte en følelsesmæssigt fortættet sag til mere obskure formål. Således er frihed til ytringer endnu et eksempel på et smukt ideal, hvis realisering i en konkret sammenhæng hurtigt kan vise sig mindre smuk.

Når det så er sagt, må den mere præcise vurdering af Muhammed-tegningernes berettigelse eller mangel på samme udskydes til en gang i fremtiden, eller måske helt opgives. Det vil først vise sig om en del år, hvordan disse konflikter væver sig ind i andre konflikter i det globale rum. Den videre udvikling i de spørgsmål, som sagen har rejst, afhænger af, hvem der griber fat i dem og for en tid vinder fortolkningsretten til den sande historie om, hvad der skete. På den måde illustrerer disse begivenheder nogle mere universelle vilkår, hvor fortolkninger aldrig afsluttes. Alt er frisat til uendelige kæder af repræsentationer, som i form af mytologiske fremstillinger kan omsættes til entydigt bekræftende personlige såvel som kulturelle identiteter. Artiklens noget forbeholdne konklusion er, at ønsket om på den ene side at få det *grimme* frem i lyset, og på den anden ikke at agere foragtende over for bestemte befolkningsgrupper præsenterer et dilemma, der ikke har en endelig løsning. Dermed er vi underkastet de bevægelser, som Bion (1967) betegner som den dynamiske vekselvirkning mellem den paranoid-schizoide og depressive position, mellem splitting og fragmentation på den ene side, og integration og ambivalens på den anden. Dette ser han som grundlaget for den kreative proces og således også for en kontinuerlig udvikling. Udvikling i positiv forstand beror på evnen til at tåle de psykiske katastrofer der sker, når hele ens selv- og verdensbillede, ens følelse af identitet trues med at falde fra hinanden. For først da er det muligt i refleksionens klare lys at samle sig og danne en ny – og bedre – mening. Hvis dette sker efter de seneste offentlige gørelser af Muhammed-karikaturerne, får de en betydning, der går ud over en tilsyneladende letkøbt ide om uindskrænket ytringsfrihed.

Referencer

- Bion, Wilfred (1962). *Learning from Experience*. Karnac Books. 1984.
- Bion, Wilfred (1967). *Second Thoughts*. Karnac Books. 1993.
- Biran, Hanna (1998). An attempt to apply Bion's alpha- and beta-elements to processes in society at large. In: Parthenope Bion Talamo, Franco Borgogno & Silvio A. Merciai, Eds.: *Bion's Legacy to Groups*. Karnac Books.
- Castells, Manuel (2000). *The information Age I, the Rise of the Network Society*.
- Ellegaard, Lasse (2008). Muren i hans hoved. In: *Euroman*, Marts.
- Freud, Sigmund (1912-13). *Totem og tabu*. Hans Reitzels forlag 1983.
- Freud, Sigmund (1914). Om indførelse af begrebet narcissisme. *Metapsykologi 1*. Hans Reitzels forlag 1973.
- Freud, Sigmund (1920). Hinsides lystprincippet. *Metapsykologi 1*. Hans Reitzels forlag, 1976.
- Freud, Sigmund (1921). Massepsykologi og jeg-analyse. *Metapsykologi 2*. Hans Reitzels forlag.

- Huntington, Samuel P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, Summer Issue.
- Lazar, Rina & Ehrlich, H. S. (1996). Repetition Compulsion: A Reexamination of the Concept and the Phenomenon. *Psychoanalysis and Contemporary Thought*, 19.
- Møller, Jes Fabricius (2007). Enfoldig eller ondskafuld? [www. Historie-Nu.dk](http://www.Historie-Nu.dk)
- Rösing, Lilian Munk (2006). Manden Moses og den nomadiske universalisme. In: Ole Andkjær Olsen, Christian Braad Thomsen, Bente Petersen (red.): *Fokus på Freud*. Hans Reitzels forlag.
- Strenger, Carlo (2004). *The designed Self*. The Analytic Press.
- Visholm, Steen (2004). Autoritetsrelationen, in: Torben Heinskov & Steen Visholm (red.): *Psykodynamisk organisationspsykologi*, København, Hans Reitzels Forlag.
- Visholm, Steen (2008). Oplæg til arbejdskonference på MPO, 18-22 februar. Upubl. manus.
- Volkan, Vamik (1998). *Bloodlines: From Ethnic Pride To Ethnic Terrorism*. Westview Press.

Abstract

Åse Høgsbro Lading: Cultural Reflections of the Prophet Mohammed

The article focuses on the national and international crisis that followed the publication of 12 cartoons of the prophet Mohammed by a Danish newspaper, Jyllandsposten. The drawings were printed for the first time in 2006, and reprinted in 2008.

Firstly, the object of the article is to show how this case has connections to a general development in the multicultural world that creates a widespread sense of loss of identity. Secondly, the intention is to illustrate the relevance of psychodynamic theories – especially those that deal with groups – for the understanding of the socio-psychological implications of loss of identity. Today national and cultural images of nations and religious communities are at the same time deconstructed and reconstructed. The Mohammed drawings are examples of the way that partners in a conflict develop images of each other that are locked up in a projective system which only allows them to see the other in simplified roles and positions with no possibilities of working with more complex interpretations. This is seen as the background for acting out in the verbal and bodily violence we witness in the aftermath of the publication of the drawings.

The last part of the article deals more specifically with ways in which Denmark as a nation tries to re-establish itself by stressing peak events in its history. Part of this process is also to denigrate the generation of '68 which is seen as creators of norms that are now considered to be hypocritical and hence referred to as political correctness. This process could in psychological terms be seen as committing patricide or matricide.

The analysis ends up by presenting a dilemma we are confronted with in a multicultural society. On the one hand we should not offend the feelings of fellow citizens, on the other hand it is not productive to hide the cruel sides of feelings that may occur when people from different religious and cultural backgrounds live together. It transpires that there seems to be no final solution to this dilemma.

Key words: identity, collective self images, projective systems, narcissistic offence, political correctness

Intervju med Nancy McWilliams

Matrix 2008; 2, 192-210

Per-Einar Binder & Eystein Victor Våpenstad

Vi møter Nancy McWilliams i resepsjonen på Algonquin Hotel i New York, hvor vi setter oss i en brun skinnsalong i et rolig hjørne. Resepsjonsområdet er lunt og konservativt innredet, det er barokkmusikk i bakgrunnen. Per-Einar kjenner Nancy fra før. Han møtte henne første gang i Spania for to år siden, da de foreleste på samme psykoterapiseminar og delte drosje i to timer fra Madrid flyplass til Cuenca. Nancy McWilliams formidler seg mest gjennom bøker. I bøkene "Psykoanalytisk diagnose" og "Psykoanalytisk kasusformulering" har hun vært opptatt av det å finne opplevelsesnære måter å formulere og systematisere hva som er pasientens problemer og ressurser. Hun er en psykoanalytiker som har en utpreget integrerende og jordnær klinisk stil, og hennes bøker er oversatt til en rekke språk og blir lest over hele verden. I sin nyeste bok "En introduksjon til psykoanalytisk terapi" gir hun innføring i psykoanalytisk arbeid som samtidig på en realistisk måte forholder seg til de samfunnsmessige rammene en i dag jobber innenfor som terapeut. Hun formidler en dyp og engasjert interesse i pasientenes smerte og strev. Og hun drøfter samtidig hvordan det å være psykoterapeut og psykoanalytiker involverer en selv som person på sterke og vesentlige måter.

McWilliams arbeider som psykoanalytiker i New Jersey. Foruten å ha skrevet de tre nevnte bøkene, er hun medredaktør for den nye *Psychodynamic Diagnostic Manual* og underviser ved Rutgers University. Hun har sin psykoanalytiske utdannelse fra National Psychological Association for Psychoanalysis i USA, og er i dag også æresmedlem av American Psychoanalytic Association.

Per-Einar Binder, dr. psychol. Avdeling for klinisk psykologi, Universitetet i Bergen.

Mailto: per.binder@psykp.uib.no

Eystein Victor Våpenstad, cand. psychol. privat praksis, Oslo. Mailto: vaapenst@online.no

Per-Einar: "Når jeg leser bøkene dine, opplever jeg at du har en sjeldent integrativ tilnærming til psykoanalyse. Du kan i en og samme sammenheng lytte til både Stephen Mitchells radikale relasjonsperspektiv og Otto Kernbergs mer konservative psykoanalytiske posisjon".

Nancy: "Jeg tror det stemmer at jeg er temmelig integrativ. Samtidig tror jeg at dette er svært vanlig for kliniske praktikere innenfor psykoanalyse og psykoanalytisk terapi. Det er ofte slik at de som befinner seg i fremste linje av teoritutvikling, og som er fremstående eksponenter for grupper innenfor psykoanalysen, mer rendyrker et perspektiv for å få frem noen poeng som er viktige for dem. For den som driver en psykoterapeutisk allmennpraksis er det mer naturlig å integrere ulike synspunkter".

Per-Einar: "Så kanskje grunnen til at dette integrative ikke så ofte ellers kommer frem, er at det oftest er de som holder på med å utvikle teoretiske forståelsesmåter som oftest står for skrivingen innenfor psykoanalysen..."

Nancy: "Og den eneste grunnen til at jeg begynte å skrive, var at det ikke fantes en integrerende bok som kunne undervise studenter i psykoanalyse, bakgrunnen for alle kontroversene en har innenfor psykoanalysen, kontekstene de springer ut av og anvendelsen av de ulike ideene på psykoterapi. Studentene opplevde det forvirrende med alle de ulike synspunktene. Og jeg ville vise hvordan de ulike teoriene har noe å bidra med i forhold til ulike pasienter. Noen pasienter jeg arbeider med, har ikke noen tydelig ødipal dynamikk. Så jeg merker at da tenker jeg ikke spesielt mye på Freud når jeg arbeider med dem. Så da tenker jeg gjerne på Klein, Bion eller Kohut, avhengig av temaene pasienten sliter med. Og jeg prøver å skrive om hvordan man integrerer, for studenter som ikke primært er interessert i å lære om teoriene, men om hvordan de kan hjelpe disse svært forskjellige menneskene".

Per-Einar: "Vi bruker boken din "En introduksjon til psykoanalytisk terapi" som pensum på kurset er "Dynamisk psykoterapi" på profesjonsstudiet i psykologi ved Universitetet i Bergen, og det virker som den virker svært stimulerende på interessen for psykoanalytisk tenkning også fordi den er så "nede på jorden", den er så klinisk".

Nancy: "Takk, det var akkurat det jeg har prøvd å få til!"

Per-Einar: "Jeg tror at mange studenter og klinikere har den fordommen at psykoanalyse er en svært intellektuell tilnærming."

Nancy: "Ja, det er en stor misforståelse."

Per-Einar: "Når vi er inne på dette med å bli interessert i psykoanalyse, skulle vi gjerne ønske å høre litt med deg om hvordan du først ble interessert. Hva var din vei inn i psykoanalysen?"

Nancy: "Jeg tror det handler om at jeg alltid har vært interessert i mennesker, og det at de er så forskjellige. Jeg har vært interessert i individuelle forskjeller, og da absolutt ikke bare psykopatologiske. Jeg har vært interessert i å forstå hvorfor noen mennesker er homofile, noen hetero, hvordan det er å være tvilling, hvordan det er å være adoptert, hvordan det er å være fra Polen, jeg har alltid ønsket å forstå individualitet i dybden. Jeg tror denne interessen for menneskers indre dynamikk begynte med at jeg fikk opplæring i å bli rådgiver på en jentespeiderleir av et lesbisk par. De var svært psykologisk orientert. I femtiårene, da jeg fikk denne opplæringen og etterhvert ble en "feltleder" i jentespeideren, opplevde mange homofile Freud som en stor frigjører og en som ga rom for deres erfaringsverden. Så disse mentorene var interessert i psykoanalyse, og ga beskrivelser av menneskers særtrekk som jeg opplevde som svært klargjørende og opplysende.

Min mor, som døde da jeg var relativt ung, hadde en master i pedagogikk fra Colombia Universitetet, og var også svært opptatt av individuelle forskjeller. Hun fikk meg ofte til å reflektere over hvorfor andre barn hadde gjort som de hadde gjort når det hadde hendt noe jeg var opptatt av. Hun kunne undre seg: "Hvorfor var den jenta så stygg med deg, kanskje hun var sjalu på deg?"

Da jeg begynte på college var det psykologiske instituttet svært smalt opptatt av eksperimentell psykologi (hukommelseksperimenter etc.), og jeg opplevde at det ikke var så mye å lære om mennesker der. Så jeg tenkte at jeg kunne lære mer om mennesker på statsvitenskap, og jeg tok først dette som hovedfag.

En av lærerne i statsvitenskap, som senere ble min ektemann, foreslo at jeg, på grunn av min interesse for individualitet, burde skrive en oppgave om Freuds politiske teori. Så jeg leste "Ubehaget i kulturen", og "Massepsykologi", og ble svært fascinert. Og kanskje også fordi jeg innenfor statsvitenskap alltid ville bli mer assosiert med min ektemann enn meg selv, så begynte jeg å vurdere å gjøre mer ut av min interesse for psykoanalyse.

I og med at vi bodde i New York, som jo er noe av en psykoanalyse-hovedstad, så jeg muligheten for å begynne i analyse. Og akkurat slik jeg innen musikk alltid var opptatt av å lære om klassisk musikk før popmusikk, og innen kunst var opptatt av å lære om det greske før det romerske, ville jeg lære om psykoanalyse før jeg lærte om annen psykoterapi. Jeg ville lære om hva de gamle karene gjorde først, for deretter å gå til hva som virkelig hjelper folk.

Jeg tror jeg gjorde den erfaringen som mange andre har gjort, jeg begynte i psykoanalyse for å lære om psykoanalyse og ha det som bakgrunn for å gjøre andre ting, men oppdaget underveis at dette var svært mye til hjelp for meg. Det var Theodor Reik som introduserte meg for den tradisjonen innenfor psykoanalysen som jeg kom til å identifisere meg med først. Jeg begynte å lese Reik etter at jeg hadde lest Freud, også fordi hans bøker var mer populariserte. Han skrev svært interessant om kjønnsforskjeller, som det ikke var skrevet mye om på sekstitallet. I dag synes jeg Reik høres patriarkalsk ut, men den gang var det stort for meg hvordan han beskrev at kvinner hadde en like verdifull psykologi som menn, og ikke bare som et unntak fra "mannsregelen".

Det begynte med at jeg fikk lyst til å møte Reik, fordi jeg ønsket å møte noen som hadde hatt direkte kontakt med Freud. Etter at vi hadde snakket sammen, henviste han meg til en analytiker ved sitt institutt som viste seg å være en svært god match med meg. Og jeg ble helt forelsket i måten den psykoanalytiske prosessen kan bringe frem dyp, personlig endring.

Underveis begynte jeg å studere psykologi, slik at jeg kunne bli psykolog. Jeg hadde ikke da tenkt å bli en psykoanalytiker, men jeg visste at jeg ville komme til å bli svært psykoanalytisk orientert. Men etter hvert som jeg begynte med pasienter, ble interessen for psykoanalyse bare styrket. Jeg elsker å sitte med pasienter og forsøke å finne ut av hvem de er på den (psykoanalytiske) måten. Jeg kom ikke inn i psykoanalysen på noen av standardveiene. Doktorgradsarbeidet mitt var innenfor personlighets- og sosialpsykologi. Dette var på Rutgers universitetet, hvor de som underviste på personlighetsseksjonen var de mest interessante. På seksjonen for klinisk psykologi var lærerne svært atferdsorienterte den gangen og skulle hele tiden lage en stråmann ut av Freud. I personlighetspsykologi var det derimot Silvan Tompkins som underviste om følelser, og det var en rekke psykoanalysevennlige mennesker der. George Atwood var der, og etter hvert kom Robert Stolorow også, og de begynte sitt samarbeid. Det var et meget intellektuelt stimulerende miljø. Så jeg gikk ikke den enkleste standardruten gjennom en seksjon for klinisk psykologi og deretter videre til et tradisjonelt psykoanalytisk institutt, men jeg ville primært være steder hvor jeg følte jeg kunne lære noe".

Per-Einar: "Så det var kombinasjonen intellektuell nysgjerrighet og disse kliniske erfaringene, først for din egen del med analysen du gikk i, og deretter arbeidet med dine første pasienter, som ledet deg videre inn i psykoanalysen?"

Nancy: "Ja, og da jeg begynte å jobbe klinisk, var jeg ikke primært interessert i de typisk høytfungerende, rike pasientene som ut fra stereotypene var dem psykoanalyse skulle være til hjelp for. Jeg opplevde psykoanalysen nyttig for å forstå pasienter som hadde mye mer alvorlige problem, som ikke var mulig å forstå uten en form for dybdepsykologi. Og jeg har aldri forbundet psykoanalysen med en spesifikk form for teknikk. Jeg tror at "standard" tradisjonell psykoanalytisk teknikk kan være nyttig for mennesker som er svært høyt fungerende, motiverte og i stand til å betale for det. Og jeg liker alltid å jobbe med et par slike pasienter også. Men jeg er også interessert i å arbeide med folk som er traume-ofre, som har avhengighetsproblemer, som har alvorlige karakterproblemer – mennesker som lider veldig sterkt".

Per-Einar: "Du har skrevet en veldig god artikkel om schizoide mennesker".

Nancy: "Takk, jeg er veldig glad i den artikkelen. Jeg tror schizoide mennesker svært ofte er blitt misforstått, og er blitt overdrevent patologisert.

Per-Einar: "Kan du si litt om hvordan du først ble interessert i schizoide?"

Nancy: "Det var pasienter i denne kategorien som først gjorde meg oppmerksom på at min antakelse om at andre mennesker fungerte på samme måte som meg selv generelt sett ikke nødvendigvis var sann. Jeg hadde en svært talentfull veileder, som beskrev seg selv som overveiende schizoid. Og jeg husker at jeg la frem for ham en ung mannlig pasient som jeg hadde mye vansker med. Jeg jobbet mye med å nå frem til denne fyren, og formidle at jeg forsto ham. Jeg husker at min veileder da sa til meg: "Din måte å forstå tomhet på er at alle er sultne, og trenger å gis mat. Og du prøver å gi denne mannen en stor pai der han mest trenger et glass selters". Jeg innså at det finnes mennesker som føler seg mye mer til rette dersom du gir dem mye rom og ikke går så tett på dem. Og dette lærte meg mye om flere sensitive mennesker jeg hadde rundt meg. Jeg innså at de brydde seg om meg, men trengte å holde en del avstand. En av dem var min ektemann. Jeg begynte å se at jeg var tiltrukket av schizoide mennesker på grunn av deres sensitivitet. De legger merke til svært mye av hva som skjer på et ikke-verbalt plan. Og hvis du kan ha en relasjon til dem hvor de

føler seg trygg nok, kan de fortelle deg noen ekstraordinære ting om dem selv, om livet, om deg. Min dynamikk er mer på den hysteriske-depressive grunn. Det er først i de senere år jeg har funnet min egen schizoide side. Men jeg tror det er en form for tiltrekning mellom disse to gruppene. Jeg har alltid vært tiltrukket av schizoide menn, jeg har et par svært nære relasjoner til schizoide kvinner. Det er noe med hvordan den schizoide og den hysteriske personen også misunner hverandre. Jeg pleier å tillegge en god del moralsk integritet og brillians til schizoide mennesker. Deres opplevelse er imidlertid ofte mer at de trenger å holde en grense, for ellers vil de bli overveldet. Og hva jeg tenker på som "brillians", er ofte for dem en måte å sortere stimulering, som de skulle ønske at de slapp å gjøre. Det er den eneste måten de kan overleve".

Eystein: "Hva tenker du om etiologien, om årsakene til at noen mennesker blir schizoide?"

Nancy: "Jeg tror mye av forklaringen er konstitusjonell. Det er en minoritet av spedbarn som blir lett overstimulert. De fleste spedbarn vil mye av tiden kunne følge deg, men noen spedbarn stivner til og blir lettere overstimulert av deg. Det er forskning helt tilbake fra tredvetallet som viser at det er noen spedbarn som har mindre av en naturlig stimulusbarriere, og som lettere blir overstimulert. Jeg tror det er et kontinuum fra autisme til asberger til en normal schizoid personlighet. Og jeg mistenker at om du både har en schizoid personlighet, og også har et miljø som er invaderende, kan dette være forhold som gjør at du utvikler en psykotisk tendens. De fleste schizoide personer har aldri hatt et psykotisk sammenbrudd. Men mange av dem har opplevd å vokse opp i familier som ikke har tilpasset seg at de er svært sensitive, og som har gitt dem manglende bekreftelse, som har beskyldt dem for å ta feil i sin måte å oppleve ting på og for å være for sensitive. Så de har endt opp med å tenke at det er noe galt med deres sensitivitet. De har da begynt å trekke seg vekk fra mennesker som til stadighet sier at de ikke oppfatter det samme som dem. Andre mennesker kan tro at det er noe valgt opposisjonelt med schizoide menneskers sensitivitet."

Eystein: "Er det ikke et paradoks at du med schizoide mennesker ofte hører fra dem at de har hatt foreldre som har vært temmelig hysteriske og invaderende, og at dette har vært svært problematisk for dem. At dette har vært deres subjektive opplevelse. Slik sett er det ikke så lett å si om det er konstitusjonelt eller miljømessig forårsaket, at det ofte er en kombinasjon".

Nancy: "Og jeg tror ikke engang det er mulig helt å skille det konstitusjonelle og det miljømessige. For jo mer du lærer om hjernen, jo mer ser du at det blir mindre og mindre et spørsmål om bare ditt konstitusjonelle utgangspunkt eller bare ditt miljø. Det er en kompleks epigenetisk interaksjon. Din organisme endres av miljøet, og miljøet endres av din organisme. Det var schizoide mennesker som fikk meg til å innse at vi alle har en tendens til å gå rundt og anta at andre menneskers generelle livstema er de samme som våre egne. Dette kan skape en rekke mismatches. Og en rekke diskusjoner om orienteringer i psykoanalysen tror jeg virkelig er knyttet til hvordan visse teorier best egner seg til å forstå visse former for patologi og svikter i forhold til å beskrive og forstå andre former.

Kohut skapte en helt ny psykologi, og jeg tror bakgrunnen for dette var hans oppmerksomhet på at hans egen psykologi ikke ble særlig hjulpet av fortolkninger av ødipal dynamikk, slik hans analytiker hadde gjort det overfor ham. Og han måtte skape et helt nytt språk for narsissistiske prosesser som var i kjernen av ham og i mange pasienter som han behandlet. Jeg tror man kan se på mange teoretikere (etter Freud) og på hva slags kliniske problemer de prøvde å løse. Vi kan se på hva slags pasienter de hadde, og hvorfor bestemte måter å tenke rundt mennesker, slik som id, ego og superego, ikke helt passet og talte til den pasientpopulasjonen.

De relasjonelle psykoanalytiske teoretikerne, for eksempel, trådte frem på et tidspunkt hvor samfunnet er blitt mer egalitært, og hvor mennesker ikke liker ideen om at det er psykoanalytiske autoriteter som "vet" og at pasientene er dem som "ikke vet". Det er også kontekstuelle forhold ved hva som skjer når folk forsøker å endre paradigmer. Det var en lang periode hvor psykoanalytikere og psykoanalytiske terapeuter arbeidet innenfor den klassiske modellen, og samtidig opplevde dette svært utilfredsstillende i forhold til mange pasienter. Den klassiske arbeidsmåten skapte en slags uheldig tilpasning fra pasientene til terapeutene, heller enn gjensidige oppdagelser og samarbeid slik som den relasjonsorienterte psykoanalytikeren Lew Aron har skrevet så nydelig om".

Per-Einar: "I det du skriver kombinerer du noe av den relasjonelle tilnærmingen til psykoanalyse og psykoterapi med ideer om diagnose og karakter som vi oftere forbinder mer med tradisjonell egopsykologi".

Nancy: "Jeg har alltid arbeidet på en måte som relasjonelle analytikere nok vil si er mest i tråd med hvordan de skriver om det. Men jeg ser ikke dette som inkonsistent med Sigmund Freud. Det kom med Theodor Reik, som sterkt vektla

det å lytte til sin intuisjon, og la deg selv bli overrasket. Jeg ble aldri sterkt påvirket av egopsykologene i mitt kliniske arbeid. Jeg hadde aldri lærere som sa: "Du skal alltid tolke på det og det, og du skal aldri svare på spørsmål". Jeg ble aldri opplært i noen regelstyrt tilnærming til teknikk. Og jeg liker virkelig ikke den typen stil innenfor psykoanalytisk arbeid. Men egopsykologene har bidratt enormt til vår forståelse av psykisk struktur. Og jeg tenker at deres arbeid har viktige implikasjoner for å tilpasse din stil til den typen karakter som du finner i personen du arbeider med. De relasjonelle har ikke snakket så mye om individuelle forskjeller, mye fordi de tar et to-persons-fokus og snakker om det samkonstruerte i terapisituasjonen. Men jeg liker en-persons-perspektivet, ved at det kan hjelpe oss til å snakke om forskjelligheten hos de som kommer inn på våre kontor. Så jeg lener meg mye på egopsykologiske ideer for å beskrive struktur. Jeg opplever at mesteparten av skrivingen i den relasjonelle verdenen har vært om prosess, og ikke så mye om struktur. Og selv om de relasjonelle ofte betrakter meg som en klassisk analytiker på grunn av at jeg snakker i egopsykologispråk, så ser jeg at jeg arbeider temmelig likt måten de gjør. Når jeg er i prosess med pasienten, føler jeg meg ikke begrenset av alle disse reglene som var styrende blant egopsykologer i lang tid. Faktisk opplever jeg rigiditeten i det egopsykologiske fellesskapet som en perversjon av den psykoanalytiske bevegelsen. Og dette er en særskilt amerikansk perversjon av psykoanalysen. Det var et forsøk på å medikalisere den psykoanalytiske tradisjonen på en svært snever måte".

Eystein: "Det er veldig interessant det du nevnte i starten om å integrere. Jeg tenker da også på utfordringen ved det å integrere. Det er vanskelig, og jeg tror det er vanlig å bli forelsket i enten den ene eller den andre skolen innenfor psykoanalysen, og i det minste har min vei inn i psykoanalysen vært å finne en å være enig med, og å være uenig med en annen".

Nancy: "Jeg gjorde også det, faktisk".

Eystein: "Kanskje du kan si litt mer om utdanning av psykoanalytikere og psykoterapeuter. Skal vi la dem få lov til å forelske seg i en skoleretning for en tid, og så kan de kanskje oppleve at de ikke er så forelsket lenger, og prøve å integrere? Hva tenker du om det?"

Nancy: "Det er en nydelig artikkel av Roy Schafer, jeg tror den heter "Om å være en analytiker av en orientering eller en annen", hvor han snakker om at

vi trenger å oppleve at vi har en teori og at denne virkelig lar seg omsette til praksis når vi skal bestemme hva vi skal gjøre i forhold til pasienten. Og det går ofte sammen med en lidenskapelig opplevelse av at "vår tilnærming er den rette". Den innebærer også en kraftig identifikasjon med ens egen analytiker eller veileder eller begge, eller enkelte ganger en motidentifikasjon, dersom noe gikk galt. Og jeg tror det er en viktig del av assimileringen av kunnskap å få være lidenskapelig i forhold til en spesifikk måte å forstå på. Når det blir mer integrert inni en, så kan en se hva begrensningene i tilnærmingen er og hvor en kan få mer hjelp fra andre måter å tenke på. Men Schafer sier at det for alle tilnærminger til psykoanalysen er slik at de begynner med å gjøre krav på et relativt begrenset territorium, og med en særskilt grad av sikkerhet, men etter hvert som de utvikler seg vil de i sitt språk inkludere mange ting som også inngår i andre orienteringer. Du kan være en kohutsk selvpsykolog nå, og ikke bare snakke om speiling, men snakke om alle slags andre måter å respondere på som sammenfattes i ideen om empatisk forståelse. Så det er ikke bare en enkel refleksjon av hva pasienten sier på et affektivt nivå, slik det gjerne ble misforstått som i starten. Da jeg først leste Kohut hadde jeg kommet fra et freudiansk ståsted. Min dynamikk var nok temmelig freudiansk, så Freuds ideer talte sterkt til meg. Jeg elsket Freuds skrifter, og det gjør jeg fortsatt, han er en slik fascinerende person. Og jeg var opptatt av hva Reik gjorde med Freud, jeg oppfattet meg selv som innenfor den freudianske tradisjonen. Men det var ikke ukomplisert å beskrive meg selv slik, for mange amerikanske analytikere ville da automatisk tro at jeg var en egopsykolog av den typen som New York Psychoanalytic Institute pleide å utdanne. Og slik var jeg jo aldri. Men tidlig i utdannelsen var jeg svært lidenskapelig opptatt av at Freud hadde en bedre måte å beskrive livet enn noen som helst andre. Etter hvert har jeg også blitt langt mer ydmyk overfor andres bidrag."

Eystein: "Så du vil si at det å integrere er mer modent enn å måtte velge mellom den ene tilnærming eller den andre? Eller for å forenkle det litt: At i løpet av utdannelsen er det bra å kunne forelske seg i én retning, for det tenner interessen din, og gir deg lyst til å lese og lære og gå dypt inn i det. Hvis du blir tvunget til å integrere for tidlig, så vil det kanskje dempe interessen."

Nancy: "Jeg arbeider på et program som er multiorientert innenfor psykologi, så det er ikke spesifikt psykoanalytisk. Det er sterke representanter for den kognitive-atferdsterapien, for systemisk familieterapi, og studenter ender ofte med å tilslutte seg en av leirene, og lærer å forstå pasienter ut fra én måte å

tenke på, gjerne helt utenfor psykoanalysen. Og når de modnes innenfor en orientering, så kan de lettere begynne å ta inn noe fra andre. Jeg tror det er en god måte å lære på. Jeg tror du trenger å bli dyktig innenfor én måte å tenke på først, føle trygghet, før du kan begynne å integrere”.

Eystein: ”Du trenger å kjenne deg trygg der du er først, så blir du ikke så truet av andre måter å tenke på, og så kan du begynne å ta dem inn”.

Nancy: ”Ja”.

Per-Einar: ”Du er interessert i diagnose, og i karakter. Kanskje du kan fortelle oss litt om verdien av diagnose i klinisk arbeid. Du har vært del av den gruppen som har utarbeidet den nye diagnosemanualen, ”Psykodynamisk Diagnostisk Manual”, kanskje du kunne fortelle oss litt om det arbeidet?”

Nancy: ”Det var så verdifullt for meg å forstå at mennesker erfarer livet på veldig forskjellige måter. Selv om vi tror at vi snakker om de samme tingene når vi snakker med en annen, så gjør vi gjerne ikke det psykologisk sett. Og jeg har blitt veldig godt hjulpet, gjennom min karriere, til å legge merke til hvordan det føles å være noen som er i fare for å få psykotisk sammenbrudd eller er på et psykotisk nivå i sin måte å erfare verden på, hvor det er ingen trygghet, og hvor du står i fare for å miste din fornemmelse av hvem du er. Det er en helt annen psykologi enn psykologien til en person som føler en grunnleggende trygghet, og som har tema som omhandler tilfredsstillelse og vansker knyttet til å søke tilfredsstillelse, slik Freud skrev om. Han hadde mye grunnleggende trygghet, og hadde store vansker med å skrive om psykotiske mennesker, han arbeidet ikke med dem. Han gjorde noen spekulasjoner om Schreber, men jeg tror ikke han fant så mye usikkerhet omkring eksistens i seg selv som ville gi ham empati i forhold til den gruppen. Om du skal arbeide med den gruppen, hvor deres mentale sunnhet hele tiden er i fare, i det minste slik de opplever det, er det svært viktig å forstå den eksistensielle utryggheten. Det samme i arbeidet innenfor borderline-spekteret, som har disse svært kraftfulle følelsene, og problemer med å tolerere dem. Jeg foretrekker å holde meg til den opprinnelige bruken av begrepet ”borderline”, som utviklet seg gjennom klinisk erfaring, ved at det var mennesker som var for plagede til å beskrives til å fungere på et nevrotisk nivå, men som ikke var schizofrene eller bipolare, og som tenderte til å være svært intense i terapi og å fremkalle sterk motoverføring. De utviklet så kraftige overføringer til terapeuten at terapeuten ikke kunne få dem til å

observere, de bare antok de var sanne. Det sentrale blir å tenke ut fra hvilken verden pasienten lever i.

Forresten så tror jeg ikke nødvendigvis at såkalte nevrotiske personer, som har en indre dynamikk som kan beskrives ut fra den strukturelle modellen med id, ego og superego, nødvendigvis er mer sunne enn de som sliter med mer dyadiske tema – du versus meg, godt versus ondt. Eller at disse igjen nødvendigvis er mer sunne enn mennesker som lever på et psykotisk nivå og har en utslettelsesangst og har symbiotiske tema. Jeg tror at innenfor hver av disse tre karaktertypene vil det finnes både sunne og usunne versjoner. Noen av de schizoide personene jeg beundrer så sterkt ser ut til å ha mye utslettelsesangst og psykose-liknende tema, men de er ekstremt sunne mennesker i forhold til alt hva vi vil kunne komme til å vurdere som sunt – de gleder seg over livet sitt, de er kreative, de har et familieliv hvor de er i stand til intimitet, de kan regulere sine følelser. Så jeg tror dette bare er tre ulike måter å erfare verden på. Om jeg er med en som er et sted, og jeg antar at det er en som er et svært annet sted – la oss si at det er en som er i et symbiotisk og potensielt psykotisk og paranoid rom, og jeg er i mitt mer hysteriske-nevrotiske rom - da vil jeg virkelig misforstå hva vedkommende forsøker å fortelle meg, om jeg ikke forstår at det er en forskjell mellom oss der. Jeg tror ikke du kan forstå atferd uten å forstå personlighetstyper. Når et barn lyver, så trenger du å vite – vet ikke barnet hva som er sant? Har det dissosiert noe og prøver å dekke til at det ikke klarer å huske, er det psykopatisk og prøver å manipulere? Du kan bare ikke fortelle mye ut fra et atferdsnivå om hva som bidrar til den atferden, så jeg tror det er verdifullt å ha et språk som snakker om ulike tema som personer er organisert rundt”.

Eystein: ”Denne psykodynamiske diagnostiske manualen, er den laget for å stå i opposisjon til DSM-IV og ICD-10? Den forteller at for å diagnostisere noen så må du gå dypere og mer komplekst til verks. Er den ikke på et mye mer komplekst nivå enn DSM-IV?”

Nancy: ”J0. Men DSM-IV gjør noe bra. Den hjelper folk fra svært ulike orienteringer til å vite at de snakker om det samme, for eksempel når de snakker om ”borderline” og snakker om DSM-versjonen av det begrepet. Den gir også mulighet for visse typer av forskning, som trenger ytre observerbare kriterier. Men den er ikke så verdifull for klinikere som strever med å forstå behovene til hver enkelt pasient. Så vi laget ikke PDM så mye som en erstatning for DSM, men som et tillegg til den. DSM-III startet som et forsøk på å gi forskningen mer validitet og reliabilitet. Interessant nok, så har ikke reliabiliteten og vali-

diteten i det hele tatt vært særlig imponerende. Og fra et klinisk synspunkt, tror jeg grunnen til det har vært at dersom du prøver å få reliabilitet kun ut fra hva som er ytre observerbart, og det som beskrives kan bety svært ulike ting, vil du ikke ha god reliabilitet. Så ved å utelate den dimensjonen som klinikere historisk sett har forsøkt å forstå mennesker ut fra, har du gjort et forsøk på å være vitenskapelig, men du har også beveget deg vekk fra vitenskap. Den diagnosen som er mulig ved hjelp av DSM og ICD er på en måte som å beskrive noen med diabetes som en som har synsproblemer og et vektproblem og noen sviktende følelsesfølelser i føttene. Dersom du kun fokuserer på at de tilfredsstiller disse kriteriene, så vil du gå glipp av at de har dette organiske komplekset som forklarer diabetes. Så når en ut fra DSM og ICD snakker om komorbiditet som om det var en tilfeldighet at du både har et misbruksproblem og en borderlinediagnose, så vil en se bort fra hvordan terapeuten må tenke på misbruksproblemet som noe som også har å gjøre med borderlinetrekkene. Det holistiske perspektivet med diagnose har gått tapt med ICD. Jeg er ikke tilhenger av å kaste vekk disse systemene, men jeg tenker at de har vært svært skuffende. Så det har vært et skritt tilbake fra inferensiell diagnose, som ser på meningen, til en deskriptiv diagnose.

Hvis en pasient ikke snakker – hvordan vet du at det handler om å være i opposisjon, om de ikke har språk, om de er overveldet, om de er skremt, om de er fiendtlige. Du kan komme med alle kriteriene for en DSM-diagnose, slik som bulimi for eksempel, og det kan være svært forskjellige typer av pasienter. Det kan være en pasient som vet hun begynte å kaste opp i et forsøk på å tape vekt, en som utviklet det første gang hun flyttet hjemmefra, som ufrivillig gjør dette, og som ønsker strategier for å stoppe det. Og det kan være en annen som møter akkurat de samme kriteriene, og som har gjort det siden hun var syv, og mor fortalte at det var slik du skulle holde vekten og hun tror at hun må ha en perfekt kropp, hun kan ikke ha selvtillit uten at hun har det. Og hennes romvenninner har dradd henne med på studenthelsetjenesten og sagt at dette er farlig, men hun ser ikke selv at det er noe farlig ved det. Den første personen kan du hjelpe ved hjelp av fire timer. Den andre personen kan det ta et år, kanskje til og med to, før hun engang ser at det hun holder på med er selvdestruktivt, fordi det hele er knyttet til hennes identifikasjoner og hennes selvfølelse og affektregulering og struktur. Det er bare ikke noe i DSM som gir klinikere hjelp til å forstå forskjellen på disse to typene av mennesker”.

Eystein: ”Er det ikke også slik at ICD og DSM prøver å ignorere subjektiviteten med personen som setter diagnosen?”

Nancy: "Jo, det er en preferanse for slikt som Becks depresjonsskala som trekker vekk terapeutens subjektivitet".

Eystein: "Kanskje PDM kan gjøre det mer tydelig hvorfor klinikeren velger den eller den diagonsen?"

Nancy: "Som kliniker er din subjektivitet ditt største fortrinn, disse høyre hjernehalvdelsprosessene som vi i økende grad begynner å forstå innenfor nevrovitenskap. Å forsøke å trekke det vekk fra forståelsesprosessen tror jeg er et stort mistak. Det er mennesker som får deg til å ønske å handle på hva de føler. Dersom de har et miserabelt liv, får du bare lyst til å gi dem en klem – uten at det nødvendigvis er det som hjelper dem. Dersom du legger merke til at du får lyst til å klemme dem og ta dem med hjem, så kan du se at dette forteller svært mye om denne pasienten. Og pasienter ønsker at vi gir dem en forståelse av deres subjektivitet, de fleste pasienter gjør det. Så ideen om å skulle bli kvitt det, ideen om at det ikke er vitenskapelig, er helt feil.

Jeg tror vi trenger mye forskning, jeg er ikke anti-forskning i det hele tatt. Vi trenger forskning på psykoterapi slik den faktisk utspiller seg. Og terapeuter trenger å vite at en stor del av vitenskap er å systematisere naturalistiske iakttagelser og skape hypoteser som er testbare. Noen av samtidens psykologer har definert vitenskap så smalt, at en Pasteur, Darwin eller Einstein for den saks skyld ikke kunne møte deres kriterier, for mennesker trenger å bruke år på å iaktta fenomen og tenke rundt dem for å kunne skape teorier som gir mening til dem. Klinikere er i frontlinjen for naturalistisk observasjon. Vi har hundre år med observasjoner av pasienter og hvilke tilnærmingstiler som kan være nyttige i forhold til ulike typer av pasienter. Dersom dette går tapt på grunn av agendaen til mennesker som kun vil gjøre ting forskbare på en svært smal måte, vil vi kaste så mye av den psykoanalytiske babyen ut av badevannet, slik at hver generasjon etter oss må bruke mye tid på å gjenoppdage den".

Per-Einar: "Og det bringer oss til et annet spørsmål som vi ønsker å snakke med deg om, det handler om psykoanalysens fremtid. Både håp og bekymringer, for det er mye av begge deler akkurat nå synes jeg".

Nancy: "Svaret på dette avhenger mye av om du treffer meg på en god dag eller en dårlig dag. Jeg tror psykoanalysen kjemper mot enorme sosiale krefter som handler om endringer i handel og teknologi. Store mengder av dette trekker i retning av medikamentelle løsninger på menneskelige problemer. Og også svært

smalt definerte atferdsmessige løsninger på visse problemer. Om en ser det i lys av den amerikanske situasjonen med forsikringsselskaper og medisinfirma, deres håp er å få mennesker til å fungere igjen svært fort, og få dem til å fungere igjen innenfor situasjonen som sakte men sikkert opprinnelig har traumatisert dem. Det minner mye om hvordan en militærpsykiater prøver å hjelpe folk med traumer tilstrekkelig til at de kan vende tilbake til krigen og bli retraumatisert. Samtidens livsform er overveldende, folk føler seg svært små innenfor en stor massekultur. Å ta tid sammen med en person og forsøke å bli kjent med noen individuelt over tid er ikke spesielt verdsatt. Så det er mange kulturelle forhold som jeg tenker underminerer visse psykoanalytiske verdier.

Samtidig er mennesker desperat sultne på den typen relasjoner. Folk føler mer og mer at de er i en verden hvor de spiller ulike roller, og løper og løper og løper, og at de aldri får sentrert om og gledet seg over øyeblikket, og reflektert og følt en indre oppriktighet. Psykoanalytiske psykoterapirelasjoner tilbyr det, de gir rom til mennesker. Jeg tror ikke at psykoanalyse vil forsvinne. Vi hjelper mennesker veldig dypt. Og de vet det, de forteller sine venner om det, og de sender sine venner til terapeuter. Men vi blir kanskje helt ekskludert fra helsevesenet. Eller vi må kanskje overleve helt i marginalene av helsevesenet. Og jeg synes det er ille, for vi har en hel del å bringe til bordet når det gjelder helsetjenestesaker. Ett av de politiske problemene vi møter, er at medikamentfirma og forsikringsselskaper og til en viss grad forskere innenfor psykologi og biologisk psykiatri, er godt organisert. De ser hverandre i strukturerte sammenhenger, og de forsterker hverandres måte å tenke på. Den alminnelige terapeut er svært isolert, ser en serie av enkeltindivider på et kontor, kanskje møter han eller hun noen kolleger over en kopp kaffe i løpet av dagen, men er ikke organisert. Så politikk innen mental helse mangler stemmen til fulltids praktiseren. Når media vil vite hva som er interessant i dagens mentalhelsefelt, vil de gå til universitetsinstitutter for psykologi og psykiatri, ikke til terapeuter i frontlinjen. Så mange av disse tingene gjør at den type verdier og visdom som gjennomsyrrer psykoanalytisk praksis på sitt beste blir ikke talt for”.

Eystein: ”Hvem bør tale for praksis? Problemet, slik vi ser det i Norge, er at ingen synes å ha motet til å gjøre det. Psykoanalytikere og psykoterapeuter er kanskje litt schizoide, de holder seg på sine kontor, og de går på konferanser, men de ytrer seg så å si aldri i offentligheten. De skriver så å si aldri i aviser, eller viser seg i fjernsynet. Alminnelige folk vet ikke nødvendigvis engang at de eksisterer. Er du enig i at vi har et markedsføringsproblem? ”

Nancy: "Jeg tror at noe av grunnen til dette er de temperamentsmessige forholdene som du nevner. Det er ofte schizoide tendenser hos mennesker som er terapeuter. Og vi har også en tendens til å være dem som vil løse konflikter. Vi ønsker ikke å kjempe. Jeg vil mye heller bruke min karriere på å lære folk det jeg har lært å gjøre bra, enn å argumentere overfor den større delen av samfunnet om at det jeg gjør er verdifullt. Det er bare ikke mitt temperament. Men jeg har opplevd at det er blitt nødvendig å gjøre det, for jeg vil at min profesjon skal overleve. Jeg har også mer hysterisk dynamikk enn de fleste terapeuter, så jeg har vært mer "der ute" enn de fleste. Jeg tror Stanley Greenspan gjennom PDM har forsøkt å nettopp være "der ute". Og han har håp om at det kan bli kongress-høringer om denne måten å tenke om mennesker på, og at vi kan få det tilbake til mentalhelsepolitikk. Selv i en tidsalder hvor psykoanalysen ikke lenger er det mest prestisjefylte paradigmat, så er den fortsatt verdifull."

Per-Einar: "Ja, du skriver en god del om psykoanalysens verdier, at den har et verdisystem. Og du skriver også om de pedagogiske aspektene ved psykoanalyse. Det ligger verdier implisitt i måten analytikeren kommuniserer. Kan du si noe om - kan psykoanalysen også ha en pedagogisk funksjon i forhold til samfunnet? Har den noe å tilby på denne måten?"

Nancy: "Jeg tror det. Og jeg mener den har gjort mye positivt for samfunnet, i hvert fall i min egen kultur. Og i en periode, særlig da europeiske analytikere kom over, under og etter holocaust, var de et vidunderlig korrektiv til en pragmatisk, logisk-positivistisk amerikansk sensibilitet. Europeere har hatt en tendens til å ha en mye mer reflekterende sensibilitet, til å forstå kompleksitet, til å ha en aversjon mot "enten er det slik, eller så er det slik"-kvaliteten ved amerikansk tenkning. Og de har tilført universitetene en bredere interdisiplinær sensibilitet, som nå forsvinner mens disse menneskene er i ferd med å dø ut. Mange av oss har vært veldig hjulpet av dette korrektivet til vårt kulturelle selv.

Amerikansk kultur tenderer i retning av ideen om å skulle mestre naturen heller enn å gjøre tilpasninger til naturen. Den tenderer i retning av radikal individualisme heller enn kollektive innsatser for å løse problemer. Den tenderer mot en tenårings-type psykologi fordi vi var et opprørsk sett av kolonier og vi er opptatt av å ta autoriteter og å kaste vekk autoriteter. Om du går til Hollywood, ser du at det å avsløre hykleriet til de eldre er et stort amerikansk tema. Det er ikke en kultur hvor visdommen til de eldre er spesielt verdsatt. Den gjorde en fetisj av psykoanalysen gjennom noen få tiår fordi psykoanalysen var den nyeste utopiske ide, og nå devaluerer den psykoanalysen radikalt av samme

grunn: Den er ikke ny lenger, så det må være noe nyere, og det må være bedre. Alt dette er kulturelle trekk ved USA, som jeg tror den psykoanalytiske bevegelsen kan være et bra korrektiv til. Enkelte religiøse grupper har vært et korrektiv til slike tendenser i USA. Og visse borgerrettsgrupper har vært et korrektiv til den radikale individualismen og konkurransen og utnyttelsen av naturen og så videre. Men jeg er ikke sikker på om det er akkurat hva du tenkte på når du stilte spørsmålet, men jeg tror psykoanalysen som en sensibilitet har mye å tilby samtiden. Særlig når vi går inn i en tid med så store vansker knyttet til vår beherskelse av naturen. Verden har blitt liten, og vi trenger å se ting fra flere synsvinkler, og ikke bare tenke på å kjempe om å være i fronten. Amerikanere har vært vant til å ha store naturressurser, og har vent seg til å tenke at de er ubegrensede.

Eystein: "Tror du psykoanalysen skal ta direkte stilling til politiske spørsmål i samfunnet? For eller mot krigen i Irak? Eller for eller mot barnehage for alle barn?"

Nancy: "Jeg har blandete følelser i forhold til det. Jeg tror absolutt vi bør være involvert. Men grunnen til at jeg har blandete følelser, er at noen av de gangene hvor analytikere har blitt involvert, har det vært med en tone som har blitt opplevd som svært arrogant av alle andre. Og det har gjort mer skade enn godt. Så jeg tror ikke vi alltid kan anta, at fordi vi har kunnskap om ubevisste prosesser, forstår vi hva som er den riktige siden å stå på i ethvert politisk spørsmål. Og jeg blir fornærmet når analytikere tror, at bare fordi de er analytikere så vil deres politiske synspunkt være mer "modne". Men jeg tror vi bør ha noen samtaler gående om det vi vet om små barn. Ikke bare fra klinisk erfaring, men også fra forskning som vi har. Vi lever i en kultur hvor man flytter mye rundt på barn. Og jo mer vi lærer, jo mer forstår vi at barn trenger et temmelig reliabelt miljø som ikke endrer seg mye, i hvert fall opp til en viss alder. Og jeg hører ikke noen si akkurat det".

Eystein: "Et annet viktig moment er vel også at vi som analytikere trenger å være synlig, slik at folk vet at vi eksisterer. Kanskje er noe av problemet at de psykoanalytiske instituttene ofte er paternalistiske – at det er lite toleranse for at kandidater eller andre med en plassering lenger "nede" i systemet sier noe".

Nancy: "For det første synes jeg det er et problem at de fleste psykoanalytiske utdanningsinstitusjoner er topptunge og hierarkiske. Strukturen til de fleste

institutter innenfor American Psychoanalytic Association er ofte slik. Det var vel Otto Kernberg som skrev om alle måtene en kunne drepe kreativiteten til kandidater – og det fungerer faktisk slik. Jeg har mer sans for universitetsmodellen, hvor folk heller kjemper og argumenterer, til og med i offentligheten. Jeg synes heller ikke at erfarne analytikere har noe som helst med å bestemme over kandidatene, som tross alt er voksne – som om de skulle være noen mindreverdige vesener.”

Per-Einar: ”Et siste tema dreier seg om psykoanalysens tilstand både som en teori og som klinisk praksis – hvordan opplever du psykoanalysens nåværende tilstand?”

Nancy: ”Jeg finner den spennende, og jeg har alltid funnet den spennende. Det har sikkert også med mitt temperament å gjøre. Jeg synes den relasjonelle bevegelsen har vært av stor verdi for den psykoanalytiske tradisjonen. Den har snakket om interpersonlige prosesser på en måte som gir mening for folk, den oppleves ikke arkaisk og full av sjargong, den oppleves ikke autoritær. Og den taler til folks forståelse av hvordan psykologiske prosesser finner sted i en verden som denne, en verden som ikke er veldig strukturert, autoritativ og kjønnnet og delt opp i veldig klare ritualer. Jeg er veldig glad for suksessen til den relasjonelle bevegelsen.

Jeg opplever også at ting kanskje har gått ille nok, til at andre grupper som har vært urimelig selvtilfredse, har vært nødt til å kjempe for sin overlevelse. American Psychoanalytic Association har en rekke prosjekter som tar sikte på å korrigere folks misoppfatninger om psykoanalysen. Dette er en kombinasjon av svar til to av deres spørsmål – Visse psykoanalytikere og psykoanalytisk orienterte fagpersoner er involvert i mange slags saker som er av stor betydning for vanlige folk, men de vet ikke nødvendigvis at de er psykoanalytikere. Dersom du vil publisere noe som er psykoanalysevennlig i akademiske tekstbøker i disse dager, må du kalle det noe annet. Jeg vil helst ikke gjøre det. Jeg vil heller formidle til folk at vi har disse gode ideene og vi er psykoanalytisk orienterte, og disse tingene er knyttet til hverandre. Jeg vil ikke late som jeg ikke er psykoanalytiker, av frykt for at ikke folk skal akseptere meg. Da jeg skrev boken ”Psykoanalytisk diagnose”, sa mange folk til meg – ”Ikke kall det psykoanalytisk diagnose, kall det holistisk diagnose, kall det diagnose av personen. Dersom du må, så kall det psykodynamisk diagnose. For det vil aldri selge om du kaller det psykoanalytisk diagnose”. Og jeg sa at jeg må kalle det for hva det er.

Min kollega Jaine Darwin har sammen med en annen kollega utformet et

fantastisk program til familier for soldater involvert i Irakkrigen og Afghanistan, som er gratis og som har lokalavdelinger over hele landet. Og hun har vært veldig nøye med å understreke at hun er psykoanalytiker når hun gjør dette. Og programmet taler for seg selv. Og jeg tror flere av oss bør gjøre det. At vi bør interagere oss med andre fagfolk, med kognitive-atferdsterapeuter, med familieterapeuter og med folk med psykofarmakologisk tilnærming – vi prøver alle å løse liknende typer av problemer. Vi trenger å delta sammen med dem på en ikke-arrogant måte. Og vi må vise at vi kan bidra, heller enn å bare trekke oss vekk med den oppfatning at de ikke forstår oss eller begynne å fortelle dem hva de "virkelig" bør gjøre. Vi må jobbe på en egalitær måte med andre kolleger, og nevne at vi er psykoanalytikere. For det er grunner til at vi er blitt så marginalisert. Folk blir veldig fornærmet når de blir "snakket ned" til. Og lenge var psykoanalysen så suksessfull at analytikere hadde en tendens til å "snakke ned" til alle andre."

Eystein: "Kan dette også sees i sammenheng med noe vi snakket om innledningsvis. For eksempel det at psykoanalysen har utviklet seg fra å fremstå som frigjørende for homofile, til å fra enkelte homofile bli betraktet som selve "fienden"?"

Nancy: "Jeg tenker at dette er et godt eksempel på det jeg akkurat snakket om. Noen få arrogante psykoanalytikere har skrevet om homoseksualitet som patologi fordi deres psykologi ikke fant sin vei inn i den formen for opplevelse, og når man ser på noen som "andre" tenderer vi til å snakke om dem som syke. Psykoanalytikere burde forstå bedre enn å gjøre noe slikt, men noen få av dem gjorde det ikke. Et lite antall mennesker er ansvarlig for at mange mennesker i homomiljøet tenker at psykoanalysen er antitetisk til homoseksualitet. Harry Stack Sullivan var homofil og rimelig åpen omkring det på 1950-tallet, på en tid da få akkurat valgte å markedsføre det. Mange har senere kommet ut av skapet, i dag tror jeg at det er få grupper som er så positive i forhold til alternative seksualiteter som psykoanalytiske organisasjoner. American Psychoanalytic Association har til og med en spesifikk etisk uttalelse mot å diskriminere noen på grunn av deres seksuelle orientering. Men igjen så har ikke våre relasjoner med offentligheten vært særlig gode. Vi har ikke gått ut der og sagt at "vi aldri virkelig har vært så fiendtlige som mange tror at vi har vært. Og i den grad vi misforsto dere på en vond måte, så har dere korrigert oss og lært oss opp, og vi beklager det. Vi tror at de større sakene, omkring menneskelig erfaring, som vi kan snakke sammen om, kan være godt for begge parter".

Per-Einar: "Du nevner det at vi bør bli synlige, og da du skrev boken "Psykoanalytisk diagnose", så ble du advart om at dette kunne bli vanskelig. Men den boken har solgt veldig godt rundt i verden. Så på en eller annen måte må du ha lyktes i å kommunisere psykoanalyse".

Nancy: "Det er en stor personlig glede for meg, i den utstrekning at det er sant".

Per-Einar: "Det er en bok som er solgt i svært mange land. Hvor mange språk er den oversatt til?"

Nancy: "Jeg tror det er tolv nå. Inkludert noen jeg ikke hadde ventet, slik som koreansk. Det pågår en oversettelse til farsi. Og til tyrkisk. Så det er noen veldig interessante steder den har landet".

Per-Einar: "Ja, og jeg går ut fra at det ikke akkurat var hva du hadde forventet da du skrev den, at den skulle bli en slik suksess".

Nancy: "Jeg ville være falsk beskjeden om jeg sa at jeg ikke forventet at den skulle lykkes. Jeg forventet at den skulle bli en suksess i USA. Jeg skrev den fordi jeg hele tiden klaget over at det burde finnes en slik bok, og at noen burde skrive den. Studentene sa til meg "Hvorfor gjør ikke du det?". Og så gjorde jeg det, og jeg visste det ville være et marked for den i USA. Jeg visste at det var et behov for den. Men jeg hadde ikke ventet den internasjonale mottakelsen. Det første stedet de tok tak i den var Russland. Like etter perestrojka, da du kunne snakke om psykoanalyse for første gang siden 1920-tallet, så var de opptatt av å få tak i en tekst som kunne bringe dem opp til hva som hadde foregått de siste femti årene, og den boken var den som tilfeldigvis gjorde det. Det har vært veldig spennende for meg, at den fikk en internasjonal mottakelse".

Per-Einar: "Og til og med når den har "psykoanalyse" i tittelen".

Nancy: "Ja, og jeg er stolt av at jeg tok den avgjørelsen. At jeg ikke prøvde å si at jeg egentlig ikke var psykoanalytiker. Det er bedre å være ærlig om hvem vi er."

Per-Einar: "Tusen takk for det, er det noe du ville ha lagt til etter samtalen?"

Nancy: "Nei, jeg syntes at spørsmålene deres var vidunderlige. Vi har besøkt de tingene som er viktigst for meg, og som er mest spesifikt for meg. Jeg tror også at de andre tre personene dere har valgt vil gi dere veldig flotte intervju.

GAPU: 3-årig terapeutuddannelse i gruppeanalytisk psykoterapi

Uddannelse for psykologer, psykiatere og andre akademikere med klinisk erfaring. Undtagelsesvis optages ikke-akademikere med særlige kvalifikationer. Kendskab til grundlæggende psykoanalytisk teori et krav.

Den 3-årige uddannelse indeholder:

- Egenterapi i gruppe (158 timer)
- Gruppesupervision af eget gruppe-terapeutisk arbejde (109 timer)
- Teoriundervisning som seminarer og forelæsninger (90 timer)
- Udarbejdelse af skriftlig opgave (10-15 sider)
- Storgruppe (24 timer)
- Åbne refleksionsmøder og plenum (9 timer)

Pris for 1. år 33.500 kr.

Uddannelsen er godkendt af Dansk Psykiatrisk Selskab som hovedfag i vejleder-uddannelsen og af Dansk Psykologforening som led i specialistuddannelsen i Psykoterapi og psykopatologi.

BASIS: 1-årigt basiskursus i gruppeanalytisk psykoterapi

Første år på den 3-årige GAPU uddannelse er et basiskursus, som kan tages alene.

Den 1-årige uddannelse indeholder:

- Egenterapi i gruppe (53 timer)
- Gruppesupervision af eget gruppeterapeutisk arbejde (36 timer)
- Teoriundervisning i form af seminarer og forelæsninger (30 timer)
- Storgruppe (8 timer)
- Åbne refleksionsmøder og plenum (3 timer)
- Evt. udarbejdelse af skriftlig opgave (10 sider)

Pris: 33.500 kr.

Gælder for begge uddannelser:
Ansøgningsfrist 15. september
Uddannelsesstart i januar 2009

Se mere på www.gapu.dk

INSTITUT FOR
GRUPPEANALYSE
KØBENHAVN

Center for Supervision (CS)
ved Københavns & Aalborg Universitet
arrangerer

2. danske konference om supervision

'Forskning og forskellighed i supervision'

'Research and Diversity in Supervision'

Tid: Torsdag d. 30. 10. 2008 kl. 10-17 & Fredag d. 31. 10. 2008 kl. 9-16.

Sted: Københavns Universitet-Amager, Emil Holms Kanal (lille sidevej til Njalsgade)
bygning 22; lokale 22.0.11 (metrostation 'Islands Brygge'; bus 12 og 33)

Foredragsholdere:

Professor **Sue Wheeler**, University of Leicester, England: "An International Agenda for Supervision Research: Where Shall We Start?"

Professor **Nicholas Ladany**, Lehigh University, Pennsylvania, USA: "How to Conduct Effective and Ineffective Supervision".

Professor **Helge Rønnestad**, Oslo Universitet, Norge: "Terapeuters profesjonelle utvikling".

Workshops: Siv Boalt Boëthius & Marie-Louise Ögren, Carla Caetano & Ulla Folke; Peter Elsass; Lone Frølund; Judy Gammelgaard; Liselotte Grünbaum; Allan Holmgren; Claus Haugaard Jacobsen; Nicholas Ladany; Matilde Lajer & Søren Aagaard; Karen Vibeke Mortensen; Jan Nielsen, Benedicte Schilling, Hanne Strømme m.fl.

Form: Plenarforelæsninger, workshops og foredrag på engelsk og nordiske sprog.

Pris: før 1.8.08: 2000 Dkr; efter 1.8.08: 2500 Dkr; kaffe/the + frokost inkluderet.

Studerende: 1000 Dkr.

Betalingsfrist: senest 15.9.2008.

Tilmelding sker ved: 1) indbetaling af konferencebegyret til **Danske Bank**,
Holmens Kanal 2, 1090 København K: **regnr. 3001; kontonr. 4115 212 125;**

Mærket: 2675-60-26598 + 'supkonf' + navn på deltager; og

2) mail til Katja Krasnik: katja.krasnik@psy.ku.dk

- du modtager senere program og evt. andre oplysninger via mail.

Arrangør: Center for Supervision (CS) ved Københavns og Aalborg Universitet ved
Claus Haugaard Jacobsen, Birgit Bork Mathiesen, Peter Elsass og Jan Nielsen.

Mere information: Jan Nielsen 35 32 49 25 / 28 47 44 33

jan.nielsen@psy.ku.dk / www.supervision.psy.ku.dk